

Cek London

HEKAYƏLƏR

Meksikalı • Həyat eşqi
Boz qurd • Tonqal

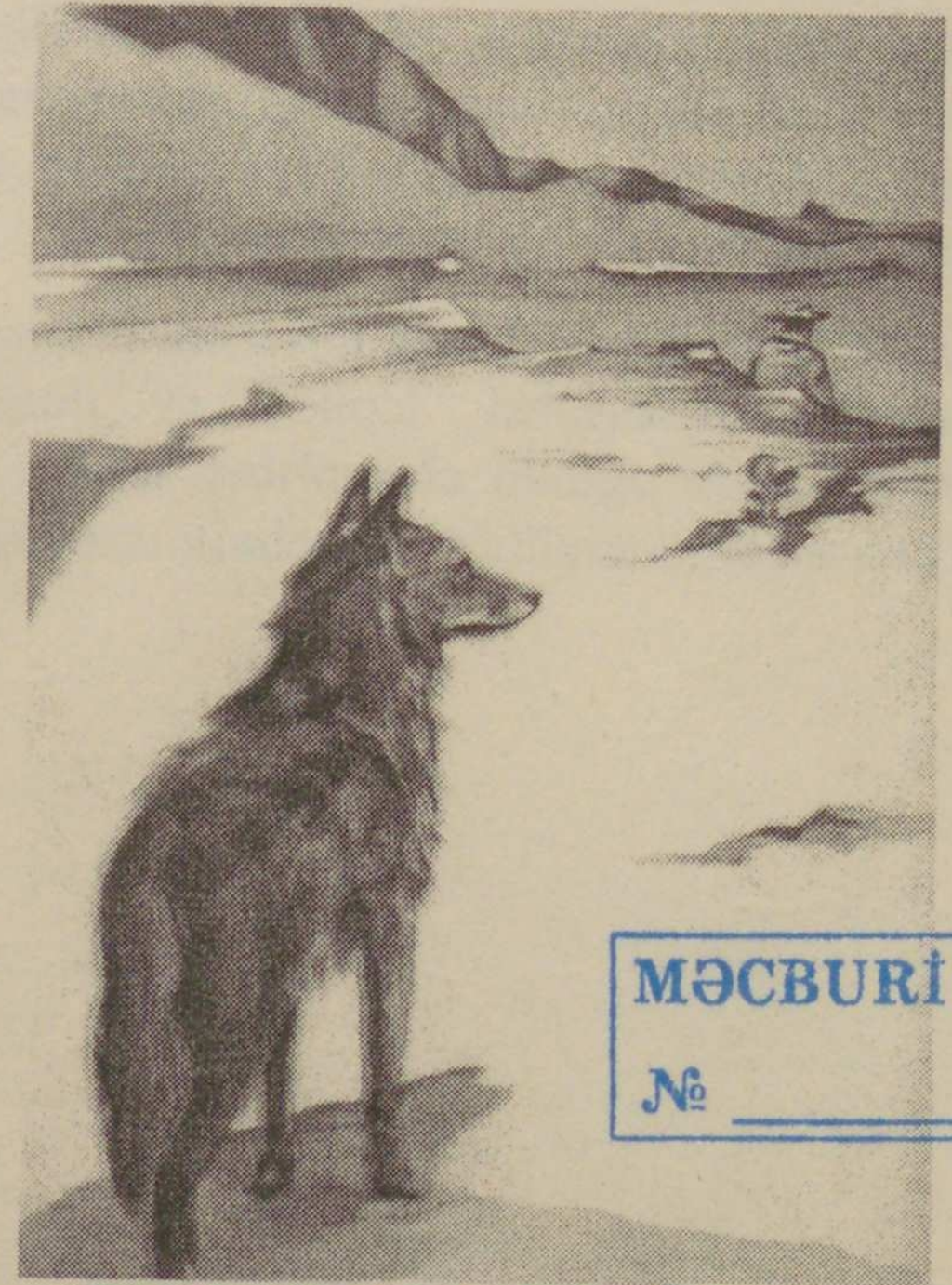

84(7Cae)-44

2 83

Cek London

HEKAYƏLƏR

MƏCBURİ NÜSXƏ
 № _____

F. Köçərli adına
Azərbaycan Dövlət Uşaq
KİTABXANASI
INV. № 70541

fund 2015

3.00 AZN

70541

Cek London

HEKAYƏLƏR

Cek London – 19-cu əsrin sonu, 20-ci əsrin əvvəllərində yaşayıb yaratmış görkəmli Amerika yazıçılarından biridir. Onun qəhrəmanları çətinliklərlə mübarizə aparmağa hazır olan, təhlükənin gözünə dik baxan sadə, amma qoçaq insanlardır. İşləmək, fəaliyyət göstərmək coşqusu və ətraflarında baş verən hadisələrin iştirakçısı olmaq arzusu bu insanları birləşdirən ortaq xüsusiyyətlərdir.

Bu kitabda gənc oxucuların çox bəyəndikləri “Boz qurd”, “Həyat eşqi”, “Meksikalı” və “Tonqal”, hekayələri ilə tanış ola biləcəksiniz. Yazıçının digər əsərlərində olduğu kimi, bu hekayələrdə də sadə insanların cəsarətindən və igidliyindən bəhs edilir.

MƏCRUH NÜSXƏ

25

Kitabxana
KİTAXANA
1944

Cek London
HEKAYƏLƏR
“Qanun” Nəşriyyatı, 2011
“Əli və Nino” Nəşriyyatı, 2011
120 səhifə. 1000 tiraj.

Tərcümə edənlər:
M.Süleymanov
M.Rzaquluzadə

ISBN 978-9952-26-231-5

© “Qanun” Nəşriyyatı, 2011
© “Əli və Nino” Nəşriyyatı, 2011
© “Gənclik”, 1985

“Qanun” Nəşriyyatı
Bakı, AZ 1102, Tbilisi pros., II Alatava 9.
Tel: (+994 12) 431-16-62; 431-38-18
Mobil: (+994 55) 212 42 37
e-mail: info@qanun.az
www.qanun.az

“Əli və Nino” Nəşriyyatı
Bakı, Azərbaycan
Z.Tağıyev, 19.
Tel.: (+994 12) 493 04 12
e-mail: info@alinino.az
www.alinino.az

BOZ QURD

Adın qaloşlarını geymək üçün geri qayıtdı, çünki otlar şəhli olduğundan yaş idi; qayıdıb artırmaya çıxdıqda, gördü ki, onu gözləyən ori açılmaqda olan gözəl badam qönçəsinin seyrinə ləzzətlə elə aludə olmuşdur ki, dünyada hər şeyi yadından çıxarmışdır. Qadın ətrafa göz gəzdirib, meyvə ağacları arasındakı uca otların içini nəzərlərilə axtardı.

– Bəs Qurd hanı? – deyə qadın soruşdu.

– İndicə burdaydı ki.

Uolt İrvin çiçəklər aləminin seyrindən ayrılıb, ətrafa boylandı.

– Gərək ki, o, dovşan qovlayırdı.

– Qurd! Ay Qurd! Gəl ha! – deyə Mec çağırırdı.

Onlar mumdan qayrılmış zıncırovlara bənzər çiçəklərlə dolu mansanit kolları arasılə gedib, kəndarası yola çıxan cığırla üzüaşağı yönəldilər.

İrvin iki çeçələ barmağını ağına soxdu və zil fiti Mecin çağırış səslərinə qarışdı.

Qadın tez qulaqlarını tıxayıb, dözümsüz halda üz-gözünü qırışdırdı.

– Of! Belə incə bir şair ola-ola, gör necə iyrənc səslər çıxarırsan! Az qaldı qulağımın pərdəsi partlasın. Bilirsənmi nə var, deyəsən, fit çalmaqda lap küçə uşaqlarını da ötərsən.

– Aha-a! Budur ha, Qurd gəldi.

Təpənin sıx kolluqları arasından quru budaqların şıqqıltısı eşidildi və birdən-birə onların başı üzərində, qırx fut hündürlüyündə sıldırım bir qayanın üstündə Qurdun başı və bədəni göründü. Onun yerə möhkəm dirənmiş qüvvətli qabaq işçələrinin altından bir daş qopdu və it qulaqlarını şəklləyib, aşağı yuvarlanan bu daşı ta onların ayaqlarının yanına gəlib çatıncaya qədər izlədi. Onda it gözlərini sahiblərinə çevirdi, dişlərini ağarda-ağarda ağzını geniş açıb ümsündü.

– Qurd! Ay Qurd! Mehriban Qurd! – deyə kişi ilə qadın hər ikisi birlikdə aşağıdan səsləndilər.

İt onların səslərini eşitdikdə, qulaqlarını yatırıb, başını irəli uzatdı, sanki, gözə görünməyən bir əl onun başını tumarlayacaqdı.

Sonra Qurd yenidən kolluqların içinə girib yox oldu və oplar gözlərilə iti izləyə-izləyə, yollarına davam etdilər. Aradan bir neçə dəqiqə keçdikdən sonra daha geniş olan bir döngəni keçən it, ardınca bir yığın xırda daş və toz səpələyə-səpələyə qaçaraq onların yanına gəldi. Qurd öz hissiyyatını bürüzə verməkdə çox xəsis idi. İt kişinin qulaqlarını bir dəfə tutub dartmasına razılıq verdi, qadının daha uzun çəkən tumarlamasına dözdü və əsl qurd kimi heç bir çətinlik çəkmədən, yerlə sürünürmüş kimi, asta-asta qaçaraq, xeyli irəli gedib uzaqlaşdı.

Bədəninin quruluşuna görə, bu, yekə bir meşə qurdu idi,

amma dərisinin rəngi və üstündəki xallar onun qurd cinsindən olmadığını göstərirdi. Burada açıq-aşkar it əlamətləri görünürdü. Hələ bu vaxta qədər heç bir kəs bu rəngdə bircə qurda da rast gəlməmişdi. Bu, təpədən-dırnağa qədər xurmayı: tünd-xurmayı, qırmızıyaçalan xurmayı, ümumiyyətlə, xurmayı rəngdə bir it idi. Belinin və boynunun tünd qonur dərisi qarnının altına sarı getdikcə sarılaşır, aralarında olan qonur tüklərdən, azacıq çirklənmiş kimi görünürdü. Döşündə, pəncələrində və gözlərinin üstündə olan ağ xallar da çirklənmiş görünürdü – oralar da bu tünd-xurmayı rəngə çalır. Gözləri isə, bir cüt qızılı-qumral zəbərcəd kimi par-par yanırdı.

Kişi ilə qadın itlərinə yaman bərk isinişmişdilər. Bəlkə, bu ona görə idi ki, onlar bu iti çox böyük çətinliklə ram edə bilmişdilər. Əvvəllər it hardansa onların xırdaca dağ yaylaq evlərinin yaxınlığına gəlib çıxdığı zaman, onu öyrəşdirmək çox çətin bir iş idi. Acından üzülmüş, pəncələri qan içində olan it, onların gözləri önündə pəncələrinin lap qabağında bir dovşanı tutub boğmuş, sonra isə, zorla bulağa qədər sürünüb qarağat kolunun dibində yığılıb qalmışdı. Uolt İrvin bu çağırılmamış qonağa baxmaq üçün bulağa endikdə, it onu qəzəbli bir mırıltı ilə qarşılamaşdı. Mec də itlə dostlaşmaq üçün, ona bir yekə qazan süd və çörək gətirib gəldikdə, onu da belə mırıltı ilə qarşılamaşdı.

Bu qonaq yaman adamayovuşmaz idi. Onlar dostlaşmağa nə qədər can atırdılarsa, rədd edirdi, ona əl uzadan kimi o saat qorxunc dişlərini ağardır və qonur dərisinin tüklərini qabardır. Amma it onların bulağının yanından çıxıb getmir, orada yatıb-durur və onun üçün gətirilən hər bir şeyi yeyirdi; bu şərtlə ki, adamlar yeməyi gətirib təhlü-

kəsiz bir məsafədə qoymalı, özləri isə çıxıb getməliydilər. Aydın idi ki, o, yalnız hərəkət edə bilmədiyi üçün burada qalırdı. Bir neçə gün sonra, bir qədər özünə gəldikdə, it birdən-birə yox oldu.

Əgər İrvin elə bu vaxt ştatın şimal hissəsinə getməli olsaydı, yəqin ki, onların tanışlığı bununla da bitmiş olardı. Qatar Kaliforniya ilə Oreqon arasındakı sərhədin yaxınlığından keçərkən, İrvin təsadüfən pəncərədən baxdıqda, bu adamayovuşmaz dostunu görmüşdü. Boz qurda bən-zəyən yorğun və eyni zamanda inadlı olan həmin it, iki yüz mil məsafəni qaçdıqdan sonra, toz və palçıq içində, dəmir yolu boyunca qaçaraq gedirdi.

İrvin çox fikirləşməyi xoşlamazdı. O biri stansiyada o, qatardan düşüb dükandan bir qədər ət aldı, şəhərin kənarında qaçqın iti tutdu.

Qurdu yük vaqonunda gətirib gəldilər. Beləliklə o, yenə dağdakı yaylaq evinə gəlib çıxdı. Bu dəfə onu düz bir həftə zəncirdə saxladılar və ər-arvad sevə-sevə ona qulluq etdilər. Amma onlar öz məhəbbətlərini çox böyük ehtiyatla ifadə etməli olurdular. Başqa bir planetdən gəlmiş kimi, yovuşmaz və dalaşqan it, onların bütün mehriban sözlərinə qəzəbli mırıltı ilə cavab verirdi. Amma heç vaxt hürmürdü. Bütün bu müddətdə heç bir kəs onun bircə dəfə də hürməsini eşitməmişdi.

Onu ram etmək çox çətin bir məsələ idi. Amma İrvin çətin işləri xoşlayırdı. O, üzərinə aşağıdakı sözlər yazılmış mistal bir lövhə sifariş etdi: «Kaliforniya, Sonoma əyaləti. Qlen-Ellen, Uolt İrvinə qaytarmalı». Qurdun boynuna bir xalta taxıb, bu lövhəni ora möhkəm bərkitdilər. Sonra onu açdılar, it o saat yox oldu. Bir gün sonra Mendosinodan

bir teleqram gəldi: iyirmi saatın ərzində it yüz mil yolu qaçaraq şimala sarı getmiş, sonra onu tutmuşdular.

Qurdu nəqliyyat kontoru qaytarıb gətirdi. Onu üç gün bağlı saxladılar, dördüncü gün açıb buraxdılar və it yenə yox oldu. Bu dəfə Qurd Oreqonun cənub rayonlarına qədər gedib çıxa bilmişdi. Orda onu yenə tutub, evə qaytardılar. Hər dəfə buraxdıqda qaçır, özü də həmişə şimala gedirdi. Sanki, nə yenilməz bir qüvvə onu şimala qovurdu. Bir dəfə Qurdu Şimali Oreqondan tutub qaytardıqda, İrvin demişdi ki, bu ev cazibəsidir».

Bu dəfə boz qaçaq Kaliforniyanın yarısını, bütün Oreqon ştatını və Vaşinqtonun yarısını keçib getdikdən sonra tutub öz yerinə geri qaytarmışdılar. Onun qaçışının sürəti çox təəccüblü idi. Qurd yeyib doyduqdan və dincəldikdən sonra, buraxılan kimi, bütün enerjisini sürətlə qaçmağa sərf edirdi. Dürüst təyin etmək mümkün olmuşdu ki, birinci gün yüz əlli min qədər, sonra isə bir adam tərəfindən tutulanadək, orta hesabla, gündə yüz min yol gedirdi. Həmişə də üzülmüş, vəhşiləşmiş bir halda qayıdıb gəlir, amma bərkişmiş, dincəlmiş, yeni qüvvə toplamış vəziyyətdə qaçıb gedirdi. Heç bir kəsin baş tapa bilmədiyi naməlum daxili bir meylin təsirilə o həmişə şimala sarı gedirdi.

Bütün il bu müvəffəqiyyətsiz qaçıb qayıtmalarla başa çatdı; axırda it öz taleyi ilə barışıb, burada, bir zaman ilk gəldiyi gün dovşan boğub, bulaq yanında yatdığı həmin bu yerdə, kollecın yaxınlığında qaldı. Amma xeyli vaxt keçdikdən sonra kişi və qadın onu tumarlaya bildilər. Bu böyük bir qələbə idi. Qurd elə yovuşmaz idi ki, yaxın düşmək heç mümkün deyildi. Kollecə gələn qonaqlardan heç biri

onunla dostlaşa bilməmişdi. Kim buna təşəbbüs edirdisə, cavabında boğuq bir mırıltı eşidirdi. Əgər bir adam cürət edib yaxınlaşsaydı, onda Qurdun üst dodağı qalxıb altından iti dişləri görünür və elə qəzəbli bir mırıltı eşidilirdi ki, ən cürətli qoçaqları da, bütün qonşudakı itləri də qorxuya salırdı; bu itlər it mırıltısını çox eşitmişdilər, amma qurd mırıltısını heç bir vaxt eşitməmişdilər.

Bu itin keçmişi məlum deyildi. Həyatının tarixi Uolt ilə Meckildən başlanırdı. hardansa cənubdan gəlmişdi, amma yanından qaçıb gəldiyi əvvəlki sahibi barəsində heç bir məlumat almaq mümkün olmamışdı. Mecin süd aldığı ən yaxın qonşusu missis Conson təkid edirdi ki, bu Klondayk itidir. Arvadın qardaşı bu uzaq ölkədəki buzlar arasında qızıl axtarışında işləyirdi, buna görə də həmin arvad bu məsələlərdə özünü bilici sayırdı.

Onunla mübahisə edən də yox idi. Qurdun qulaqlarının ucunu havaxtsa bərk don vurubmuş, elə indi də tamam sağalmamışdı. Bundan başqa, Qurd Alyaska itlərinə də bənzəyirdi, bu itlərin şəkillərini İrvin və Mec dəfələrlə jurnallarda görmüşdülər. Onlar tez-tez qurdun keçmişi barəsində söhbət edir, oxuduqları və eşitdiklərinə əsaslanaraq, bu itin uzaq şimalda necə bir həyat keçirdiyini təsəvvür etməyə çalışırdılar. Bilirdilər ki, şimal hələ də bu iti özünə sarı çəkməkdədir. Gecələr qurd yavaşcadan zingildəyirdi, amma şimal küləyi qalxıb ayaz artdıqda, yaman narahat olmağa və şikayətli-şikayətli ulamağa başlayırdı. Bu, qurd ulamasına bənzəyirdi. Amma heç vaxt hürmürdü. Heç bir vasitə ilə onu itə məxsus bircə dəfə səs çıxarmağa məcbur etmək mümkün olmurdu.

İrvin ilə Mec Qurdu özlərinə isinişdirə bildikləri bu uzun

müddət içərisində tez-tez öz aralarında mübahisə edirdilər ki, bu itin sahibi kim sayılmalıdır. Hər ikisi onu öz iti bilirdi və itin ən cüzi bir rəğbət meylini özü üçün fəxr sayırdı. Amma üstünlük lap başlanğıcdan İrvinin tərəfində idi, həm də başlıca olaraq ona görə ki, o, kişi idi. Görünür ki, Qurdun qadınlar barəsində heç bir təsəvvürü yox idi. O, qadınları əsla başa düşmürdü. Mecin qadın yubkalarına heç cür öyrəşə bilmirdi, onun xışiltısını eşidən kimi, hər dəfə qulaqlarını şəkləyib qəzəblə mırıldayırdı. Küləkli günlərdə isə qadın ona heç yaxın düşə bilmirdi.

Amma yeməyi ona Mec verirdi. Bundan başqa, mətbəx onun ixtiyarında idi və yalnız onun xüsusi bir lütfi ilə Qurda oraya girməyə icazə verilirdi. Mec tamamilə arxayın idi ki, arada onun yubkası kimi qorxunc bir əngəl olmasına baxmayaraq, itin rəğbətini qazana biləcəkdi. Uolt isə hiylə işlədirdi, o yazı yazdıqda, iti ayağının altında uzandıdırıb, tez-tez başını sıgallayır, dilə tuturdu; bu zaman öz işi çox ağır gedirdi. Axırda Uolt üstün gəldi, yəqin, ona görə ki, o, kişi idi; amma Mec deyirdi ki, əgər o, bütün qüvvəsini şeir yazmağa sərf edib, Qurdu rahat buraxmış olsaydı, onlar daha yaxşı yaşayardılar və pulları da çox olardı.

Onlar beş dəqiqəyə qədər dinməz-söyləməz enişlə düşdükdən sonra Uolt dillənib dedi:

– Gərək axırncı şeirlərimdən bir xəbər tutam. Mən əminəm ki, poçtda indi mənim üçün pul gəlmiş olar və biz o pula qarabaşaq unu, bir qallon ağcaqayın şərbəti və sənin üçün təzə qaloş alarıq.

– Bir də ki, missis Consonun gözəl inəyinin ləzzətli südündən alarıq, – deyə Mec əlavə etdi. – Axı bilirsən ki, sabah ayın biridir.

Uolt qeyri-ixtiyari üz-gözünü qırışdırdı, amma o saat üzü işıqlandı və sağ əlini kurtkasının cibinə vurub dedi:

– Zıyan yoxdur! Burada Kaliforniyanın ən çox süd verən inəyi hazırdır.

– Onu havaxt yazıb qurtarıbsan? – deyə Mec cəld soruşdu və məzəmmətlə əlavə etdi: – heç mənə göstərməyibsən!

– Mən qəsdən bu şeirləri saxlamışam ki, poçta gedəndə, yolda, bax, belə bir yerdə sənə oxuyum, – deyə o, üzərində oturmaq mümkün olan quru bir kötüyü əliylə göstərdi.

Sıx ayı döşəyi kolları altından axan xırdaca bir bulaq sürüşkən yosun basmış böyük bir daşın üstündən şırıltı ilə süzülüb, düz onların ayağı altından – cığırdan keçirdi. Dərədən torağayların gözəl incə nəğmələri eşidilirdi. Ətrafda isə gah günün işığında parıldaya-parıldaya, gah da kölgədə yox ola-ola iri, sarı kəpənəklər uçuşurdu.

Uolt ahəstə səslə öz əsərini oxuduğu zaman, aşağıdan qalın kolların arasından bir tappıltı gəldi. Bu, ağır-ağır atılan addım səsləri idi. Bu səsə arabir ayaq altından qopub yuvarlanan daşların boğuş tappıltısı da qarışırdı, Uolt oxuyub qurtardıqdan sonra baxışlarını arvadına çevirib, onun təsvibini gözlədikdə, birdən cığırın döngəsində bir adam göründü. O, başıaçıq idi, üz-gözündən puçur-puçur tər tökülürdü. Bir əlindəki yaylıqla tez-tez üzünün tərini silir, o biri əlində isə təzə şlyapasını və boynundan açdığı tamamilə islanmış nişastalı yaxalığını tutmuşdu. Bu, möhkəm vücudlu, boylu-buxunlu bir adam idi. Əzələləri, sanki, bu yaxında hazır paltar mağazasından aldığı dar qara pencəyin altından qabarıb çıxmaq istəyirdi.

– Yaman isti gündür. – deyə Uolt onunla salamlaşdı. – Siz də bura gəlməyə icazə verə bilərsiniz? Daha yaxşı olardı ki, bir vaxt tapıb bacınızla birlikdə Uolt ətrafdakı əhali ilə yaxşı münasibət yaratmaq istəyirsiniz?

buna görə də tanışlarının dairəsini genişləndirmək üçün heç bir fürsəti əldən vermirdi.

Gələn adam durub başı ilə salamlaşdı.

– Mən belə istiyə çox da öyrəşməmişəm. – O özünü doğrultmaq istəyirmiş kimi cavab verdi. – Daha çox otuz dərəcə şaxtalı havaya öyrəşmişəm.

– Yox ha, bizim yerlərdə belə şey olmur! – deyə Uolt güldü.

– Görünür elədir, – deyə gələn adam cavab verdi. – Sözü düz, mən bunu heç istəmirəm də. Mən öz bacımı axtarıram. Siz təsadüfən onun harda yaşadığını bilmirsiniz ki? Missis Conson, missis Uilyam Conson.

– Hə, siz, yəqin ki, onun Klondaykdakı qardaşısınız? – deyə Mec səsləndi və maraqdan onun gözləri parladı. – Biz sizin barənizdə çox eşitmişik.

– Elədir ki var, xanım. – Gələn adam təvazökarlıqla cavab verdi. – Mənim adım Skiff Millerdir. İstəyirdim ki, xəbərsiz gəlib onu sevindirim.

– Siz düz gedirsiniz. Amma yol ilə deyil, meşə cığırı ilə gəlibsınız.

Mec ayağa qalxıb ona, həmin yerdən dördə bir mil qədər aralı olan dərəni göstərdi.

– Odur, o şam ağaclarını görürsünüzmü? Bu dar cığırlar onların yanına gedin, cığır sağa dönüb, düz missis Consonun evinə gedir. Orda daha azmaq mümkün deyil.

– Sağ olun, xanım, – deyə Skiff Miller cavab verdi.

– Klondayk barəsində bir şey eşitmək bizim üçün çox maraqlı olardı, – Mec dilləndi. – Bəlkə, bacınızın yanında qonaq olduğunuz müddətdə yanınıza gəlməyə icazə verə bilərsiniz?

Daha yaxşı olardı ki, bir vaxt tapıb bacınızla birlikdə bizə nahara gələydiniz.

– Bəli, xanım, təşəkkür edirəm, xanım. – deyə Skiff istər-istəməz qımıldandı və həmin saat özünü düzəldib əlavə etdi: – Amma mən burada az qalacağam, yenə şimala qayıdacağam. Elə bu gecə qatarla çıxıb gedəcəyəm. Bilirsinizmi, mən bir işə girişmişəm: dövlət poçtunu daşıyıram.

Mec təəssüfünü bildirdi. Skiff yola düşüb getmək istəyirdi ki, o dəqiqə hardasa, bu yaxınlarda oyan-buyana çapmaqda olan it birdən qurd kimi səssizcə ağacların dalından çıxdı.

Skiff Millerin dalgınlığı bircə anda yox oldu. Gözləri itə zilləndi və üzündə heyrət sezildi.

– Vay şeytan! – deyə aydın və təsirli bir səslə dilləndi. O, Mecin ayaq üstündə qaldığını yaddan çıxarıb fikirli-fikirli kötüyün üstündə oturdu. Onun səsini eşitdikdə, Qurd qu-laqlarını yatırdı və ağzını geniş ayıraraq gülümsündü. Ağır-ağır bu naməlum adama yaxınlaşıb, onun əllərini qoxladı, sonra isə yalamağa başladı.

Skiff Miller itin başını tumarladı.

– Ah, vay səni şeytan! – deyə yenə ağır-ağır və təsirli bir tərzdə təkrar etdi. – Bağışlayın, xanım, – o, bir saniyəlik sükutdan sonra əlavə etdi, – bilirsinizmi, mən çox təəccübləndim.

– Elə biz də təəccüb edirik, – deyə Mec zarafatyana cavab verdi. – heç bu vaxta qədər görməmişik ki, Qurd tanımadığı bir adama belə sakit yanaşsın.

Skiff Miller dedi:

– Hə, siz onun adını belə qoyubsunuz! Qurd!

– Mən onun sizə belə mehribanlıq göstərməsinin səbəbini başa düşə bilmirəm. Bəlkə, siz klondaykly olduğunuzla görə belə edir? Axı bu it, bilirsinizmi, Klondayk itidir.

– Bəli, xanım, – deyə Miller dalgın halda cavab verdi. O, Qurdun qabaq pəncəsini qaldırdı, barmaqlarını sıxıb yoxlaya-yoxlaya pəncəsinin altını nəzərdən keçirdi.

– Pəncələri yumşalıb, – dedi. – Görünür ki, çoxdan kirşəyə qoşulmayıb.

– Bax, bu lap təəccüblüdür ha! – deyə Uolt söhbətə qarışdı. – Siz ona nə edirsinizsə, dillənmir.

Skiff Miller ayağa qalxdı. İndi daha onun üzündə heç bir narahatlıq əlaməti görünmürdü.

– Bu it çoxdanmı sizdədir? – deyə o, quru, işgüzar bir ifadə ilə soruşdu.

Elə bu vaxt yanında vurnuxmaqda və ona sürtünməkdə olan qurd birdən ağzını ayıraraq hürdü. Bu elə qəribə, qırıq və şən bir hürüş idi ki, elə bil, itin qəlbində nə isə, bir şey qırılmışdı. Amma bu, şübhəsiz ki, hürüş idi.

– Bax, bu mənim üçün təzə şeydir! – deyə Skiff Miller dilləndi. Uolt ilə Mec bir-birinin üzünə baxdılar. Möcüzə baş vermişdi. Qurd hürmüşdü.

– Onun hürməsinə ilk dəfə eşidirəm! – deyə Mec dilləndi.

– Mən də birinci dəfədir ki, eşidirəm, – deyə Skiff Miller cavab verdi.

Mec gülümsünə-gülümsünə onun üzünə baxdı. Görünür ki, bu adam yaman zarafatçıdır.

– Bəs necə, – deyə Mec dilləndi, – axı siz onunla beşcə dəqiqə bundan əvvəl tanış olubsunuz!

Skiff Miller diqqətlə onun üzünə baxdı, sanki, bu cümlənin biciklə söyləndiyindən şübhələnib, onun üzündə hiyləgərlik əlaməti axtarırdı.

– Mən güman etdim ki, siz başa düşübsünüz. – O ağır-ağır cavab verdi. – Mən güman etdim ki, o saat itin mənə

yalmanmasından başa düşübsünüz. Bu it mənimdir! adı da Qurd deyil, Bozdardır.

– Ah, Uolt! – deyə Mec qeyri-ixtiyari səsləndi və şikayətli bir nəzərlə ərinə baxdı.

Uolt cəld onu müdafiəyə başladı:

– Hardan bilirsiniz ki, it sizindir? – deyə soruşdu.

– Çünki mənimdir, – deyə kişi cavab verdi.

Skiff Miller ağır-ağır ona baxdı. Mecə sarı işarə edib dedi:

– Siz hardan bilirsiniz ki, bu, sizin arvadınızdır? Deyəcəksiniz ki, mənim arvadımdır. Axı mən də cavab verə bilərəm ki, bu nə sorğu-sualdır? İt mənimdir. Onu mən böyüdüb öyrətmişəm. Daha mən də tanımasam, kim tanıyacaq! Budur, baxın, bu saat sizə sübut edəyəm.

Skiff Miller itə sarı döndü:

– Ey, Bozdar! – Onun səsi qəti və amiranə idi, it həmin saat qulaqlarını yatırdı, elə bil, onu tumarlayırdılar.– Di tərpən!

İt sıçrayıb sağa döndü.

– Di yeri!

İt birdən-birə ayaqlarını yerə döyməkdən əl çəkib irəli cumdu və kişinin əmrini dinləyib yenə də eləcə birdən-birə durdu.

Miller dedi:

– Bütün bunları ona fitlə də elətdirərəm, axı o mənim qoşqu itlərimin başçısıdır.

– Siz yəqin ki, onu özünüzlə aparmaq fikrində deyilsiniz? – deyə Mec titrək səslə soruşdu.

Kişi başı ilə iti aparacağını bildirdi.

– Oramı, o dəhşətli Klondaykamı, o dəhşətli əziyyətlər içinəmi?

Kişi yenə başı ilə təsdiqlədi və:

– Yox, canım, – dedi, – ora lap elə də pis deyil. Bir mənə baxın, sizcə, mən sapsağlam adam deyiləm?

– Axı it üçün oradakı həyat dəhşətlidir: həmişə məhrumiyyətlər içində, ağır zəhmət, aclıq, şaxta! Ax, mən ki, bu barədə oxumuşam, oranın necə olduğunu bilirəm.

– Bəli, bir dəfə azca qalmışdı Melkoperi çayının kənarında onu yeyəm, – deyə Miller tutqun halda onunla razılaşdı, – əgər tufəngimin nişangahına bir sığın rast gəlməsəydi, itin axırı çatmışdı.

– Mən özüm ölərdim, amma bunu etməzdim! – deyə Mec içini çəkdi.

Miller dedi:

– Əlbəttə, burda sizin yaşayışınız başqa cürdür. Siz it əti yeməli olursunuz; amma adamın canı boğazına yığılanda, başqa cür düşünür. Siz heç bir vaxt o cür vəziyyətlərə düşməyibsiz, buna görə də bu barədə mühakimə yürüdə bilməzsiz.

– Elə bütün iş də bundadır da! – deyə Mec şiddətlə təkid etdi. – Kaliforniyada it yemirlər; elə isə, bəs niyə siz o iti burada qoymayasınız, burada onun üçün xoş keçir, heç bir vaxt da aç qalmayacaq, özünüz də bunu görürsünüz. Nə öldürücü aclıqdan, nə də ağır zəhmətdən əziyyət çəkəcəkdir. Burada onu əzizləyib nazını çəkəcəklər. Burada nə təbiət, nə də adamlar oradakı kimi vəhşidir. Heç bir vaxt onu qamçılamaqcaqlar. O ki qaldı havaya, axı özünüz bilirsiniz ki, buralara heç qar da yağmır.

– Amma əvəzində yayda, bağışlayın, cəhənnəm istisi olur, adam heç dözə bilmir. – Miller güldü.

– Axı bizə cavab vermədiniz! – deyə Mec coşqunluqla

F. Kəçərli adına
A. Əliyev Dövlət Uşaq
KİTABXANASI

17 INV. № 70541

sözünə davam etdi. – Bəs şimal ölkənizdə ona nə verə bilərsiniz?

– Yeməyim olanda ona da verərəm; çox zaman elə də olur.

– Bəs olmayanda?

– Mənim olmayanda, ona da olmayacaq.

– Bəs iş necə?

– İş boldur! – deyə Miller səbirsiz halda cavab verdi. – Bəli, iş ömrü boyunca olacaq, aclıq da, şaxtalar da, bütün başqa ləzzətli şeylər də olacaq. O mənim yanımda olanda, bütün bunları görəcək. Amma elə özü də bunu xoşlayır. Buna öyrəşmişdir, bu həyatı bilir. O elə bir həyat üçün doğulmuşdur, onu elə bir həyat üçün də bəsləyiblər. Amma siz bu barədə heç bir şey bilmirsiniz. Nə barədə danışdığınızı da başa düşmürsünüz. Onun əsl həyatı ordadır və orda özünü hər yerdən yaxşı hiss edəcəkdir.

– İt burda qalacaq. – Uolt qəti bir səslə bildirdi, – belə ki, bu mübahisəni davam etdirməyin heç bir mənası yoxdur.

– Necə-ə? – Skiff Miller acıqlı halda qaşqabağını töküüb səsinə uzatdı və onun qızarmış alnında dərin bir qırıq göründü.

– Dedim ki, it burda qalacaq və bununla da söhbət qurtardı. Mən inanmıram ki, bu sizin itinizdir. Bəlkə də, siz bir vaxt onu görübsünüz, bəlkə, ağanızın tapşırığı ilə iti qoşub sürübsünüz də; bir şimal sürücüsünün əmrlərinə itin əməl etməsi heç də sübut etmir ki, it sizindir. Alyaskadan gəlmiş hər bir it eynən bunun kimi sizin sözlərinizə əməl edər. Bundan başqa, şübhəsiz ki, bu it çox qiymətlidir. Belə bir it Alyaskada bir xəzinədir, sizin itə yiyələnmək

istəmənin səbəbi də elə budur. Hər halda siz itin sahibi olduğunuzu gərək hələ sübut edəsiniz.

Skiff Miller bu uzun nitqi hirslənmədən, soyuqqanlıqla dinlədi, yalnız alnının rəngi azacıq tündləşdi və qara mahud pencəyinin altında nəhəng əzələləri qabardı. O, qabağındakı qafiyəpərdənin cılız vücudunda çoxlu qüvvə olduğunu yoxlayırmış kimi, onu sakit bir nəzərlə ölçüb-biçdi.

Sonra Skiff Millerin üzündə həqarətli bir ifadə zahir oldu; o, qəti və kəskin bir tərzdə dedi:

– Amma mən deyirəm ki, iti lap elə bu dəqiqə özümlə apara bilərəm.

Uoltun üzü alışıb-yandı; o, bütün varlığı ilə birdən-birə necə dikəldisə, bütün əzələləri gərildi. Mec işin dava-dalaşa çıxacağından qorxub, tələsik söhbətə qarışdı.

– Bəlkə də, mister Miller haqlıdır. Qorxuram ki, o, haqlı olsun. Qurd, görünür ki, doğrudan da onu tanıyır. «Bozdar» çağıranda da dinləyir, özü də onu həmin saat məribanlıqla qarşıladı. Axı sən bilirsən ki, it heç bir vaxt heç kəsə yalmanmazdı. Sonra, sən onun hürdüyünə fikir verdinmi? O sevindi-yindən özündən çıxmışdı. Bəs səbəbi nə idi? Bəli, aydın şeydir ki, mister Milleri tapdığı üçün belə edirdi.

Uoltun gərginləşmiş əzələləri boşaldı. Hətta çiyinləri ümitsiz halda endi.

– Deyəsən düz deyirsən, Mec, – o dilləndi. – Bizim Qurd, Qurd deyil, Bozdarmış, yəqin ki, mister Millerin itidir.

– Bəlkə, Mister Miller onu bizə satmağa razı oldu? – Mec təklif etdi. – Biz onu satın ala bilərik.

Skiff Miller bir anda alicənablığa, alicənablıqla cavab verərək, başını əvvəlki kimi davakarlıqla deyil, daha çox qayğıkeşliklə buladı.

– Mənim beş itim vardı, – deyə o, görünür, öz rədd cavabının təsirini bir qədər yumşaltmağa çalışdı, – bu həmişə başda gedirdi. Bütün Alyaskada bu, ən yaxşı qoşqu itidir. heç kəsməni ötüb-keçə bilmirdi. Min səkkiz yüz doxsan beşinci ildə mənim bu itlərimə beş min nağd pul verirdilər, razı olmadım. Düzdür, onda itlər baha qiymətə gedirdi, amma belə həddən artıq pulu yalnız buna görə təklif etmirdilər, mənim qoşqu itlərim doğrudan da çox yaxşı idi. Bozdar isə bunların hamısının başıydı. Həmin qış bu itə min iki yüz verdilər, mən razı olmadım. Onda satmadım, indi də satmaram. Bilirsinizmi, mənim üçün bu it çox qiymətli dir. Üç ildir ki, onu axtarıram. Sözün düzü, mənim bu itimi kim isə götürüb qaçdıqda, heç deyə bilmərəm ki, nə qədər dərd çəkdim, həm də qiymətinə görə yox, eləcə... bağışlayın, kobud danışırım, lap axmaq kimi ona bənd olmuşdum. Elə indi də onu görəndə öz gözlərimə inanmadım, dedim ki, yəqin, məni qara basıb. Belə bir xoşbəxtliyə inanmaq olmur. Axı bu iti mən özüm böyütmüşəm, uşaq kimi bələyib yatırtmışam. Anası ölmüşdü, mən onu qatı südlə bəsləmişəm, bu südün bankası iki dollardır. Özümə belə şeyn qiymirdim, qara qəhvə içirdim. Bu it məndən başqa heç vaxt heç bir ana tanımamışdır. Yazıq yetimçə hey mənim barmağımı əmərdi, bax, budur, bu barmağımı. – Skiff Miller o qədər həyəcanlıydı ki, daha sakit danışa bilməyib, yalnız şəhadət barmağını irəli uzatdı və titrək bir səslə dedi: – budur, bax, bu barmağımı – guya

bu, itin sahibi olduğunu sözsüz-sovsuz sübut edən qəti bir dəlil imiş.

Sonra, uzatdığı barmağına baxa-baxa susdu. Bu zaman Mec dillənib dedi:

– Bəs it? Siz heç itin barəsində düşünmürsünüz? Skiff Miller təəccüblə ona baxdı.

– Di, söyləyin, məgər siz heç onu düşünüb-sünüzümü? – deyə Mec təkrar etdi.

– Başa düşmürəm, siz nə demək istəyirsiniz?

– Bəlkə, onun da seçməyə bir qədər haqqı var, – deyə Mec davam etdi. – Bəlkə, onun da öz meylləri, öz arzuları var. Siz bununla hesablaşmırsınız. Qoymursunuz ki, o özü seçsin. Heç ağılınıza da gətirmirsiniz ki, bəlkə, o, Kaliforniyanı Alyaskadan çox xoşlayır. Yalnız öz arzunuzla hesablaşsınız. Onunla elə rəftar edirsiniz ki, guya canlı bir məxluq deyil, bir kisə kartof və ya bir qucaq otdur.

Görünür, belə bir fikir Miller üçün yeni idi. Öz qarşısında gözlənmədən duran bu məsələni öz zehində diqqətlə götür-qoy etməyə başladı. Mec o saat onun karıxmasından istifadə etdi.

– Əgər siz doğrudan da onu sevirsinizsə, onda onun xoşbəxtliyi sizin də xoşbəxtliyinizdir, – deyə təkid etdi.

Skiff Miller ürəyində fikirləşməkdə idi, Mec isə ədalətli bir nəzərlə öz ərinə baxıb, onun gözlərində də coşqun təsvib əlaməti gördü.

– Yəni siz elə güman edirsiniz?! – deyə Klondavkdan gələn adam gözlənilmədən soruşdu.

İndi də Mec tam çaşmış bir halda ona baxdı. O soruşdu: – Siz nə demək istəyirsiniz?

– Yəni siz elə güman edirsiniz ki, Bozdar burda, Kaliforniyada qalmaq istər?

Mec inamla başını buladı:

– Mən buna arxayınam.

Skiff Miller yenə də öz-özlüyündə düşünməyə başladı və bu dəfə düşüdüklərini dili ilə söylədi. Arabir itə nəzər salırdı:

– O elə işlək itdir ki, tayı az tapılar. Bilirsinizmi mənim üçün nə qədər işləmişdir! Heç vaxt işdən boyun qaçırmazdı. Bir də yaxşılığı ondadır ki, təzə qoşqu itlərini bir-birinə isinişdirib, lap əla işlətməyi bacarırdı. Yaman da başı var! Hər şeyi başa düşür, bircə dili yoxdur ki, danışa. Nə desən hamısını anlayır. Budur, bu saat ona baxın, bizim onun barəsində danışdığımızı lap gözəl başa düşür.

İt Skiff Millerin ayaqları yanında uzanıb başını pəncələrinin üstünə qoymuş, qulaqlarını şəkləyib, diqqətli baxışlarını danışanlardan gah buna, gah da ona çevirirdi.

– O hələ işləyə bilər. Lap yaxşı işləyə bilər. Özü də bir il yox; axı mən onu sevirəm, özü də lap bərk sevirəm, lənət şeytana!

Bundan sonra Skiff Miller bir-iki dəfə də ağzını açdı, amma heç bir söz demədən, yenə yumdu. Axırda o belə dedi:

– Bilirsinizmi nə var? Mən nə edəcəyimi bu saat sizə deyərəm. Sizin sözlərinizin, xanım, doğrudan da, necə deyim... bir qədər mənası var. İt ömrü uzunluğunu zəhmət çəkib, özü də çox zəhmət çəkib. Bəlkə, doğrudan da sakit yaşamağa haqq qazanıb, indi də seçməyə tamamilə ixtiyarı var. Hər halda biz bunun həllini onun özünə həvalə edərək. Özü necə istəyir, elə də olsun. Siz burda qalın və əvvəlki kimi öz yerinizdə oturun. Mən heç bir şey olmayıbmiş kimi, sizinlə

xudahafizləşib gedərəm. Əgər it istəsə sizin yanınızda qalar, istəsə, mənim dalımca gələr. Mən onu çağırma-yacağam. Amma siz də çağırmayın.

Birdən o, şübhəli nəzərlə Mecə baxıb, əlavə etdi:

– Amma sözümüz sözdür. Oyunu düz oynayaq! Mən arxamı çevirib getdikdə, onu dilə tutmayasınız.

– Biz düz oynayacağıq... – deyə Mec sözə başlamaq istədi. Amma Skiff Miller onun and-amanını kəsib dedi:

– Mən bu arvadların xasiyyətinə bələdəm! Onların ürəyi yumşaq olur, elə ki ürəyinə toxundun, hər cür kələk gələ bilər, hər cür hiylə işlədər, lap şeytan kimi yalan danışarlar... Xanım, məni bağışlayın, mən bunu, ümumiyyətlə, qadın cinsi barəsində söyləyirəm.

– Heç bilmirəm sizə necə təşəkkür edim, – deyə Mec titrək səslə sözə başladı.

Miller onun sözünü kəsib dedi:

– Hələ məlum deyil, siz mənə təşəkkür etməli olacaqsınız, ya yox. Axı Bozdar hələ öz hökmünü verməmişdir. Güman edirəm ki, mən ağır-ağır getməli olsam, siz buna etiraz etməzsiz. Bu yalnız haqlı bir iş olar, çünki yüz addımdan sonra, daha mən gözdən itəcəyəm.

Mec razılaşdı:

– Sizə sədaqətlə söz verirəm ki, – deyə o, əlavə etdi, – biz ona təsir etmək üçün heç bir şey eləməyəcəyik.

– Di yaxşı, deməli ki, indi mən gedirəm, – deyə Skiff Miller artıq xudahafizləşib gedən bir adam ədasilə sözünü qurtardı.

Qurd onun səsinin dəyişdiyini duyub başını qaldırdı və Mec ilə Millerin bir-birilə əl verib xudahafizləşdiklərini gördükdə, tez yerindən sıçradı. O, dal ayaqları üstündə

qalxaraq, qabaq pəncələrini Mecin üstünə qoyub Skiff Millerin əlini yalamağa başladı. Skiff əlini Uolta uzatdıqda, Qurd yenə həmin şeyi təkrar etdi: qabaq pəncələrini Uolta dirəyib hər ikisinin əllərini yaladı.

– Hə, sözün düzü, bu səyahət mənim üçün o qədər də xoş olmadı, – deyib Skiff Miller cıgırla ağır-ağır uzaqlaşmağa başladı.

O, iyirmi addım qədər getmişdi. Qurd yerindən tərpənmədən, gərgin halda donub qalaraq, onun ardınca baxırdı, elə bil, gözləyirdi ki, adam bu saat dönüb geri qayıdacaqdır. Birdən o, şikayətlə zingildəyə-zingildəyə sürətlə Millerin ardınca qaçdı, gedib ona çatdı, zingildəyə-zingildəyə pəncələrilə onun əlindən tutub saxlamaq istədi.

Bunu edə bilmədiyini gördükdə Qurd qaça-qaça gəlib kötüyün üstündə oturmuş Uolt İrvinə çatdı, onun paltarının qolundan yapışib uzaqlaşan adamın ardınca çəkib aparmaq istədi, amma bacarmadı.

Qurdun vurnuxması getdikcə açıq-aşkar artırdı. O həm orda, həm burda, eyni zamanda iki yerdə: həm əvvəlki sahibinin, həm də yeni sahiblərinin yanında olmaq istəyirdi, amma aradakı məsafə getdikcə artırdı. O, azğın bir halda vurnuxub əsəbi sıçrayışlarla ora-bura atılır, əziyyət içində qəti bir qərara gələ bilməyir, gah onun, gah bunun yanına qaçır, ikisindən birini seçə bilməyərək, hər ikisinin yanında olmağa çalışır, nə edəcəyini bilmirdi. Kəsik-kəsik, təsirli halda zingildəyir, ləhləyə-ləhləyə nəfəs alırdı. Birdən yerə oturub, bununu yuxarı qaldırdı. Əvvəlcə əsəbi halda, ağız açılib-yumulmağa başladı, hər dəfə də daha geniş açılırdı. Eyni zamanda boğazı qıc olurdu. Sonra səs telləri hərəkətə gəldi. Əvvəlcə, demək olar ki, heç bir şey eşidilmirdi, sanki,

nəfəs onun sinəsindən xışıltı ilə çıxırdı, amma sonra alçaq bir sinə səsi gəldi, elə alçaq ki, insan qulağı bu vaxta qədər belə səs eşitməmişdi. Bütün bunlar ulamaq üçün bir növ hazırlıq idi.

Ancaq elə ağızını ayırıb, var gücü ilə ulayacağı anda, geniş açılmış ağız birdən yumuldu, qıc olma kəsildi və it uzaqlaşanın ardınca uzun və diqqətli bir nəzərlə xeyli baxdı. Sonra başını çevirib, eyni diqqətli nəzərlə Uolta baxdı, bu yalvarıcı nəzər cavabsız qaldı. İtə nə bir söz deyildi, nə bir işarə edildi. Nə etmək lazım gəldiyi barəsində ona işarə edən, məsləhət verən olmadı.

O yenə irəli baxdı. Köhnə sahibinin cığırdakı döngəyə yaxınlaşdığını görüb, yenə də coşdu. Zingildəyə-zingildəyə ayağa qalxıb, yeni bir fikrə gəlibmiş kimi, Mecə sarı yüyürdü. İndi, hər iki sahibi ondan üz döndərdiyi bir zamanda, bütün ümidi Mecə qalmışdı. O, başını xanımın dizinə söykəyib burnunu onun əllərinə dirədi, – adətən o, bir şey istədikdə belə edərdi. Sonra geri çəkilib, dəcəlliklə, bütün bədən ilə qıvrıla-qıvrıla atılıb-düşməyə, ayaqlarını yerə döyməyə və pəncələrilə yeri eşməyə başladı; yalvarıcı gözlərindən və boynuna qısdığı qulaqlarından tutmuş, yazıq-yazıq buladığı quyruğuna qədər, bütün bədən ilə öz qəlbindəkiləri, dil ilə söyləyə bilmədiyini fikirləri ifadə etməyə can atırdı. Amma bir az sonra bundan da əl çəkdi. Bu vaxta qədər onunla heç soyuq rəftar etməyən bu adamların etinasızlığı ona yaman yer elədi. Onlardan heç bir səs, heç bir kömək ala bilmədi. Onlar onu saymırdılar. Elə bil ki, ölmüşdülər.

O, dönüb uzaqlaşan sahibinin ardınca baxdı. Skiff Miller döngəyə çatmışdı. Bircə saniyədən sonra gözdən itəcəkdi.

Ancaq bircə dəfə də, dönüb geri baxmadı. O, tələsmədən gedirdi, sanki, arxada olan işlərin ona əsla dəxli yox idi.

Budur, o, döngədən dönüb gözdən itdi. Qurd uzun bir dəqiqəni dinmədən, tərپənmədən gözlədi, sanki daşa, amma arzusu olan və səbri tükənən bir daşa dönmüşdü. O, bircə dəfə qısa, qırıq bir hürüşlə hürdü və yenə gözlədi. Sonra dönüb xırdaca addımlarla, yorta-yorta Uolt İrvinin yanına qaçdı. Onun əlini qoxlayıb, ayaqlarının altında yerə sərildi, gözlərini boş qalmış cığıra zillədi.

Yosun basmış qayadan tökülən bulaq birdən-birə, sanki, daha ucadan şırıldamağa başladı. Torağayların nəğməsindən başqa heç bir səs eşidilmirdi. İri, sarı kəpənəklər günəşin işığında uçuşur, kölgəliklərdə yox olurdu. Mec ərinə baxdı.

Bir neçə dəqiqədən sonra Qurd ayağa qalxdı. İndi onun hərəkətlərində bir sakitlik və inam duyulurdu. O nə kişiyə, nə də qadına baxdı; gözləri cığıra zillənmişdi. O, qərarını vermişdi. Onlar da bunu başa düşdülər; bir də başa düşdülər ki, özləri üçün imtahan yalnız indi başlanır.

Qurd iri addımlarla yorta-yorta qaçaraq getdi. Mec ağzını açdı ki, xoş bir sözlə onu çağıraraq saxlasın, – elə çağırmaq istəyirdi ki, bu xoş çağırış onun dodaqlarında donub qaldı. Qeyri-ixtiyari ərinə baxdı və onun xəbərdarlıq edən sərt baxışını gördü. Köksünü ötürdü. Mecin dodaqları yumuldu.

Qurd isə daha yorta-yorta deyil, atıla-atıla qaçırdı. Sıçrayışları da get-gedə artırdı. O, bircə dəfə də olsun dönüb geri baxmadı, qurd quyruğuna bənzər quyruğu dümdüz, mil durmuşdu. O, bir sıçrayışla döngədən burulub yox oldu.

HƏYAT EŞQİ

*Günlər ömrümüzdən keçmədi hədər;
Baha başa gəldi oyunu udmaq.
Korşaldı ən təmiz, ən zərif hisslər,
Oyun yanan şama dəyərdi ancaq.¹*

O nlar əziyyət çəkə-çəkə, axsaya-axsaya, çətinliklə çayın sahilinə endilər. Çınqıllığa çatanda qabaqda gedən adam büdrədi, az qaldı yıxılsın, lakin bir-təhər özünü yığışdırıb yoluna davam etdi. Onların hər ikisi yorulub taqətdən düşmüşdü, yaman da zəifləmişdilər. Uzun müddət dəhşətli məhrumiyyətlərə dözməyə məcbur olduqlarından hərəkətlərindən və üzlərindən mütilik yağdı. Dallarındakı ağır şələnin altında belləri ikiqat olmuşdu. Cındır adyala bükülmüş ağır şələnin üstündən çəkilməmiş qayışlar çiyinlərini kəsirdi. Yalnız alınlarından keçən qayış az-çox ağırlığı azaldırdı. Hər ikisi tufəngli idi. Onlar başlarını aşağı salıb, gözlərini yerə dikərək yeriirdilər. İkinci adam dedi:

– Kaş yolda anbarda gizlətdiyimiz patronlardan ikicəciyi indi burada olaydı, dünyaya dəyərdi.

¹ Şerin tərcüməsi S. Mustafayevindir.

Onun sözləri təsirsiz, səsi isə zəif çıxdı. Qabaqda gedən birinci adam ona cavab vermədən axsaya-axsaya çaya girdi. Çayın daşlara dəyib köpüklənən suyu süd rənginə çalırdı.

Arxadan gələn ikinci adam da onun dalınca çaya girdi. Çarıqlı-corablı olsalar da, buz kimi soyuq su ayaqlarını keyidirdi, topuqları üşüyür, göynəyirdi. Bəzi yerdə su dizlərinə qədər qalxırdı; hər ikisi çayın dibini ayaqları ilə yoxlaya-yoxlaya, səndələyə-səndələyə irəliləyirdi.

Arxadan gələn adam az qaldı şumal daşın üstündən sürüşüb yıxılsın, zorla özünü saxladı, ağrıdan bərk bağırdı, başı gicəlləndi, səndələdi, boş əlini yan-yörəsinə atdı, elə bil, havadan yapışmaq istədi; özünü birtəhər düzəldəndən sonra qabağa yeridi, lakin təzədən səndələdi, bir dəfə də olsun dönüb geri nəzər salmadan yoluna davam edən yoldaşına baxdı.

Öz-özü ilə götür-qoy edirmiş kimi, bir dəqiqə dinməzəcə, hərəkətsiz dayanandan sonra qışqırdı:

– Bill, heç bilirsən nə oldu, büdrədim, ayağım topuqdan çıxdı...

Bill isə süd tək ağaran çayda ayaqlarını dalınca zorla çəkə-çəkə suyu şappıldadaraq irəliləyirdi: o, ətrafa nəzər belə salmırdı. Arxada qalan adam onun uzaqlaşdığını görəndə, üzünü əvvəlki kimi heç nə ifadə etməsə də, gözləri yaralı maral gözləri kimi yaşardı.

Bill çayın o tayına çıxdı, geriyyə nəzər salmadan axsaya-axsaya irəlilədi. Çayın ortasında dayanmış adam gözlərini Billdən ayıra bilmirdi. Onun qurumuş dodaqları uçundu, uzun, cod bığları titrədi; dili ilə dodaqlarını islatdı.

– Bill! – O, var gücü ilə çığırdı.

Bu səs çığırtdıdan çox fəlakətə düşüb tək qalmış insanın aman diləyən yalvarışlı fəryadı idi. Bill başını döndərərək geri baxmadı. O uzaqlaşdı, çayın ortasında, dizəcən suda dayanıb baxan yoldaşı isə onu gözləri ilə yola salırdı. Bill axsaya-axsaya, büdrəyə-büdrəyə alçaq dağa qalxırdı; o, xəfif-mavi rəngə çalan üfüq xəttinə çatmağa can atırdı. Bill yalı aşıb gözdən itənə qədər yoldaşı onun dalınca baxdı. Sonra çevrilib tənha qaldığı geniş, hüdudsuz, boş aləmi ağır-ağır nəzərdən keçirdi. Billi yox idi; o getmişdi, hər yer, bütün kainat bomboş idi.

Üfüqün yaxınlığında zəif-zəif şölələnən günəş hüdudsuz, tutqun və qalın dumanın içərisində zorla seçilirdi. Yolçu bədəninin ağırlığını salamat qıçının üstünə salaraq, saatını çıxarıb baxdı. Saat dörd idi. İki həftəyə yaxın idi ki, o nə ilin hansı fəslə olduğunu, nə də vaxtı bilirdi. Lakin indi günəşi səmanın şimal-qərb hissəsində gördükdə iyul ayının axırı, ya da ki, avqustun əvvəlləri olduğunu fikirləşirdi. Cənuba baxaraq Böyük Ayı gölünün haradasa uzaqlardakı qaramtıl, qorxulu dağların arxasında olduğunu güman etdi, müdhiş şimal qütb dairəsi yolu da həmin yerlərdən keçirdi. Onun ortasında dayandığı dəhşətli çay, Koppermayının bir qolu idi. Bu çay özü də Şimal Buzlu okeanındakı Koppermayın körfəzinə tökülürdü. Yolçu oralar da olmasa da, bir dəfə bu yerləri Qudson körfəzi ticarət şirkətinin xəritəsində görmüşdü.

O, tək qaldığı aləmi gözdən keçirdi. Mənzərə çox da xoşagələn deyildi. hava tutqun idi. Alçaq, yastı təpələr, elə bil, yerə batmışdı; nə ağac, nə kol-kos, nə də ot vardı. Göz işlədikcə boş, qorxunc düzənlik uzanırdı. Gördüyü bu

mənzərədən yolçu elə qorxdı ki, gözləri bir anlığa bərələ qaldı.

– Bill! – deyə iki dəfə pıçıldadı, – Bill!

O, qorxudan büzüşərək, süd rənginə çalan suyun ortasında oturdu: elə bil, ucsuz-bucaqsız düzənlik özünün əzəmətli, tükənməz, müdhiş qüvvəsi ilə onun üstünə çökərək, amansız, dərin sükutu ilə onu boğurdu. O, birdən elə əsməyə başladı ki, tufəngi əlindən şappıltı ilə suya düşdü. Bu əhvalatdan diksinib ayıldı; qorxunu boğdu, özünü yığışdırdı, əllərini suya saldı, tufəngi axtarıb tapdı, sonra çıxmış topuğunun ağrısını azaltmaq üçün sağ çiynini yüngülcə tərpedib şələnə sol çiyninə tərəf sürüşdürdü. Ağrıdan üz-gözü qırışdı; ayağa durdu, ehtiyatla, səndələyə-səndələyə sahilə tərəf getdi.

Yolçu dayanmadan irəliləyirdi. Ağrı və əziyyətlərə əhəmiyyət verməməyə səy edir, ümitsiz, lakin qəti, tələsik addımlarla Billin aşdığı dağa dırmaşırdı. Onun indiki görkəmi ayaqlarını dalınca zorla sürüyən yoldaşı Billinkindən heç də az külünc deyildi. O, dağ zirvəsinə çatanda ayaq saxladı, qabağa baxdı. Qarşıda uzanan dayaz boş dərədə heç bir həyat əlaməti yox idi. Qəlbini təzədən çulğalayan qorxunu birtəhər qovdu, şələsini bir az da solçiyninə tərəf verib, axsaya-axsaya dağın döşü ilə enməyə başladı.

Dərənin ortası bataqlıq idi, buradakı qalın yosun suyu lif kimi canına hopdurmuşdu. O, addım atdıqca ayaqları altındakı yosun fırçıldayırdı. Yolçu yosun topalarının birindən digərinə sıçrayır, bataqlıq boyunca bu daşdan o daşa atlanır, Billin izi ilə getməyə çalışırdı.

O, tək olsa da, azmazdı. Bilirdi ki, bir az da cəld tər-pənsə, yerli əhalinin «Pöhrəlik» adlandırdığı cılız, yarıqu-

rumuş küknar və şam ağaclarının araya aldığı, balaca gö-lün kənarına gəlib çıxacaq. Bu gölə suyu dupduru balaca bir çay tökülürdü. Çayın hər iki sahilində qamış bitdiyini yaxşı xatırlayırdı, lakin bir dənə də olsun ağac yox idi. O bu çayın mənbəyinə qədər üzüyuxarı və ordan qərbə axan başqa bir çayın kənarı ilə onun Diz çayına töküldüyü yerə qədər üzüaşağı gedəcək və orada ağziüstə çevirib üstünə daş qaladıqları qayığı tapacaq, onlar bu qayığın altında, torpağın içində anbar düzəltmişdilər. Bu anbarda patron, tilov ipi, qarmaq, balaca bir tor və başqa ləvazimat var idi. Bu şeylərdən əlavə anbarda bir az un, bir parça qaxac edil-miş ət və bir qədər də lobya var idi.

Yəqin ki, Bill onu orada gözləyəcək, sonra ikilikdə Diz çayı boyunca cənuba, Böyük Ayı gölünə qədər gedəcəkdilər; gölü keçib, Makkenziyaya çatana kimi həmişə bir istiqamətdə cənuba tərəf irəliləyəcəkdilər. Qış yolçuları haqlamağa can atacaq, dallarınca düşüb onları addım-ad-dım izləyəcək, iti axan çaylar donub buz zireh altında giz-lənəcək, soyuq gündən-günə bərkiyəcək, yolçular isə daim cənuba tərəf gedəcək, nəhayət, gəlib Qudzon körfəzindəki isti fraktiyalardan birinə çatacaqlar. Burada qollu-budaqlı, uca ağaclar bitir, yemək üçün çox şey olur.

Bütün bunlar ayaqlarını dalınca zorla sürüyüb irəliləyən yorğun yolçunun düşüncələri idi. Yorğun-əzgin irəliləmək nə qədər çətin olsa da, Billin namərdliyi ona ağır gəlirdi. O, anbarın yanında Billin oturub onu gözləyəcəyinə qəlbən əmin idi. Yalandan da olsa, yolçu özünü belə düşünməyə vadar etməli idi, yoxsa mübarizəyə heç bir lüzum qal-mazdı, o, əl-ayağını uzadıb ölməli idi.

Boz dumana bürünmüş günəşin donuq kürəsi aramla

şimal-qərbə yuvarlanırdı. Yolçu qış girməmişdən Bill ilə gedəcəkləri yolu qarış-qarış xəyalən qət etməkdə idi. O, anbarda gizlətdikləri şeyləri xatırlayır, Qudzon körfəzində, ticarət şirkətinin anbarlarında olan külli miqdarda ərzaq haqqında fikirləşirdi. İki gün idi ki, onun ağzına heç nə dəyməmişdi; qarnı çoxdan doymurdu. O, yol uzununu tez-tez əyilib bataqlıqdakı kollardan giləmeyvə dərib ağzına atır, çeynəyib udurdu. Kol yemişləri çox sulu olduğundan tez əriyir, onun ağzında yalnız acı bir dad, bir də bərk tumlar qalırdı. Yolçu giləmeyvənin adamı doydura bilməyəcəyini başa düşsə də, onları səbirlə, böyük bir ümidlə çeynəyirdi; ümid başqa şeydir, o, gördüyünə inanmır, idrakla hesablaşmır.

Saat doqquzda ayağının baş barmağı daşa dəyib zədələndi, zəiflikdən və yorğunluqdan səndələyib yığıldı. Yıxıldığı yerdə bir böyrü üstə xeyli qaldı, tərpnə bilmədi... haçandan-haçana şələnin qayışlarını birtəhər boşaldaraq yükü çiyindənə saldı, çətinliklə dikəlib oturdu. Hava hələ tamamilə qaralmamışdı; o, daşların arasından çıxmış quru yosunlardan çəngə-çəngə yolub qucağını doldurdu, sonra ocaq qaladı. Ocağın istidən çox tüstüsü var idi. Yolçu qazançaya su doldurub onun üstünə qoydu.

Şələni açdı, hər şeydən əvvəl, kibrit çöplərini saydı. Altmış yeddi kibrit çöpü qalmışdı. Tamamilə arxayın olmaq üçün çöpləri üç dəfə saydı; sonra üç yerə bölüb, ayrı-ayrısıkeçirməyən yağlı kağıza bükdü. Bunlardan birini boş tənəkə kisəsinə qoydu, ikinci düyünçəni köhnəlmiş papağının astarında gizlətdi, üçüncüsünü isə qoynuna qoydu. Birdən onu dəhşətli bir qorxu bürüdü. Tələşlə düyüncələr açdı, təzədən sayıb yoxladı. Altmış yeddi kibrit çöpü vardı.

O, yaş çarıqlarını tonqalda qurutdu. Çarıqlar deşilmişdi, adyaldan düzəltdiyi corablar da yırtılıb şəlpələnmişdi. Ayaqları qanamışdı. Çıxmış topuğu yaman ağrıyırdı, şişib baldırı yoğunluqda olmuşdu. Özü ilə götürdüyü iki adyalın birindən uzununa bir parça cırıb, topuğunu möhkəm sarıdı, sonra bir neçə zolaq da cırıb corab və çarıq əvəzinə ayaqlarına doladı. Bu işləri başa çatdırandan sonra qaynar sudan içib bir qədər isindi, saatını qurdu, bürünərək uzandı.

O, ölü kimi yatmışdı. Gecənin zülməti tez gəlib-keçdi. Şimal-şərqdən doğan günəş boz buludların arasında gizlənmişdi.

Yolçu saat altıda oyandı, o, arxası üstə uzanmışdı. Ac olduğunu xatırladı. Böyrü üstə çevriləndə bir finxırtı eşitdi, dikəlib səs gələn səmtə nəzər saldı, vəhşi və ürəkək nəzərlə erkək bir maralın ona baxdığını gördü. Maralla onun arası əlli addımdan çox olmazdı. O dəqiqə tavada od üstündə cızıldaya-cızıldaya qızaran maral ətinin ətrini, sulu tikələrin ləziz dadını duydu. Qeyri-ixtiyari boş tüfəngi qaparaq maralı nişan aldı və çaxmağı çəkdi. Maral finxırıb götürüldü; dırnaqları altından çıxan daşlar yan-yörəyə sıçradı.

O, boş tüfəngi yerə çırpıb söydü. Ayağa durmaq istədikdə bərkdən zarıdı. Yanı üstə çevrildi və çox çətinliklə qalxdı. Elə bil, əl-ayağı, bütün oynaqları paslanmışdı. Oynaqlar çox böyük səy və dəhşətli iradə gərginliyi sayəsində bükülüb açılırdı. Qalxandan sonra ayaq üstə durmaq üçün düz bir dəqiqə çalışdı.

Alçaq, yastı təpəyə qalxıb ətrafa göz gəzdirdi. Nə bir ağac, nə də kol-kos vardı; hər tərəf göz işlədikcə bomboz yosunluq idi. Bu yosun dənizindən baş qaldırmış tək-tək

boz daş, eyni rəngli gölməçələr və bulaqlar tutqun mənərəni tamamlayırdı. Asimanın özü də boz rəngə çalırıdı. Nə günəşdən, nə də onun al rəngli tellərindən əlamət vardı. Şimalın hansı tərəfdə olduğunu təyin etmək mümkün deyildi; yolçu cəhətləri də qarışıq salmışdı; hətta dünən axşam gəldiyi yolu da bilmirdi, yadından çıxarmışdı. Bununla belə, azmamışdı. Bilirdi ki, tezliklə gedib Pöhrəliyə çıxacaq. Ora haradasa lap yaxında, bu yerlərdən soldadır. Bəlkə də, ikinci yastı təpənin dalındadır.

Yolçu təzədən geri qayıtdı, yola çıxmaq üçün şələsini bağlamağa başladı. Kibrit düyünçələrini bir də yoxladı, yerində olduğunu görüb, arxayınlıq hasil etdi; amma bu dəfə çöpləri saymadı. Birdən gözləri maral dərisindən qayırılmış torpaq rəngli dağarcığa sataşdı, fikrə getdi. Qoşa ovuc irilikdə dağarcıq o qədər də böyük deyildi, lakin vəzndə şələdəki başqa şeylərin hamısından ağır idi. Yolçu çox yaxşı bilirdi ki, dağarcıq on beş girvənkədir, elə onu təşviş salan da bu idi. Dağarcığı əlindən yerə qoyub, şələsini bağladı. Birdən dağarcığa nəzər saldı, onu dəhşət bürüdü, ona elə gəldi ki, bomboş vadi, bu saat qızılı onun əlindən alacaqdır. Təlaşla dağarcığı yerdən götürdü, meydan oxuyurmuş kimi qəzəblə ətrafı gözdən keçirdi; ayağa qalxıb özünü düzəltdi, şələsini dalına aldı, yola düşdü; qızıl dağarcığı şələnin içində, möhkəm və etibarlı yerdə idi.

Sola dönüb qabağa addımladı; ayaq saxlayır, bataqlıq yemişi dərib ağzına atırdı. Topuğu şişdiyindən daha da bərk axsayırdı, lakin duyduğu ağrı boş və ac qarnının yanında heç nə idi. Bu dözülməz, şiddətli ağrı onu sarsıdır, üzüb əldən salırdı. İçi vəhşicəsinə gəmirilir, az qalırdı ki ağrını itirsin. Hətta indi Pöhrəliyə necə gedəcəyini də bil-

mirdi. Yediyi bataqlıq yemişi onun duyduğu aclığı, mədəsinin şiddətli ağrısını qətiyyən azaltmırdı, əksinə, acı da-
dı ilə damağını və dilini daha da acılayır, əzabını qat-qat artırırdı.

O gəlib dayaz bir dərəyə çatdı, birdən daşların və yosun kollarının arasında qaqqıldaşan kəklikləri gördü. Kəkliklər qanad çalıb, pırıl-daşa-pırıl-daşa göyə qalxırdı... Qak!.. Qak!.. Qak!.. sədaları ətrafı doldururdu. Yolçu kəklikləri daşa basdı. Lakin heç nə çıxmadı, birini belə vura bilmədi. Şələsini yerə qoyub pişik sərçəyə yaxınlaşan kimi oğrun-oğrun quşlara tərəf süründü. Sivri daşlar köhnə şalvarını cırır, dizlərini qanadırdı. Sızılan qan torpağın üstündə iz buraxırdı. O isə heç bir ağrı hiss etmirdi: acılıq bütün qalan duyğulara üstün gəlmişdi. Yaş yosunun üstü ilə süründüyü üçün paltarı su içində idi, soyuqdan üşüyürdü, elə bil, indi donacaqdı. Qida tapmaq arzusu elə böyük idi ki, heç nə duymur, heç nə başa düşmürdü. Kəkliklər qanad çalıb pırıltı ilə onun ətrafında uçurdu, qaqqıldaşaraq, sanki, onu qəsdən daha da hirsləndirmək istəyirdi. Onların qaqqıltısı yolçuya istehza kimi göründü. O, quşları qəzəblə yamsılayır, sədalarına həmahəng bir səslə qışqıraraq onları söyürdü.

O, hətta bir dəfə az qaldı ki, yuvasında yatmış kəkliyi tutsun. Kəklik yaxınlığındakı daşların arasından pırıltı ilə uçdu, az qaldı qanadları yolçunun üzünə dəysin. Təəssüf ki, o, quşu yalnız havaya qalxanda gördü. Kəklik çox iti qalxsa da ac adamın əli ona toxundu, lakin quş uçdu, yolçunun əlində yalnız üç lələk qaldı. Yolçu qanad çalacağı uzaqlaşan kəkliyə elə qəzəb, nifrət və kin ilə baxırdı ki, sanki, quş ona böyük pislik etmişdi. O qayıdıb şələsini dalına aldı.

Xeyli keçmiş gəlib bataqlıq bir dərəyə çıxdı. Burada çoxlu vəhşi quş və ov heyvanı vardı. Elə bil, onu cinləndirmək üçün iyirmiyyə yaxın maral sürü ilə gəlib güllə mənzilində onun yanından keçdi. Ürəyində maralların dalınca qaçmaq, onları qova-qova yorub tutmaq arzusu oyandı. Bu vəhşi arzu o qədər güclü idi ki, yolçu yüyürüb sürüyə çata biləcəyinə inanırdı. Qabağına qara bir tülkü çıxdı; onun ağzında bir kəklik vardı. Yolçu var gücü ilə vəhşi heyvanın üstünə qışqırdı. Tülkü bu vahiməli qışqırıqdan qorxub, kənara sıçradı, lakin şikarını ağzından buraxmadı.

Günortadan sonra gəlib kənarlarında seyrək qamış bitmiş bulanıq bir çeşmənin üstünə çıxdı. Bulaq boyu irəliləməyə başladı. İçərisində əhəng həll olduğundan suyun rəngi süd rənginə çalır. O, bir qamışdan yapışmış var qüvvəsi ilə dartdı və onu kökündən çıxartdı. Soğana oxşayan kökü xırda mismarın başı boyda idi; özü də çox yumşaq idi, diş altında xırıltı ilə əzilirdi, adamı iştahaya gətirən ləzzətli dadı vardı. Lakin lifləri bataqlıq giləmeyvəsi kimi sulu və bərk idi; həm də adamı doydurmurdu. Yolçu şələsini yerə salıb, iməkləyə-iməkləyə qamışlığa soxuldu, soğancıqları qoparıb gövşəyən heyvan sayacağı çeynəməyə başladı.

O, yaman yorulub əldən düşmüşdü, daha doğrusu, lap üzülmüşdü, istirahətə bərk ehtiyacı vardı: uzanıb dincəlmək, yatmaq istəyirdi; lakin aclıq onu rahat qoymur, incidir, tələdirirdi. O, gölməçəyə rast gəlmək və orada qurbağa axtarmaq istəyirdi, yeri qazıb soxulcan gəzirdi, halbuki çox yaxşı bilirdi ki, belə uzaq şimalda nə qurbağa, nə də soxulcan ola bilər.

Onun axtarışları boşa çıxırdı. Nəhayət, hava qaralana

yaxın çalaların birində xırda bir çay balığı gördü. Qolunu çiyinə qədər suya salıb nə qədər əlləşdisə, heç nə əldə edə bilmədi, bütün cəhdləri boşa çıxdı; balıq yayınırdı; axırda yolçu balığı ikiəlli tutmağı qərara aldı, çalanın dibini qazıb palçığı, lili alt-üst etdi, həyəcandan büdrəyib yıxıldı, qurşağacan islandı. Gölməçənin suyu elə bulanmışdı ki, balığı görmək olmurdu: o, suyun durulmasını gözləməyi qərara aldı.

Bir azdan təzədən işə girişdi, su palçıqlı lehməyə dönənə qədər onu alt-üst elədi. Yenə də heç bir nəticə hasil olmadı: artıq dözə bilməyib, şələdən asdığı balaca tənəkə vedrə ilə çalanın suyunu boşaltmağa başladı. Əvvəl suyu dəli kimi, üst-başını islada-islada boşaldırdı, ancaq kənara tökdüyü su yenə axıb çalaya qayıdırdı. Bunu gördükdə hövsələsini toplayıb tədbirlə işləməyə başladı. Soyuqqanlı olmağa cəhd etdi, lakin zəiflikdən ürəyi şiddətlə döyünür, əlləri əsirdi. Yarım saatdan sonra çala boşaldı, hətta bir fincan belə su qalmadı. Lakin balıq da yox idi. Yolçu birdən daşların altında zorla seçilən bir deşik gördü. Balıq bu deşikdən sivişib, bir az da iri olan o biri gölməçəyə qaçmışdı. Oradakı suyu nəinki bütün gecə ərzində, heç sabah axşamacan da boşaldıb qurtarmaq olmazdı. Bu gizli deşiyi vaxtında sezşəydi, ağzına bir daş tıxayıb, yolu kəsər və balığı çox asanlıqla tutardı.

O bunu başa düşdükdə məyus bir halda yaş torpağın üstünə uzanıb için-için ağladı. Sonra birdən hönkürdü, elə bil, bomboş, nəhəng, amansız düzənliyi yuxudan oyatmaq istəyirdi. Ağladıqca əsim-əsim əsirdi, gözlərindən yaş çıxmırdı; göz yaşı da qurumuşdu.

Ocaq qaladı, su qaynatdı, iri tayqulp dolusu isti su içib

qızıışdı, sonra dünən gecə etdiyi kimi, qayanın sərt sinə-sində, hamar daşın qoynunda özünə daldanacaq düzəltdi. Uzanmamışdan kibritlərinin quru qalıb-qalmadığını yoxladı, saatını qurdu. Adyalları nəm və soyuq idi. Topuğu ağrıyırdı. Lakin o, bircə şey duyur və onun haqqında düşünürdü – o da aclıq idi. Bütün gecəni narahat yatdı və bu narahat yuxuda təntənəli ziyafət, təmtəraqlı kef məclisi, bol süfrə, növbənöv ləziz xörəklər, dadlı içkilər gördü.

Yuxudan ayılıanda azarlamışdı, titrəyib əsnəyirdi. Günəş görünmürdü. Yer bomboz, göy daha da tutqunlaşmışdı. Soyuq külək əsirdi. Gecə qar yağmışdı. Bu ilk qar ətraf dağların zirvələrini ağ rəngə boyamışdı. Yolçu tonqal qaladı, həmişəkindən çox su qaynatdı, su qaynayana qədər ətrafa tamaşa etdi, elə bil, dağları örtmüş qarın təsirindən göyün rəngi ağarıb ölgünləşmişdi. Sulu qar yağdı, yerə düşən kimi əriyirdi; lakin get-gedə qar daha bərk yağdı və çox keçmədi ki, hər yer ağappaq ağardı. Elə bil, bütün aləm ağ libas geyindi. Yolçunun topladığı quru yosun islandı, tonqal söndü.

Bütün bunlar yolçuya xəbərdarlıq idi. O, dayanmaq vaxtı olmadığını anladı; şələsini yığdı, lakin hara getdiyini özü də bilmirdi; bircə onu bilirdi ki, tanımadığı yerlərə köçmək zamanı çatmışdır. İndi onu nə Pehrəlik, nə Bill, nə də Diz çayı kənarındakı çınqıllıq və köhnə qayığın altındakı anbar düşündürürdü. Bütün varlığını çulğalayan bir dilək var idisə, o da bir şey tapıb yemək idi. Acından ölmürdü. Hara və hansı istiqamətə getdiyinə əhəmiyyət vermirdi. İkinci arzusu düz, hamar yolla yerimək idi. Sulu qar onu döyəcəldikcə yeri-yeri qar altından kolları axtarıb tapır, sulu çöl yemişlərini dərib ağzına atır, qamışları bir

bir qoparıb kökünü yeyirdi. Bu dadsız, ürəkbulandıran «qida»dan heç nə çıxmırdı. Birdən qarın altından turşməzə bir alaqotu tapdı. Hayıf ki, bu ləzzətli ot az və seyrək bitmişdi, özü də dik qalxmırdı, torpağın üstünə yayılmışdı. Onu tapmaq üçün qarı alt-üst etmək lazım idi; bu da asan iş deyildi. Yolçu bu otdan tapa bildiyi qədər yedi.

O bu gecəni tonqalsız və qaynar su içmədən keçirməli oldu. Adyalın altında büzüşüb, səhərədək acqarına, əzab çəkə-çəkə, səksəkəli halda yatdı. Qar yağışla əvəz olunmuşdu. Arxası üstündə yatdığından üz-gözünə çilənən soyuq yağış onu dəfələrlə yuxudan oyatmışdı. Səhər açıldı, lakin günəş çıxma-dı, hər yer bomboz idi. Yağış kəsdi. Yolçunun aclıq duyğusu kütləşmiş, iştahası küsmüşdü. Qarnındakı göynədici ağrı indi onu o qədər də incitmirdi. Fikri, sanki, bir az aydınlanmışdı. Pöhrəliyi xatırladı. Diz çayının sahilindəki sursat anbarı yadına düşdü.

Adyallardan birinin son qalığını zolaq-zolaq şəlpələdi, qanamış ayaqlarına sarıdı, bir parçası ilə zədəli topuğunu bağladı, beləliklə səfərə hazırlaşdı. Şələyə yaxınlaşdı, maral dərisindən olan dağarcığa uzun-uzadı baxdı və özü ilə götürdü.

Gecəki yağış qarı əritmişdi. Yalnız təpələrin zirvələri ağarırdı. Günəş boz buludların arasından çıxdı. Yolçu fürsəti əldən verməyib, cəhətləri təyin etdi, başa düşdü ki, yolu azıb. Son günlər ərzində səmti itirdiyindən eyni yerdə hərlənib xeyli sola getmişdi. İndi düz yola düşmək üçün sağa dönməli oldu.

Aclıqdan indi əvvəlki tək əzab çəkməsə də, çox zəiflədiyini başa düşürdü. Tez-tez dayanıb bataqlıq giləmeyvəsi dərir, qamışları qoparıb kökünü toplayır, dincələ-dincələ

yeriyirdi. Dili şişib qurumuşdu, elə bil, dilində xırda, zərif tük bitmişdi; ağzı acı dadırdı. Ürəyi ağrıyır, onu bərk narahat edirdi. Bir az çox və yeyin gedəndə ürəyi şiddətlə döyünməyə başlayırdı, elə bil, yerindən qopub düşəcəkdik; o, amansız ağrıdan şiddətlə çırpınır, başı gicəllənir, az qalırdı yığılıb huşunu itirsin.

Günorta vaxtı iri bir gölməçədə iki xırda balıq gördü. Onları tutmaq mümkün deyildi. Yolçu təmkinlə balaca vedrəni işə salıb, balıqları tutdu. Hər biri çeçələ barmağı boyda olardı. O, çox da ac deyildi. Qarnındakı ağrı get-gedə kütləşirdi, elə bil, mədəsi yuxuya gedirdi. İştahası olmasa da, diri qalmaq naminə balıqları çiy-çiy həvəssiz çeynəyərək uddu. Axşamüstü üç balıq da tutdu, ikisini yedi, birini səhərə saxladı. Orda-burda görünən seyrək yosunları günəş qurutmuşdu, yolçu yosun toplayıb tonqal qaladı, su qaynadıb içdi, bir qədər qızışdı. O bu gün on mildən artıq yol getmişdi.

Ertəsi gün ürəyi ağrıdığından asta-asta yeriməli oldu, yalnız beş mil məsafə qət edə bildi. Bu gün qarnı ağrıyıb, ona əziyyət vermirdi.

Yolçu buralara nabeləd idi, tez-tez marala rast gəlirdi. Arabir çox da uzaqda olmayan düzənlikdə canavarlar ulaşır; hətta bir dəfə lap yaxın cığırda üç canavar gördü.

Gecə keçdi. Səhər yuxudan ayılan kimi o, fikrini bir yerə cəmləyib, xeyli götür-qoy elədi, sonra dağarcığı əlinə aldı, onun ağzına möhkəm bağlanmış nazik qayış bağı açdı. Dağarcıqdan irili-xırdalı qızıl parçaları yerə töküldü. Yolçu qızılı iki bərabər hissəyə ayırdı, payın birini adyaldan kəsdiyi əskiyə bükərək, bərk düyünlədi, qayada gizlədib yerini nişanladı; yerdə qalan ikinci payı təzədən dağarcığa

doldurdu. Adyalın qalan hissəsini ayaqlarına sarıdı. O, Diz çayının kənarındakı sursat anbarından güllə götürüb, heyvan və quş ovlayacağı ümidi ilə boş tüfəngini tullamadı.

Bu gün hava dumanlı və tutqun idi. Aclıq təzədən baş qaldırmışdı. həddindən ziyadə zəiflədiyindən yolçunun başı gicəllənir, vaxtaşırı gözlərinin qabağı dumanlanıb elə tutulurdu ki, heç kə seçmir, heç bir şey görə bilmirdi; tez-tez büdrəyib yığılırdı. Bir dəfə, hətta səndələyib kəklik yuvasının üstünə düşmüşdü. Yuvada yumurtadan təzəcə – ola bilsin bir gün əvvəl çıxmış dörd bala vardı. Hərəsi bircə udumluq idi. Yolçu quş balalarını bir-bir ağzına atıb dişləri altında acgözlüklə əzişdirərək yedi, quş balaları onun dişləri altında yumurta qabığı kimi xırçıldayırdı. Ana kəklik fəryad qopararaq, havada uçur, qəzəblə yolçunun başı üstündə dövrə vururdu. O, tüfənginin qundağı ilə quşu vurub salmaq istəyirdi, lakin bütün cəhdləri boşa çıxdı, kəklik onun zər-bələrindən yayındı. O, quşu daşa basdı, nəhayət, qanadının birini vurub qırdı. Kəklik qırıq qanadı sallana-sallana uçur, canını götürüb qaçmaq istəyirdi. Yolçu isə ondan əl çəkmirdi.

Quş balaları onun aclığını azalda bilmədi, əksinə, mədəsini qıcıqlandıraraq küsmüş iştahasını artırdı. O, böyük bir ümidlə gah axsaya-axsaya, gah topuğu çıxmış ayağını qaldıraraq, o biri ayağı üstə hoppa-hoppa kəkliyin dalınca qaçır, gah da quşu təzədən daşa basır, var gücü ilə böyüyürdü. Hər dəfə də yığılıb qalxır, qaşqabağını tökərək şikarının dalına düşürdü. Toxtamaq üçün tez-tez əlinin dalı ilə gözlərini ovuşdururdu: bu hərəkətlə həm də baş gicəllənməsini birtəhər rəf edir, ürəkkeçməsindən yaxasını qurtarırdı.

Kəkliyi qova-qova gəlib bataqlıq bir çökəkliyə çıxdı, yaş yosunların üstündə adam izi gördü. Bu ləpirlərin özününkü olmadığını müəyyənləşdirdi. Çox güman ki, bunlar bu aralardan ötüb-keçmiş Billin ayaq izləri idi. Yolçu ayaq saxlayıb, çox dayana bilməzdi: geciksəydi, qanadı qırıq ana kəklik qaça bilərdi; quş get-gedə ondan uzaqlaşdı. O, əvvəl kəkliyi tutmağı, sonra qayıdıb ləpirləri yoxlamağı qərara aldı. Vaxtı itirmək olmazdı.

O, kəkliyi təntitmişdi, amma özü də lap əldən düşmüşdü. Kəklik böyrü üstə düşüb çətinliklə nəfəs alırdı, yolçu ondan bir neçə addım aralı yıxılıb tövşüyürdü, şikarına çatmağa taqəti qalmamışdı. Dincini alıb, özünə gələndə, kəklik pırıltı ilə uçdu... Yolçunun acgözlüklə quşu tutmaq üçün irəli uzatdığı əli havada qaldı. Qovhaqov təzədən başladı.

Çox keçmədi ki, axşam qanadlarını bataqlıq çökəkliyinin üstünə sərdi. Kəklik də yoxa çıxdı. Yolçu yorulub taqətdən düşmüşdü, bürəyirdi, heç vəchlə özünü ayaq üstə saxlaya bilmirdi, şələqarışıq üzüstə yerə gəldi, yanağı daşa dəyib yaralandı. Xeyli vaxt tərənə bilmədi, haçandan-haçana böyrü üstə çevrilib birtəhər saatını qurdu, sabaha kimi uzandığı yerdəcə qaldı.

Ertəsi gün hər yeri duman basmışdı. Yolçu ikinci adyalını cırıb, yarısını ayaqlarına doladı. Sonra Billin ləpirini nə qədər axtardısa tapa bilmədi; bir də, indi bunun əhəmiyyəti də yox idi. Aclıq dəhşətli bir inadla onu qabağa qovurdu.

Kim bilir, bəlkə... Bill də yolu azıbdır?! Günortaya azca qalmış o, gücdən elə düşdü ki, nəinki şələsindən, hətta öz canından da bezdi. Daşdığı qızılı yenə iki paya bölməli

oldu: özü də payın birini elə oradaca yerə boşaltdı; axşamüstü isə ikinci payı da dağarcıq qarışıq tulladı; cırıq adyalın parasını, tənəkə vedrəni, bir də tufəngi saxladı.

Zəhlətökən qarabasma, hər an onu təqib edən müdhiş fikirlər əzab verməyə başladı. Nədənsə yolçu tufəngdə bir gülləsi qaldığına inanırdı. Özü də bu güllə tufəngin xəzinəsində olmalı idi, tufəngin dolu olması, sadəcə olaraq gözündən qaça bilərdi. Digər tərəfdən o, yaxşı bilirdi ki, tufəng boşdur, xəzinədə patron yoxdur. Lakin xəzinədə güllənin olması ehtimalı onu rahat qoymurdu; beyninə yerləşmiş bu fikirlə o, saatlarla vuruşurdu. Sonra tufəngin xəzinəsini açıb yoxlayır, onun boş olduğunu yəqin edir, məyus olurdu: lakin o təzədən xəzinədə patron olduğuna özünü inandırırırdı.

Yarım saat keçmədi ki, dəhşətli qarabasma yenidən onu təqibə başladı. Nə qədər çalışdısa, bu xəyalatı başından çıxara bilmir, təzədən tufəngin xəzinəsini açırdı. Birdən-birə fikri haralara isə, çox-çox uzaqlara gedir, ağıl çəşir, özü bilmədən şüursuz halda avtomat kimi hərəkət edir, əcaib surətlər, qəribə xəyallar qurd kimi beynini gəmirirdi. Lakin tez də ağıl başına gəlirdi. Aclığın dəhşətli əzabı onu həqiqət aləminə qaytarırdı. Bir dəfə qəfildən gördüyü mənzərə onu ayıltı: yolçu az qaldı ki, yıxılsın: sərxoş adam kimi səndələdi, yırgalandı, özünü ayaq üstündə zorla saxlamağa cəhd etdi. Onun lap qabağında bir at durmuşdu. At! Yolçu gözlərinə inana bilmirdi. Birdən gözlərinə duman çökdü; tək-tək parlaq nöqtələr dumanı parçalayır, ətrafa səpələnirdi. Gözlərini ovuşdurub açdı, qarşısında at yox, bir iri boz ayı gördü. Vəhşi, yırtıcı heyvan onu tərs-tərs süzürdü.

O, dərhal çiyindəki tufəngi qapdı, ancaq tez özünə

gəldi. Tüfəngi yanına saldı, ov bıçağını muncuq düzölmüş qınından çıxartdı. İndi onun qarşısında ət və həyat dayanmışdı. O, yoxlayırmış kimi baş barmağını bıçağın tiyəsinə çəkdi. Bıçağın tiyəsi də, ucu da yaman iti idi; ayının üstünə atılıb öldürmək istədi. Ürəyi şiddətlə döyündü, sanki, bu saat yerindən qopub çıxacaqdı, aramsız çırpındı, alnını guya dəmir halqaya salıb bərk-bərk sıxdılar, başı gicəlləndi.

Nəhayət, dalğalarla hücum edən qorxu duyğusu, mənasız cəsarəti yuyub apardı. Belə zəif, taqətsiz bir adam yırtıcı heyvana hücum etsəydi, əlindən nə gələrdi? Özünü mümkün qədər əzəmətli, cəsarətli göstərməklə ayını qorxutmaq üçün dikəldi, bıçağı çıxarıb ciddi vəziyyət aldı, vəhşi heyvanın düz gözlərinin içinə baxdı. Ayı ağır-ağır iki addım qabağa yeridi, dal ayaqlarının üstünə qalxdı, meydana oxuyurmuş kimi qəzəblə nərildədi. Yolçu qaçsaydı, yəqin ki, heyvan dalınca düşüb onu təqib edəcəkdə; lakin o qaçmadı; qorxu onu cəsarətləndirdi. O da vəhşi heyvansa-yağı, vahiməli bir səslə nəre çəkdi, bunu yaşamaq naminə etdi. Bu cəsarətdən çox, qorxu əlaməti idi; bu, həyatın bir-birinə sarılmış dərin rişələri idi.

Ayı qorxuya düşüb donquldana-donquldana kənara çəkildi, sanki, qarşısında dayanmış qorxu bilməyən əsrarəngiz məxluqa məəttəl qalmışdı. Yolçu durduğu yerdən tərپənmirdi. Təhlükə sovuşub keçən kimi, üşümə-titrəmə keçirməyə başladı, əsə-əsə yaş yosunların üstünə sərildi.

Özünü ələ alaraq ayağa durdu, yeni qorxu və iztirab içində yola düzəldi. Bu, indi əl-ayağını uzadıb acından ölmək qorxusu deyildi: onu dəhşətə gətirən başqa şey idi – o, hələ canında azca da olsa həyat əlaməti olduğu bir vaxtda vəhşi heyvanların caynağında məhv olmaqdan qorxurdu.

Ona elə gəlirdi ki, hər yer canavarla doludur. Səs-səsə verib ulaşırlar. Sanki, havanın özü də başdan-başa təhlükə ilə dolu idi. O, əllərini qaldırıb, amansız təhlükə və dəhşətli qorxunu qovmaq üçün yellətdi; elə bil, küləyə tutulmuş çadır əsirdi.

Canavarlar tez-tez, ikibir, üçbir qabaqda, onun yeridiyi cığırdan gəlib-keçirdi. Amma ona yaxın gəlmirdilər. Canavarlar sayca çox deyildi. Bir də onlar maral ovlamağa alışmışdılar, axı marallar onlarla vuruşub müqavimət göstərmirdilər. Qərribə burası idi ki, lazım olanda bu əcaib məxluq iki ayağı üstünə qalxıb dırnaqlarını, dişlərini işə salırdı.

İlkinciyağı yolçu orda-burda sür-sümüyə rast gəldi. Canavarların haqlayıb parçaladıqları bu maral balası, yəqin ki, bir saat əvvəl hoppana-hoppana oynayırmış, o ayaq saxlayıb tərtəmiz gəmirilmiş, çəhrayı rəngə çalan sür-sümüyə baxdı. Bu çəhrayı rəng, sümüklərin hüceyrələrində həyatın sönməyib, hələ də davam etdiyini göstərirdi. Ola bilərdi ki, gün hələ başa çatmamış yolçunun özünün də bu cür sür-sümüyü qalacaqdı. Budur həyat? İztirab, əzab və işgəncələrlə dolu ötəri həyat! İnsanı bütün əzablara dözməyə vadar edən həyat. Ölüm insana əzab vermir. Ölmək rüyaya dalmaqdır. Ölüm rahatlıq deməkdir. Madam ki, belədir, bəs o niyə ölmək istəmir?

O cox da uzun-uzadı, fəlsəfi mühakimə yürütmədi. Yosunun üstündə çömbəlib, sümükləri bir-bir dişlərinə çəkəkə, çəhrayı rəngin son həyat qalıqlarını sümürməyə başladı.

Uzaq bir xatirəni andıran ətin şirin, ləziz tamı az qalırdı onu dəli etsin. Çənəsinə güc verərək gəmirib qurtardığı sü-

mükləri dişləri ilə sındırır, xırdalayır. Gah sümük sınırı, gah da dişləri. Bəzən sümükləri daş altında əzişdirib toza döndərir, dəhşətli bir acgözlüklə udurdu. Daş hərdən barmaqlarına dəyirdi. Aldığı zərbələrdən barmaqlarının niyə ağrımadığına özü də məəttəl qalırdı.

Dəhşətli günlər başlamışdı. O nə vaxt yatdığını və nə vaxt yuxudan qalxıb yola düşdüyünü artıq xatırlamırdı. Gecəyə, gündüzə baxmırdı, elə hey yol gedirdi. Yıxılıb qaldığı yerdə dincəlir, canındakı sönməkdə olan həyat eşqi təzədən baş qaldıraraq azacıq alonlandıqda ayaqlarını dalınca sürüməyə, yorulub əldən düşənə qədər irəliləməyə çalışırdı. İndi tək-cə insan kimi nicat axtarmırdı, məhv olmaq istəməyən həyat onu qabağa qovurdu. Yolçu daha nə əziyyət çəkir, nə də ağrı duyurdu. Əsəbləri keyiyib kütləşmişdi. Yorğun beynində qəribə xəyallar, cürbəcür rüyalar oyanırdı.

Xırda qırıntılarına qədər toplayıb özü ilə götürdüyü maral balasının sümüklərini gəmirib sümürür, əzişdirib toza döndərərək udurdu. Təpələrə daha dırmaşmır, suayrıclarına qalxmır, geniş çay vadisi boyunca gedirdi. O, əvvəllər nə bu çayı, nə də bu vadini görmüşdü. Gözlərinə indi heç nə gö-rünmürdü. Bədəni ilə ruhu bir-birindən ayrılmışdı, gah yeri-yir, gah da sürünürdü. Ruhla cismi birləşdirən bağ son dərəcə incəlmişdi.

Hamar bir daşın üstündə üzüyuxarı uzandığı vaxt ağlı başına gəldi. Günəş ətrafa şəfəq saçır. Uzaqda maral balaları mələşirdi. Aramsız yağın güclü yağış-qar, şiddətlə əsən soyuq küləklər yolçunun yadından çıxmışdı, bu dəhşətlərdən olsa-olsa onun yadında xəyala dönmüş uzaq, du-manlı bir xatirə qalmışdı. Pis havaların neçə gün sürüb ona

nə qədər – iki günümü və ya iki həftəmi, əzab verdiyini unutmuşdu.

O, bir müddət tər-pən-mədi, uzandığı yerdə hərəkətsiz qaldı; səxavətli günəş şüalarını bol-bol səpələyib, onun cılız bədənini isidirdi. «Nə gözəl gündür!» – Deyə yolçu düşündü. Günəşə baxıb, harada olduğunu təyin etmək qərarına gəldi: bütün qüvvəsini toplayaraq böyrü üstə çevrildi. Aşağıda böyük, şırhaşır axan çay gördü və çaşıb qaldı. O bu çayı əvvəllər görməmişdi. Diqqətlə ona tamaşa etməyə başladı. Çay çılpaq, alçaq təpələrin arası ilə axırdı, təpələrin mənzərəsi yaman ürəksıxıcı idi; yamaclar tutqun rəngə çalırdı. İndiyə qədər heç belə tutqun mənzərə görməmişdi, qabaqlar rast gəldiklərinin heç birinə də oxşamırdı. Yolçu qıvrıla-qıvrıla axıb gedən çayı uzun-uzadı seyr etdi. Onu baxışları ilə üfəqə, dənizlə göyün birləşdiyi yerə qədər yola saldı; onun günəş altında şəfəq saçıb, par-par parıldayan bir dənizə töküldüyünü gördü. Lakin heç də təəcüb-lən-mədi. «Çox qəribədir, – deyə maraqla düşündü – bu ya doğrudan da belədir, ya da ki, pozulmuş beynin məhsulu olan əcaib bir mənzərədir». Günəş şüaları altında şölələnib, xəfif-xəfif ləpələnən dənizdə bir gəmi lövbər salıb dayanmışdı. Yolçu bunu gördükdə onda bayaqdan bəri seyr etdiyi hər şeyin yalnız xəyal olduğu qənaəti daha da möhkəmləndi. Gözlərini bir anlığa yumub sonra açdı. Çox qəribə idi ki, gördükləri əvvəlki yerində idi. Əslində əcaib bir şey yox idi. O çox yaxşı bilirdi ki, boş tüfəngində patron olmadığı kimi, bu bomboş, ölgün düzənliyin ortasında nə dəniz var, nə də gəmi.

Arxa tərəfdən bir fisilti eşitdi. Bu səs öskürəyə də, köks ötürməyə də, xırıltıya da oxşayırdı. Yolçu duyduğu zəifliyə

və bədənindəki keyliyə güc gələrək, birtəhər o biri böyrü üstə döndü. Yaxınlıqda heç nə yox idi. Gözləməyə başladı. Xırıltı təzədən eşidildi. O həmin səmtə diqqətlə baxdı. İyirmi addımlıqdakı dik, qoşa daşın arasından bir boz canavar başı görünürdü. Canavarın qulaqları sallanmışdı. Yolçunun əvvəllər gördüyü başqa canavarların qulaqları kimi dik deyildi, onun qan çəkmiş gözlərində bir ələm, bir tutqunluq vardı: o gözlər ümitsizliklə baxır, kirpikləri tez-tez qırpılırdı. O, sallaq başını zorla saxlayırdı. Sönük gözləri günəş şüalarından qamaşırdı. Canavar xəstə idi, tez-tez öskürür və xırıldayırdı.

«Nəhayət, bu həqiqətdir», – deyə yolçu fikirləşdi və onu əhatə edən xəyallarla dolu, müəmmalı aləmi əməlli-başlı görə bilmək üçün çətinliklə o biri böyrü üstə çevrildi. Dəniz yenə olduğu yerdə durur, əvvəlki kimi günəş altında bərq vurur, mavi sulara lövbər salmış gəmi də açıq-aydın görünürdü. Doğrudanmı bunların hamısı həqiqətdir? Gözlərini yumub uzun-uzadı düşündü, axırda həqiqəti kəşf edərək, hər şeyi başa düşdü. O, şimali-şərqə getdiyindən Diz çayından uzaqlaşmışdı, gəlib Koppermayn vadisinə çıxmışdı. Bu geniş yataqlı, suyu çox ağır-ağır axan lal çay Koppermayn çayı idi. Qarşıda parıldayan dəniz Şimal Buzlu okeanı, gəmi isə balina ovlayan gəmilərdən idi. Görünür o, Makkenzi çayının dənizə töküldüyü yerdən xeyli şərqə uzaqlaşmışdı, indi də gəlib Koronasiya körfəzində lövbər salmışdı. Yolçu Qudzon körfəzinin ticarət şirkətində çoxdan gördüyü xəritəni yadına saldı və hər şey onun üçün aydınlaşdı.

O dikəlib oturdu və ən təxirəsalınmaz işləri götür-qoy etməyə başladı. Adyaldan düzəltdiyi ayaq sarıtları didili

dağılmışdı. Çiy ətə oxşayan, formasız ayaqları sarğıdan heç də dala qalmırdı. Son adyalı da ayaqlarına sarımışdı. Tüfəngi ilə bıçağını harada qoyduğu yadında deyildi. Astarında kibrit çöpləri gizlətdiyi papağını da itirmişdi, lakin yağlı kağıza büküb tənbəki kisəsinə qoyaraq, qoynunda gizlətdiyi kibrit çöpləri yerində idi, kibritlər nəm çəkməmişdi. Saata baxdı; saat işləyirdi. Əqrəblər on biri göstərirdi. Görünür, onu vaxtlı-vaxtında qururmuş.

Artıq sakitləşmişdi, huşu başında idi. Çox zəif olsa da, heç bir ağrı duymurdu. Ac deyildi. Yemək haqqında fikirləşməyi xoşlamırdı. Əksinə, bu barədə düşünməkdən hətta acığı gəlirdi. Şalvarını dizə qədər cırıb ayaqlarına doladı. Nədənsə balaca vedrəni tullamamışdı. Əzab-əziyyətli yolu başa vurub gəmiyə çatana qədər bu vedrədə su qaynadıb içmək fikrində idi. Hərəkətləri ağır idi. Bədəni iflic olmuş adamların bədəni kimi əsirdi. Quru yosun toplayıb tonqal qalamaq istədi, ancaq ayağa qalxa bilmədi. Bütün cəhdləri boşa çıxdı. Axırda iməkləməyə vadar oldu. Sürünə-sürünə azarlı canavara yaxınlaşdı. Xəstə, vəhşi heyvan çətinliklə onun yolundan kənara çəkildi, ağzını zorla açaraq dilini çıxarıb ağız-burnunu yaladı. Yolçu onun dilində bir qızartı gördü. Canavarın sarımtıl dili qəliz bəlgəmlə örtülmüşdü.

Balaca vedrəsinin yarısından qaynatdığı isti suyu içəndən sonra azca özünə gəldi, hiss etdi ki, indi ayaq üstündə dura bilər, hətta yeri də bilər. Əlbəttə, bu yerləş ölü yerləş kimi bir şey idi. Addımbaşı ayaq saxlayıb, dincini almalı olurdu. Addımları sürünə-sürünə onu təqib edən azarlı canavarın addımları tək zəif, qeyri-adi idi.

Şəfəq saçan dəniz yavaş-yavaş gecənin qoynuna girib,

zölmətə qər q olduqda yolçu başa düşdü ki, dənizlə onun arasında olan məsafə ən çoxu dörd mildir.

O bütün gecəni azarlı canavarların öskürəyini, vaxtaşırı körpə maral balalarının mələşməsini eşitdi. Onu hər tərəfdən həyat araya almışdı, bu, qüvvətli və sağlam, gözəl, xoş və canlı bir həyat idi. Başa düşürdü ki, azarlı canavar, xəstə adamın edəcəyi ümidi ilə onun ləpirinə düşüb, addım-addım izləyir. Səhərisi ayılıb gözlərini açanda canavarın dayanıb acgözlüklə ona baxdığını gördü. Canavar quyruğunu qıçları arasına sıxaraq üzülüb candan düşmüş köpəksayağı başını aşağı sallamışdı. Yolçu pıçiltı ilə onunla danışmağa başladı. Canavar şiddətli, soyuq sübh küləyindən tir-tir titrəyirdi; dişlərini yolçuya ağardıb qıcadı.

Günəş doğdu. Yorğun yolçu şəfəq saçan dənizdə dayanmış gəmiyə tərəf yığıla-dura irəlilədi. Gözəl hava vardı. Şimal en dairəsində qısa sürən istilər başlanmışdı. O, bir həftə də davam edə bilərdi, bir-iki gün də.

Günortadan sonra yolçu, insan ləpirinə rast gəldi. Bu ayaq üstündə yeriyə bilməyib, gah iməkləyə-iməkləyə, gah da sürünə-sürünə irəliləyən adam idi. Ona elə gəldi ki, ləpirlər Billinkidir. Lakin bunu heç vecinə də almadı. Əslində duymaq, mütəəssir olmaq, həyəcanlanmaq hissləri onu çoxdan tərk etmişdi. Ağrı da duymurdu. Elə bil mədəsi və əsəbləri dərin yuxuya getmişdi. İndi cismində qalmış olan həyat onu irəli sürükləyirdi. Çox zəif düşsə də, canındakı həyat ölmək istəmirdi. Həyatın ölmək istəmədiyindən idi ki, yolçu hələ də çölyemişi axtarıb tapır, balıq tutub yeyir, su qaynadıb içir, azarlı canavarı bir ləhzə də gözdən qoymurdu,

Yolçu irəliləyərək gəlib izin qurtardığı yerə çıxdı. Nəm

yosunların üstündə gəmirilib, sümürülmüş təzə sür-sümük və çoxlu canavar pəncəsi izi vardı. Görünür, böyük canavar sürüsü şikarı parçalayanda buradakı yosunları tapdalmışdı. Bir kənardə düşüb qalmış dağarcıq ona necə də tanış gəlirdi. Elə özününkünə oxşayırdı. Ağzına qədər qızilla dolu idi. Dağarcığın bir-iki yerində iti diş yeri vardı. Onun taqətdən düşmüş zəif barmaqları bu ağır dağarcığı nəinki qaldırmaq, heç tutmaq iqtidarında deyildi. Lakin bilaixtiyar əlləri qızilla dolu dağarcığa tərəf uzandı və hətta özündə güc tapıb, onu qaldırdı. Bill dağarcığını ölənədək tullamayıb, özü ilə aparmışdı. Ha-ha! O, Billə hələ güləcəkdə. Sağ qalacaq, onun qızilla dolu dağarcığını suları bər q vuran dənizdə dayanmış gəmiyə aparacaqdı. O, ölüm qədər dəhşətli və sönük, qarğa qarılısını andıran bir xırıltı ilə gülürdü: azarlı canavar da ona qoşuldu, ölgün, boğuq, mətəmli bir səslə, dərdli-dərdli uladı. Bunu eşidən kimi yolçu susdu. Əgər canavarların parçaladığı adam Bill imişsə, onu ələ salmaq lazım idimi? Görəsən, tərtəmiz gəmirilmiş çəhrayı rəngə çalan bu sür-sümük doğrudan da Billinkidir? Üzünü yana döndərdi. Elədir. Bill onu atıb getmişdi: amma o, Billin qızıllarını götürməyəcək, onun sümüklərini də gəmirib-sümürməyəcəkdi. «Əgər bu əhvalatlar tərsinə baş vermiş olsaydı, Bill indi mənim yerimdə olsaydı, qızıllarımı da götürəcəkdə, sümüklərimi də yeyəcəkdə. Mütləq belə edəcəkdə»,— deyə yolçu düşündü, başı gicəllənə-gicəllənə qabağa süründü.

O, balaca bir gölməçənin kənarına gəlib çıxdı. Əyilib gölməçədə balıq axtarmaq istəyəndə, diksinərək ilan çalmış adam kimi geri çəkildi. Suda öz əksini görmüşdü. Görkəmi qorxunc və müdhiş idi, kütləşib çoxdan uyumuş ruhu

yuxudan ayılmışdı. Gölməçədə üç balıq üzürdü. Balıqları əlindəki balaca vedrə ilə tutmaq istədi, lakin cəhdləri boşa çıxdı. Axırda bu fikirdən vaz keçdi. Olduqca zəifləmişdi, qorxurdu ki, gölməçəyə düşüb boğulsun. Bu qorxu və öz gücünə inamsızlıq onu sahildəki tirlərdən birinin üstünə çıxıb, üzə-üzə çayın o biri tayına keçməkdən də çəkin-dirirdi.

Bu gün özü ilə gəmi arasında olan məsafəni üç mil də azaltdı, sabahı gün isə yalnız iki mil sürünə bildi. O da indi Bill kimi iməkləyirdi. Beşinci gün axşamüstü özü ilə gəmi arasında hələ yeddi mil məsafə olduğunu təyin etdi: gündə bir mil də qət edə bilmirdi. Hava yenə də isti idi. Yolçu gah iməkləyir, gah sürünür, gah da huşunu itirib yıxılırdı.

Sürünməklə bayılmaq növbələşirdi. Azarlı canavar da öskürə-öskürə onun dalınca sürünürdü. Yolçunun dizləri də ayaqları kimi parçalanmış, çiy, qırmızı ət pırtlayıb çıxmışdı. Köynəyini dizlərinə dolamağına baxmayaraq, yenə də arxasınca yosun və daş üzərində qırmızı iz düşürdü. Bir dəfə dönüb arxaya nəzər saldıqda canavarın acgözlüklə qanı yaladığını gördü. Birdən canavarı öldürməzsə, öz aqibətinin necə olacağını bütün çılpıqlığı və dəhşəti ilə başa düşdü. Təxirə salmadan canavarı gəbərtməyi qərara aldı. Elə o anda ən şiddətli, özü də faciəyə ölüm-dirim vuruşu başlandı. İməkləyən xəstə insanla, axsaya-axsaya onu təqib edən azarlı canavar bir-birini parçalamaq istəyirdi. Onlar ölməkdə olan cəsədlərini boş səhrada zorla sürüyə-sürüyə bir-birini güdürdü.

Sağlam canavara qismət olsaydı, bu məsələyə o qədər də əhəmiyyət verməzdi. Lakin belə ölümcül əfələ yem olmaq, onun üfunətli gödəninə düşmək onu dəhşətə gətirir, ona

ağır gəlirdi, hətta bu fikrin özündən belə iyrenirdi: bu hissdən birdən sərsəmləməyə, sayıqlamağa başladı, qərribə şeylər, əcaib xəyallar onun şüurunu dumanlatdı. Qısa müddətə huşu başına qayıdır, sonra yenə aqlını itirirdi.

Bir dəfə qulağının dibində nəfəs duyub ayıldı. Canavar axsaya-axsaya dala sıçradı, lakin taqətsizlikdən büdrəyib yıxıldı. Bu hal çox gülünc görünsə də, yolçu gülümsəmədi, qorxmadı da. İndi qorxu da ona kar etmirdi. Bir anlığa ağı başına gəldi, uzanıb fikirləşdi. Gəmiyə çatmaq üçün dörd mil yol getməli idi. Gözlərini ovuşdurdu, gəminin yaxınlığında yelkənini açaraq günəş altında zümrüd kimi parıldayan suyu yara-yara üzən qayığı gördü. O bu dörd mil məsafəni iməkləyə-iməkləyə qət edə bilməyəcəkdi. Başa düşürdü ki, heç yarım mil də sürünə bilməz. Amma yaşamaq istəyirdi. Bu qədər əzab-əziyyət çəkəndən sonra ələ ayağını uzadıb ölmək ağılsızlıq olardı. Tale ondan həddindən artıq şey istəyirdi. Can verdiyi halda belə, ölümə təslim olmurdu. Bu, xalis dəlilik olsa da, ölüm onu qamarlayıb, bəğrinə bassa da, o, ölümün qoynunda belə, ona meydan oxuyacaq, onunla vuruşacaqdı.

Yolçu gözlərini yumub, son dərəcə ehtiyatla var qüvvəsini topladı, onu qərq etmək istəyən ölüm yorğunluğuna təslim olmamaq üçün bütün iradəsini səfərbər edib özünü ələ aldı. Bayğınlıq, doğrudan da, onu dənizdə batan adamı çulğayan kimi çulğayır və batırmaq istəyirdi. O, yavaş-yavaş huşsuzluq fırtınasında qərq olur, heçlik aləminə gedirdi. Bu aləmdən üzə-üzə çıxmağa can atırdı, lakin öz ağırlığı altında daha dərinə yuvarlanırdı: amma canın və arzusunun ecazkar bir zərrəsini taparaq, ondan yapışib, yeni qüvvə ilə üzərək üzə çıxırdı.

Arxası üstə hərəkətsiz uzanıb, asta-asta yaxınlaşan xəstə canavarın xırıltısını eşidirdi. Bu zəif xırıltı get-gedə artır, daha aydın gəlirdi. Vaxt isə intəhasız uzanırdı. Yolçu tər-pən-mirdi. Budur, azarlı canavar onun lap qulağının dibində xırıltı ilə zəif nəfəs alırdı. Canavarın quru, cod dili sumbata kimi onun yanağını daladı. Yolçu əllərini qaldırdı. Barmaq-ları caynaq kimi yumuldu, lakin əlləri boşa çıxdı. Cəld və qəti tər-pən-məyə qüvvə lazım idi, onun isə gücü tükənmişdi.

Canavarda tükənməz səbir vardı, lakin bu məsələdə in-san ondan heç də geri qalmırdı. O, yarım gün ərzində ba-yılıb ayılmış, özünü xəstə yırtıcıdan birtəhər qorumuşdu; bacara bilsəydi, canavarı özü yeyərdi. Vaxtaşırı bayğınlıq onu çulğalayır, uzun-uzadı yuxu görürdü. Bihuş olanda da, yuxuda da, ayıq olanda da həmişə zəif xırıltını eşidirdi, canavarın qaba, cod dili ilə üzünü dalaya-dalaya yalama-sını gözləyirdi.

O, heyvanın nəfəsini hiss etmədi, kələ-kötür dil əlini yalayanda huşu başına gəldi. Gözlədi. Canavar dişlərini yavaşca basdı, təzyiq get-gedə artdı; sonra var quvvəsini toplayaraq çoxdan bəri dalınca düşüb güddüyü şikarına dişlərini əməlli-başlı batırmaq istədi. Yolçu onu heç də on-dan az gözləməmişdi. O, dişlənmiş əlini havaya qaldırıb, canavarın çənəsindən yapışaraq sıxdı. Vəhşi heyvan xilas olmaq üçün zəif-zəif çırpındı, elə bu vaxt o, vəhşinin boy-nunu qamarladı. Beş dəqiqədən sonra bədəninin bütün ağırlığı ilə canavarın üstünə çökdü. Canavarı boğmağa əllərinin gücü çatmasa da üzünü onun boğazına dirəmişdi: ağzına xeyli tuk dolmuşdu. Yarım saat keçməmişdi ki, onun boğazı ilə üzuaşağı ilıq bir şey axdı, elə bil, mədəsinə ərimiş qurğuşun tökürdülər: o, buna çox çətinliklə, yalnız

iradəsini zorlamaqla dözüdü. Sonra arxası üstə diyirləndi və oradaca yuxuya getdi.

Balina tutan «Bedford» gəmisində elmi ekspedisiyanın bir neçə üzvü vardı. Onlar gəminin göyərtəsindən baxanda dənizə tərəf ağır-ağır sürünən bir qaraltı sezdilər. Alimlər onun nə olduğunu təyin edə bilmədilər: lakin alim marağı ilə qayığa minib, yola düşdülər. Onların gördukləri canlı məxluqu insan adlandırmaq çətin idi. O nə görür, nə də bir şey başa düşürdü: yekə soxulcan kimi qum üstündə qıvrılırdı, inadla etdiyi bütün səylər boşa çıxırdı. Qıvrıla-qıvrıla eşələnir, tükənməz səylər sayəsində saatda zorla bir qulac irəli-ləyirdi.

Aradan üç həftə keçmişdi. Yolçu balina tutan «Bedford» gəmisindəki taxtlardan birində uzanmışdı. Göz yaşı sel kimi axırdı. O, kim olduğunu, başına nələr gəldiyini, nələr çəkdiyini nağıl edirdi. Anasından və günəşli cənubi Kaliforniyadan, portağal ağaclarının və rəngarəng çiçəklə-rin ağuşuna aldığı xudmani evlərindən rabbitəsiz, dolaşiq şeylər danışırdı.

Çox keçmədi ki, o, gəminin kapitanı, alimlər və gəmi he-yətinin başqa üzvləri ilə bərabər stol dalında əyləşdi. Cür-bəcür yeməklə dolu bol süfrəyə baxmaqdan doya bilmirdi. Adamlar hər tikəni ağızlarına apardıqca heyfı gəlir, həyə-canlanır, təəssüf edirdi. Ağızdolusu qida yoxa çıxdıqca onun dərin narahatlığı da artırdı.

Yolçu tamamilə sağalmışdı, ağılı da başında idi, amma yemək vaxtı stol dalında oturanları görməyə gözü yox idi; qorxurdu ki, yemək qurtaracaq. Anbardakı ərzağın miq-darı haqqında aşpaza, anbardara hey sual verirdi. hətta kapitanın özündən də uzun-uzadı soruşurdu. Onlar da

yolçunu hər dəfə inandırırtdılar ki, anbarlarda tükənməz qida ehtiyatı var. Amma o inana bilmirdi: şəxsən gedib anbara özü baxırdı ki, şeyləri gözləri ilə görsün.

Get-gedə onun kökəldiyi nəzərə çarpmağa başladı. Sanki, gündən-günə şişirdi. Alimlər təəccüblə, mənalı-mənalı başlarını bulayır, cürbəcür mülahizələr yürüdükdülər. Yolçunun kökəlməyinin qabağını almaq üçün yeməyini azalttdılar: xüsusən qarnı nataraz bir görkəm alırdı.

Dənizçilər işin nə yerdə olduğunu bildiklərindən ona gülükdülər. Alimlər də ona diqqətlə göz qoyduqda məsələni başa düşdülər. Yolçu hər gün səhər çay-çörəyindən sonra göyertəyə çıxıb matroslara dilənçi kimi əl açır, pay istəyirdi. Bu və ya digər matros da ona gülə-gülə bir dəniz suxarısı verirdi. O da suxarını acgözlüklə qapıb, xəsis adam qızıla baxan kimi ona baxır, sonra da cəld qoynuna dürtüb gizlədirdi.

Alimlər daha ehtiyatla davranmağa başladılar, yolçunu tək və rahat qoydular: lakin gizlicə gedib onun çarpayısını yoxladılar. Çarpayı suxarı ilə dolu idi. Döşəyinin içinə belə suxarı doldurmuşdu Kayutda olan bütün küncələrə, bucaqlara, dəlmə-deşiklərə də suxarı yığmışdı. O, tamamilə sağalmışdı.

Huşu da, ağılı da yerində idi. Yalnız ehtiyatlı davranır, hər ehtimala qarşı, təkrar baş verə biləcək aclığa qarşı tədbir görürdü. Alimlərin fikrinə görə, bu azar da keçəcəkdi. O, doğrudan da, keçdi; özü də «Bedford» gəmisini gəlib, San-Fransisko limanında lövbər salmamışdan qabaq keçdi.

MEKSİKALI

1

Heç kim onun keçmişini bilmirdi; Xuntada olan adamların da bundan əsla xəbərləri yox idi. Bu, onların «balaca müəmması», onların «böyük vətənpərvəri» idi. Özü də gələcək Meksika inqilabı üçün özünə məxsus bir yol ilə işləyirdi və onlardan az can yandırmırdı. Bu, o qədər də tezliklə aşkar olma-dı, çünki Xuntada onu xoşlamırdılar. Onların tünlük olan binasına birinci dəfə gəldiyi gün hamı onun bir casus – Diasın muzzdlu agentlərindən biri olduğundan şübhələnmişdi. Axı onların yoldaşları Birləşmiş Ştatların mülki və hərbi dustaqxanalarına səpələnmişdi! Onlardan bəzilərinin əl-ayaqları buxovlanmışdı; lakin elə buxovlanmış halda sərhəddən kənara çıxarılıb, divar dibinə düzərək güllələyirdilər.

Oğlan ilk baxışda xoş təsir bağışlamırdı. Bu, doğrudan da gənc bir oğlan idi; yaşı on səkkizdən çox olmazdı; özü də yaşına görə, o qədər də boylu-buxunlu deyildi. Bildirmişdi ki, adı Felipe Riveradır, özü də inqilab üçün işləmək istəyir. Vəssalam. Bundan artıq bir kəlmə də danışma-

mışdı, heç bir başqa izahat verməmişdi. Durub gözləyirdi. Dodaqlarında nə bir təbəssüm, gözlərində nə bir munis baxış vardı. Boy-buxunlu, iti hərəkətli olan Paulino Vera daxilən, elə bil, sarsıldı. Bu oğlan ona qaradınməz və qarababaq görünmüşdü. Onun qara gözlərində nə isə ilansa-yağı, zəhərli bir baxış sezilirdi. Bu gözlərdə soyuq bir atəş, yığılıb bərkimiş böyük bir kin və qəzəb alışıb-yanırdı. Oğlan baxışlarını inqilabçılardan ayırıb, xırdaca vücudlu missis Setbinin işgüzar bir surətdə taqqıldatdığı yazı makinasına çevirdi. Onun gözləri bir an Setbinin üzərində durdu. O da bu baxışı duydu; onda nə isə naməlum bir hiss oyandı və öz işini dayandırdı. Qadın yenidən işin ahənginə uya bilmək üçün çap etdiyi məktubu bir də oxumalı oldu.

Paulino Vera sualedici nəzərlərlə Arellano ilə Ramosa baxdı, onlar da sualedici nəzərlərlə əvvəl ona, sonra da birbirinə baxdılar. Özlərinin ifadəsində qətiyyətsizlik və şübhə sezilirdi. Bu arıqca oğlan bir müəmma, həm də təhdidlə dolu bir müəmma idi. O bütün bu inqilabçılar üçün anlaşılmaz bir tapmaca idi, onun Diasa qarşı, Diasın zülmünə qarşı olan coşqun nifrəti, nəhayət, yalnız sədaqətli vətənpərvərlərə məxsus bir duyğu idi. Burada nə isə bilmədikləri başqa bir şey var idi. Lakin hamısından həssas və qətiyyətli olan Vera sükutu pozaraq:

– Çox gözəl, – deyə soyuq bir əda ilə dilləndi, – sən deyirsən ki, inqilab üçün işləmək istəyirsən. Gödəkcəni çıxar, odur, ordan as. Gedək, mən sənə vedrə ilə əskinin yerini göstərim. Görürsənmi, bizim döşəmə çirklidir. Sən işə elə bununla başlarsan ki, əvvəl bu döşəməni, sonra da o bir otaqların döşəmələrini yaxşıca yuyarsan. Tüpürcək qablarını da təmizləmək lazımdır. Sonra da pəncərələri silərsən.

– Bu inqilab üçündürmü? – deyə oğlan soruşdu.

– Hə, inqilab üçündür, – deyə Paulino cavab verdi. Rivera şübhəli-şübhəli onların hamısını süzüb gödəkcəsini çıxarmağa başladı.

– Yaxşı, – deyə dilləndi.

Daha heç bir şey söyləmədi. O hər gün işə gəlir, silir-süpürür, təmizləyirdi. Sonra sobaların külünü atır, kömür və alışqan gətirir, adamların içərisində ən çalışqanı gəlib öz iş yerində oturmamışdan əvvəl, sobaları alışdırırdı.

– Mən gecəni burada qala bilərəmmi?– deyə o bir dəfə soruşdu.

– Aha! Budur, Diasın caynaqları aşkara çıxır. Xuntanın binasında gecə qalmaq – onun sirlərinə, adlar siyahısına və Meksikada olan yoldaşların ünvanlarını öyrənməyə yol tapmaq deməkdir. Onun xahişini rədd etdilər və Rivera bir də bu barədə heç bir vaxt xahiş etmədi. Onun harda yatdığını bilmirdilər, harda və nə vaxt yediğini də bilmirdilər. Bir dəfə Arellano ona bir neçə dollar təklif etdi. Rivera rədd mənasında başını buladı. Vera işə qarışıb onu dilə tutmaq istədikdə isə o dedi:

– Mən inqilab üçün işləyirəm.

Bizim zəmanəmizdə inqilab etmək üçün çox pul lazımdır, Xunta da həmişə bu barədə sıxıntı içində idi. Xunta üzvləri ac qalırsa da, iş üçün öz qüvvələrini əsirgəməirdilər; ən uzun günlər onlara kifayət qədər uzun görünmürdü; amma bununla bərabər hərdən onlara elə gəlirdi ki, inqilabın baş tutub-tutmayacağı bir neçə dollardan asılıdır. Bir dəfə binanın kirayəsi ilk dəfə olaraq iki ay ərzində ödənmədiyindən, sahibkar onları eşiyə atmaqla hədələdikdə, elə həmin bu Felipe Rivera – əynində cındır, ucuz köh-

nə bir paltar olan döşəməyuyan oğlan – Mey Setbinin stolunun üstünə altmış qızıl dollar qoydu. Bu, sonralar da təkrar olundu. Maşında çap olunmuş üç yüz məktub (kömək üçün çağırış, fəhlə təşkilatlarına müraciətnamələr, hadisələri düzgün göstərməyən qəzet məqalələrinə etirazlar, Birləşmiş Ştatlarda məhkəmələrin özbaşınalığına və inqilabçıların təqib olunmalarına qarşı protestlər) marka olmadığından göndərilə bilməyib qalırdı. Veranın atasından qalma köhnə modalı zəngli qızıl saat satılıb işə sərf olunmuşdu. Mey Setbinin barmağındakı xırdaca, sadə qızıl üzük də satılmışdı. Vəziyyət çox ağır idi. Ramos ilə Arellano ümitsiz halda uzun bığlarını didişdirirdilər. Məktublar göndərməli idi, amma poçt nisyə marka vermirdi. Onda Rivera şlyapasını başına qoyub çıxdı. O qayıdıb gəldikdə, Mey Setbinin stolunun üstünə min ədəd iki sentlik marka qoydu.

Vera öz yoldaşlarına müraciətlə;

– Görəsən, bunlar Diasın lənətə gəlmiş qızılına alınmayıb ki? – dedi.

Onlar qaşlarını dartıb heç bir cavab vermədilər. İnqilab üçün döşəməyuyan Felipe Rivera sonralar lazım gəldikcə Xuntanın ehtiyaclarına sərf edilmək üçün qızıl və gümüş gətirib verməkdə idi.

Bununla bərabər onlar özlərini onu sevməyə məcbur edə bilmirdilər. Onlar bu oğlanı tanımirdilər. Onun davranış onlarınkından tamamilə başqa idi. O, ürəyini heç kimə açmırdı. Onunla söhbətə girişmək üçün göstərilən bütün təşəbbüsləri rədd edirdi və sorğu-suala çəkməyə heç kəsə cürəti çatmırdı.

– O, bəlkə də, böyük və yovuşmaz bir ruhdur... b

mirəm, bilmirəm! – deyə Arellano aciz halda əllərini yellədi.

– Onda nə isə insana xas olmayan bir şey var, – deyə Ramos qeyd etdi.

– Onun qəlbində hər bir şey kütləşmişdir, – deyə Mey Setbi dilləndi. – Elə bil qəlbində işıq və gülüşü odla yandırıb-yaxmışlar. O ölüdür, amma bununla bərabər onda nə isə qorxunc bir həyat qüvvəsi hiss olunur.

Paulino dedi:

– Rivera cəhənnəm əzabı çəkmişdir. Cəhənnəm əzabı çəkməmiş adam belə ola bilməz, çünki o çox uşaqdır.

Amma bununla belə onlar Riveranı sevə bilmirdilər. O heç bir zaman söhbət etmir, heç bir zaman heç bir barədə soruşmur, öz rəyini söyləməz. İnqilab haqqındakı mübahisələr şiddətləndiyi və qızğınlaşdığı bir zamanda o, cansız bir cisim kimi heç tərpənmədən dayana bilirdi, bu vaxt yalnız gözləri par-par parıldayırdı. Gözləri odda qızarmış şiş kimi danışanların üzlərinə sancılır, onları karıxdırır və həyəcanlandırır.

– O, casus deyil, – deyə Vera Met Setbiyə müraciət etdi.

– O vətənpərvərdir, mənim bu sözümü yadda saxlayın! Bizim hamımızdan yaxşı bir vətənpərvərdir! Mən bunu ürəkdən duyur, ağımla dərk edirəm, amma bununla bərabər onu əsla tanımıram.

Mey Setbi:

– Onun xasiyyəti pisdir, – dedi.

– Hə, – deyə Vera cavab verdi və diksinən kimi oldu. – O bu gün mənə baxdı. Bu gözlər sevə bilməz, onlar hədələyir; o gözlər pələng gözləri kimi kinlidir. Mən bilirəm ki, əgər işimizə xəyanət etsəm, o məni öldürər. Onun qəlbi yoxdur.

Polad kimi amansız, şaxta kimi sərt və soyuqdur. O, insanı tənha dağ təpəsində donduran qış gecəsinin ay işığı kimidir. Bütün qatillərlə birlikdə Diasdan qorxmuram, amma bu oğlandan qorxuram. O, ölüm nəfəsidir.

Amma bununla bərabər Vera özü yoldaşlarını inandırır ki, Riveraya məsul tapşırıq verilməlidir. Los-Anceles ilə Aşağı Kaliforniya arasında rabitə kəsilmişdi. Üç yoldaş özləri özlərinə qəbir qazmış və o qəbrin kənarında güllələnmişdir. Los-Ancelesda iki başqa yoldaş Birləşmiş Ştatların dustağı olmuşdur. Federal qoşunların komandiri Xuan Alvarado xain çıxmışdır. O onların bütün planlarını pozmuşdu. Onlar Aşağı Kaliforniyadakı həm köhnə, həm də yeni inqilabçılarla rabitəni itirmişdilər.

Gənc Rivera lazımı təlimat alıb cənuba yola düşdü. O qayıdıb gəldikdə rabitə bərpa edilmiş, Xuan Alvarado isə öldürülmüşdü; onu, köksünə dəstəyə qədər sancılmış bir bıçaq olduğu halda öz yatağında tapmışdılar. Bu, Riveraya verilmiş səlahiyyətdən artıq idi; amma Xuntada onun bütün hərəkəti barəsində dürüst məlumat var idi. Ondan heç bir şey barəsində sorğu-sual etmədilər. O da heç bir şey danışmadı. Yoldaşlar bir-birinin üzünə baxıb, hər bir şey başa düşdülər.

Vera dedi:

– Mən sizə söyləmişdim. Dias hamıdan çox bu gəncdən qorxmalıdır. O amansızdır, cəza verən bir əldir.

Əvvəlcə Mey Setbinin müşahidə etdiyi, sonra isə hamının təsdiq etdiyi kimi, Riveranın pis xasiyyətli olması sənə fiziki, əyani dəlillərlə də sübut edildi. İndi onun tez-tez də dağı partlamış, qulağı şişmiş, gözünün altı göyərmiş olurdu. Aydın ki, o yeyib yatdığı və buradakı adamları

məlum olmayan yollarla veyllənib pul qazandığı həmin xarici aləmdə dava-dalaş salırdı. Bir qədər keçdikdən sonra Rivera Xuptanın hər həftə buraxdığı xırdaca inqilabi bəyannamələrin mətnini hərflərlə yığmağı öyrəndi. Ancaq bəzən elə olurdu ki, o, hərfləri yığa bilmirdi: gah baş barmaqları zədələnmiş olub işləmir, gah bəndləri əzilib qanmış olur, gah da bir qolu hərəkətsiz halda yanına düşüb yırgalanır və üzündə şiddətli ağrı əlamətləri görünürdü. Arellano deyirdi ki: – O avaradır. Ramos deyirdi: – Meyxanalar düşkündür. Vera soruşurdu: – Bəs ona pul hardan? Bu gün xəbər tutmuşam ki, o, yüz qırx dollarlıq kağız hesabını ödəmişdir.

– Bu onun yox olmalarının nəticəsidir, – deyə Mey Setbi qeyd etdi. – Bu barədə o, heç bir şey danışmır.

– Onu güdmək lazımdır, – deyə Ramos təklif etdi.

– Mən onu güdən casus olmaq istəməzdim, – deyə Vera cavab verdi. – Elə bilirəm ki, məni dəfn mərasimindən başqa bir də heç bir zaman görə bilməzdiniz. O nə isə coşqun bir ehtiras düşkündür. Özü ilə bu ehtirasın arasına girməyə heç Allaha da icazə verməz.

– Onun qarşısında mən özümü uşaq bilirəm, – deyə Ramos etiraf etdi:

Arellano dedi:

– Mən onda ibtidai bir qüvvə olduğunu hiss edirəm. O, vəhşi bir canavardır, hücuma hazır olan gözlüklü ilan, zəhərli bir skolopendradır!

– O, inqilabın özü, onun nəfəsi, onun alovudur, – deyə Vera söhbəti davam etdirdi. – O, amansız, səssizcə həlak edən intiqam timsalıdır. O, gecənin sakitliyində daim oyaq olan ölüm mələyidir.

Mey Setbi isə dedi:

– Mən onu düşünəndə az qalırım ağlayam. Onun dostları yoxdur. hamıdan zəhləsi gedir. Bizə yalnız ona görə dözüür ki, biz öz arzularını yerinə yetirmək üçün bir vasitəyik. O təkdir, lap tək-tənhadır... – Bu sözləri söylərkən Mey Setbinin səsi boğuq bir hiçqırtı ilə kəsildi və gözləri dumanlandı.

Riveranın vaxtını keçirməsi doğrudan da bir sirr idi. Elə vaxt olurdu ki, bir həftə ərzində gözə görünmürdü. Bir dəfə bir ay yox oldu. Həmişə belə hallarda qayıdıb gəldikdə heç bir izahat vermədən, Mey Setbinin stolunun üstünə qızıl pullar tökürdü. Sonra yenə bütün vaxtını, günlərini, həftələrini Xuntaya sərf edirdi. Yenə qeyri-müəyyən fasilələrdən sonra bütün günü yox olurdu. Xuntanın binasına yalnız səhər tezdən, ya da gecə vaxtı gəlirdi. Bir dəfə Arellano onu gecəyarısı hərflərlə bəyannamə yığanda görmüşdü; onun barmaqları şişmiş, partlamış dodağından iseqan axırdı.

II

Həlledici dəqiqələr yaxınlaşırdı. Hər necə olsa inqilab Xuntadan asılıydı. Xunta isə çox sıxıntılı bir vəziyyətdə idi. Pula olan ehtiyac həmişəkindən daha kəskin hiss edilirdi, onu tapmaq isə daha da çətinləşmişdi.

Vətənpərvərlər bütün var-yoxlarını vermişdilər. Daha verilməli bir şeyləri qalmamışdı. Mövsümlə işləyən fəhlələr – qaçqın Meksika peopları¹ öz cüzi qazanclarının yarısını Xuntaya verirdilər. Amma pul lap çox lazım idi. Uzun il

lərdən bəri davam edən ağır zəhmət, pozucu, gizli fəaliyyət öz səmərəsini verməli idi. Vaxt gəlib çatmışdı.

İnqilab tərəzinin gözündə idi. Bircə təkən, son, qəhrəmancasına bir cəhd də olsaydı, bu tərəzinin əqrəbi qələbəni göstərəcəkdə. Xunta öz Meksikasını tanıyırdı. İnqilab bircə dəfə alışsaydı, daha özü öz qayğısına qalacaqdı. Diasın bütün siyasi maşını kartondan qurulmuş bir evcik kimi sökülüb dağılacaqdı. Sərhəd boyundakı yerlər üsyana hazır idi. Sanki, «Dünyanın sənaye işçiləri» təşkilatına mənsubyüzə qədər yoldaşı ilə sərhədi keçməyə və Aşağı Kaliforniya uğrunda mübarizəyə girişməyə yalnız əmr gözləyirdi. Ancaq onun silaha ehtiyacı vardır. Sosialistlər də, anarxistlər də, həmkarlar ittifaqlarının narazı üzvləri də, Meksikadan sürgün edilənlər də, köləlikdən qaçmış peonlar da, Ker Dalen və Koloradonun darmadağın edilmiş mədənciləri də, polis dustaqxanalarından canlarını qurtarmış və yalnız bircə şey — mümkün qədər amansız vuruşmaq arzusunda olanlar da, nəhayət, adicə firıldaqçılar da, bəxtlərini sınayanlar da, quldurlar da — bir sözlə, bütün səfillər, şeytan əməli kimi mürəkkəb olan müasir dünyanın bütün tör-töküntüləri — hamı silaha möhtacdı. Xuntanın da bunlarla əlaqəsi var idi. «Tüfəng və patron, patron və tüfəng verin!» deyən, bu susmayan fasiləsiz fəryad Atlantik okeanının lap sahillərindən yüksəlməkdə idi.

İnqilabın qopması üçün, qəlbləri intiqam atəşilə yanan bu rəngarəng insan yığınını sərhədin bu tayına keçirmək kifayət idi. Gömrükxana, Meksikanın şimal limanları ələ keçiriləcək, Dias müqavimət göstərə bilməyəcəkdə. O öz əsas qüvvələrini bunların üstünə göndərməyə cürət etməyəcəkdir, çünki cənubu əldə saxlamalıdır. Amma alov

¹ P e o n — kəndli.

cənuba da keçəcəkdir. Xalq üsyana qalxacaqdır. Şəhərlərin müqaviməti qırılacaqdır. Ştatlar bir-bir onların əllərinə keçəcək və nəhayət, inqilabın qalibiyyətli orduları Diasın son istinadgahı olan Meksika şəhərini hər tərəfdən araya alacaqdır.

Bəs pulu necə tapmalı? Onların silah işlətməyi bacaran səbirsiz və inadkar adamları vardı. Silah satan və gətirib təhvil verən tacirləri tanıyırdılar. Lakin inqilab üçün aparılan uzun hazırlıq Xuntanı var-yoxdan çıxarmışdı. Axırınca dollar xərclənmiş, axırınca mənbə son damlasına qədər işlənmiş, aclıq çəkən axırınca vətənpərvərdən nə mümkünse alınmışdısa da, böyük iş əvvəlki kimi yenə də tərəzinin gözündə enib-qalxmaqdadır. Tüfəng və patron lazımdır. Yoxsul batalyonlara silah çatdırılmalıdır, Amma nə sayaq? Ramos öz müsadirə edilmiş mülklərinin yasını saxlayır, Arellano gənc yaşlarında etdiyi israfçılıqdan acı-acı şikayətlənirdi. Mey Setbi düşünürdü ki, əgər Xuntanın adamları vaxtilə bir qədər qənaətkar olsaydılar, indi bütün işlər yoluna düşmüş olardı.

– Bir işə bax ha, Meksikanın azadlığı andıra qalmış bir neçə min dollardan asılıdır! – deyə Paulino Vera heyranlıqla dilləndi.

Hamının üzündə məyusluq ifadəsi vardı. Onların son ümidi Xuntaya yeni cəlb edilmiş Xose Amariloya idi; o, pul vəd etmişdi. Ancaq o, Çiuauada öz qasiendesində həbs edilmiş və öz tövləsinin içində güllələnmişdi. Bu xəbər onlara lap yenicə çatmışdı.

Diz üstə döşəməni sürtməkdə olan Rivera gözlərini qaldırdı. Onun qolları çırmanmış sabunlu əlində şotkadonub qaldı.

– Beş minin işə xeyri olarmı? – deyə o soruşdu. Hamının üzündə təəccüb əlaməti zahir oldu. Vera başı ilə təsdiq işarəsi edib çətinliklə köksünü ötürdü. Danışa bilmədi, lakin bu anda qəlbində bir ümid alovu parladı.

– Onda tüfəngləri sifariş edin, – deyə Rivera dilləndi. Sonra bütün bu müddətdə hamının ondan ilk dəfə eşitdiyi ən uzun bir ifadə olan, bu sözləri söylədi: – Vaxt qiymətlidir. Üç həftədən sonra mən sizə beş min gətirərəm. Bu yaxşı olar. Havalar isinər və vuruşmaq asan olar. Bundan artıq əlimdən heç nə gəlməz.

Vera qəlbində coşmuş ümid alovunu söndürməyə çalışdı. Bütün bunlar heç həqiqətə bənzəmirdi. O, inqilab oyununa başlayandan bəri çox-çox on qiymətli arzu və əməlləri puça çıxmışdı. O, inqilab üçün döşəmə yuyan bu cırcındırlı oğlana inanır, eyni zamanda inanmağa cürət etmirdi.

– Sən dəli olubsan! – deyə o dilləndi.

– Üç həftədən sonra, – deyə Rivera cavab verdi. – Tüfəngləri sifariş edin.

O, ayağa durub köynəyinin çırmanmış qollarını aşağı saldı və gödəkcəsini geydi.

– Tüfəngləri sifariş edin, – deyə o təkrar etdi. – Mən gedirəm.

III

Kellinin kantorida tələsmə, vurnuxma və ardı-arası kəsilmədən telefon danışmaları ilə höcətləşmədən sonra gecə müşavirəsi gedirdi. Kellinin işləri başından aşmışdı; həm də ki, yaxşı gətirmirdi. Üç həftə bundan əvvəl o, Nyu-Yorkdan Denin Uordu gətirib gəlmişdi ki, onu Bill Karti ilə

qarşılaşdırırsın; amma budur, indi iki gündür ki, Kartinin qolu sınmışdır və o yatır; bunu da idman müxbirlərindən bərk gizlədirlər. Onu əvəz edəcək adam yoxdur. Kelli Qərbin yüngül çəkili boksçularına teleqramlar yağdırırdı, amma onlar hamısı müqavilələr bağlamışdılar, çıxış etməli idilər. İndi isə birdən, zəif də olsa, yenə də ümid yeri vardı.

— Hə, görünür ki, sən qorxan oğlan deyilsən, — deyə Kelli Riveraya ötəri bir nəzər salıb dilləndi.

Rizeranın gözlərində kin və nifrət alovları yanırdı, amma üzü laqeyd görünürdü. O, bircə bu sözü dedi:

— Mən Uordu döyərəm.

— Hardan bilirsən? Sən heç onun vuruşduğunu görüb-sənmi? Rivera dinmədi.

— Axı o səni gözüyumulu, tək bir əliylə basar! Rivera çiyinlərini çəkdi.

— Sənə nə olub, dilin quruyub nədir? — deyə kantor müdiri deyindi.

— Mən onu döyərəm.

— Sən heç adamla döyüşübsənmi? — deyə Maykl Kelli soruşdu.

Müdirin qardaşı olan Maykl «İslloustoun»da totalizator saxlayırdı və boks döyüşmələri sayəsində az pul qazanmırdı.

Onun cavabında Rivera yalnız qəzəbli bir baxışla dönüb baxdı.

İdmançı görkəminə malik olan gənc katib ucadan pıçqıldadı.

— Yaxşı, sən Robertsini tanıyırsanmı? — deyə Kelli, birinci olaraq bu sıxıntılı sükutu pozdu. — Mən onun dalınca adam göndərmişəm. Bu saat gələr, hərçənd görkəminə gö-

rə, heç bir ümid yoxdur, amma otur gözlə. Mən camaatı aldada bilmərəm. Axı birinci cərgələrin hər bileti on beş dollara gedir.

İçmiş olduğu açıq-aşkar bilinən Roberts gəlib çıxdı. Bu, bir qədər veyl kimi yeriyan və ağır-ağır danışan, ucaboynu, arıq bir adam idi.

Kelli elə birbaşa iş barəsində sözə başladı.

— Bura baxın, Roberts, siz bu xırdaca meksikalını kəşf etməklə lovğalanırdınız. Bilirsiniz ki, Kartinin qolu sınmışdır. İndi budur, bu meksikalı küçük həyasızcasına iddia edir ki, Kartini əvəz edə bilər. Buna nə deyirsiniz?

— Hər şey öz qaydasındadır, Kelli, — deyə o, tələsmədən cavab verdi. — O, döyüşə bilər.

— Siz, yəqin deyəcəksiniz ki, o, Uordu döyər, eləmi? — deyə Kelli acı-acı söz atdı.

Roberts bir qədər fikirləşdi.

— Yox, mən bunu demərəm. Uord adlı-sanlı boksçudur. Rinqin kralıdır. Amma Riveranı çox asanlıqla basa bilməz. Mən Riveranı tanıyıram. O, sanki, əsəbsiz bir adamdır. Özü də iki əliylə yaxşı vuruşa bilər. O, hər bir vəziyyətdə sizi vurub yerə sərə bilər.

— Bütün bunlar boş-boş sözlərdir. Vacib olanı budur ki, görəsən, o, camaatın rəğbətini qazana bilərmi? Siz bütün ömrünüz boyu boksçular yetirib, onlara təlim veribsiniz. Sizin mühakimənizə mən pərəstiş edirəm. Amma camaat öz pulunun müqabilində ləzzət almaq istəyir. Görəsən, o, camaata bu ləzzəti verə biləcəkmi?

— Əlbəttə, hələ üstəlik Uordu yaman əldən salacaq. Bu oğlanı siz tanıyırsınız, amma mən tanıyıram. Onu mən kəşf etmişəm. Əsəbsiz bir adamdır! Lap şeytan kimi bir

şeydir! Uord bu anadangəlmə idmançı ilə tanış olduqda, ağzı açıq qalacaq, elə sizin hamınızın da ağzınız açıq qalacaq. Mən iddia etmirəm ki, o, Uordu döyəcək, amma o sizə elə bir hünər göstərəcək ki! O, ucalan bir ulduzdur!

– Lap əla, – deyə Kelli öz katibinə döndü: – Uorda zəng vurun. Mən onu xəbərdar etmişəm ki, münasib bir şey tapsam onu çağıracağam. O indi çox uzaqda deyil, «İelloustoun»dadır. Orda camaatın qabağında ədabazlıq edib şöhrət qazanır, – deyib Kelli trenerə tərəf döndü: – İçmək istəyirsinizmi?

Roberts viskidən vurub, dili-ağzı açıldı.

– Mən hələ sizə danışmamışam ki, bu qoçağı necə kəşf etdim. – Bir-iki il bundan əvvəl bu oğlan təlim salonlarında əyan oldu. Mən Preyni Dilen ilə qarşılaşmağa hazırlayırdım. Preyn yaman kinli adamdır. Ondan mərhəmət gözləmək olmaz. O öz təlim yoldaşını möhkəm əzişdirmişdi və mən heç bir elə adam tapa bilmirdim ki, öz xoşu ilə onunla işləməyə razı ola. Vəziyyət ümitsiz idi. Hamının əl-ayağına dolaşan bu ac meksikalı oğlan birdən mənim gözümə dəydi. Mən onun yaxasından yapışib əlinə əlcək geydirdim və işə saldım. Dabbaqxanadan çıxmış gön kimi dözümlüdür, amma gücü çatışmır. Boks qaydalarından da heç xəbəri yoxdur. Preyn onu əzib, kotletə döndərdi. Amma o, yarımcı da olsa, iki raund davam gətirib, sonra huşunu itirdi. – Acdı – vəssalam! Onu elə eybəcər kökə salmışdı ki, öz doğma anası da görsəydi, tanımazdı. Mən ona yarım dollar verib doyunca yedirtdim. Gərək onun necə aşırıldığını görəydin! Belə məlum oldu ki, iki gün imiş ağzına heç darı dənəsi də dəyməyibmiş. Bəli, mən dedim ki, o daha bir də buralara üz çevirməz. Amma heç belə olmadı.

Ertəsi gün o, bütün hər yeri gömgöy olsa da, yenə, yarım dollar pul və yaxşı bir nahar qazanmaq ümidilə gəlib çıxdı. Vaxt keçdikcə o, yaman möhkəmləndi. Anadangəlmə döyüşçüdür, özü də son dərəcədə dözümlüdür! Onun, sanki, qəlbi yoxdur. Bir parça buzdur. Bu oğlancığızı tanıdığım bütün müddətdə onun dalbadal on kəlmə danışdığını birçə dəfə də görməmişəm.

– Mən onu tanıyıram, – deyə katib dilləndi. – O sizin üçün az iş görməmişdir.

– Bizim bütün məşhur boksçular onun üzərində öz güclərini sınayıblar, – deyə Roberts təsdiq etdi. – O da onlardan hər bir şeyi görüb götürmüşdür. Mən bilirəm ki, bu oğlan onlardan çoxunu döyə bilərdi. Amma boks onun ürəyincə deyildi. Məncə, o, heç bir vaxt bizim işimizi xoşlamamışdır. Mən belə güman edirəm.

Kelli dedi:

– Son aylar o, cürbəcür xırda klublarda çıxış etmişdir.

– Hə. Bilmirəm onu bu işə nə məcbur etmişdir. Bəlkə də, birdən-birə qeyrəti cuşa gəlmişdir? Bu müddətdə o çoxlarını döymüşdür. Deyəsən, ona pul lazımdır: hərçənd geyiminə baxanda bunu bilmək olmur, amma o pis qazanmamışdır. Çox qəribə adamdır! Heç kəs bilmir ki, nə ilə məşğuldur və vaxtını harada keçirir. Hətta o, boks işinə girişəndə də, qurtaran kimi həmin saat yox olur. Hərdən həftələrlə gözə görünmür. Məsləhətlərə qulaq asmır. Kim ona menajer ola bilsə, yaxşı pul qazanar. Amma onu yola gətirmək mümkün deyil. Görərsiniz, onunla müqavilə bağladıda, bu oğlan bütün məbləği almağa çalışacaqdır.

Həmin bu dəqiqədə Denni Uord gəlib çıxdı. Bu çox təntənəli surətdə tərtib edilmiş bir gəliş idi. O öz menajeri

və treneri ilə birlikdə hər şeyə üstün gələn bir mehribanlıq və şənlik qasırgası kimi içəri soxuldu. O, sağına, soluna salam göndərir, zarafatlaşır, atmaca atır, hamının üzünə gülümsünürdü. Düzdür, o qədər səmimi olmasa da ədası belə idi. Uord yaxşı bir aktyor idi, müvəffəqiyyət qazanma oyununda mehribanlıığı ən gözəl bir fond hesab edirdi. Əslində o, ehtiyatlı, soyuqqanlı bir boksçu və biznesmen¹ idi. Qalan şeylər bir maska idi. Onu tanıyanlar və ya onunla bir iş görmüş olanlar deyirdilər ki, pul məsələsində bu qoçaq yaman tülüngü idi! Bütün işlərin müzakirəsində şəxsən özü iştirak edərdi və deyirlər ki, menajeri oyuncaqdan başqa bir şey deyildir.

Rivera tamam başqa sayaq bir adam idi. Onun damarlarında ispan qanından başqa, Amerika hindilərinin qanı da axırdı, o, küncə qısılib, dinməz və hərəkətsiz oturmuşdu; yalnız qara gözləri gah onun, gah bunun üzünə zillənir, tamam hər bir şeyi görürdü.

– Hə, o budur! – deyə Denni sınaııcı bir baxışla vuruşacağı adamı nəzərdən keçirdi. – Günün xeyir olsun, köhnə dost!

Riveranın gözləri qəzəblə parlayırdı; o, Denninin salamına heç cavab da vermədi. Onun bütün qırnqolardan zəhləsi gedirdi. Bunu isə heç görməyə gözü yox idi.

– Bəs bu beləymiş! – deyə Denni zarafatyana menajərə müraciət etdi. – Yəni siz güman edirsiniz ki, mən lal-karla vuruşacağam? – Gülüş sakitləşdikdən sonra o yenə bir atmaca atdı: əgər sizin eşələyib tapdığınız ən yaxşı şey budursa, onda görünür ki, Los-Ancelos yaman kasıblamışdır. Siz bu-nu hansı uşaq bağçasından götürübsünüz?

¹ Biznesmen – iş adamı.

– Denni, o qoçaq oğlandır, sözlərimə inan! – deyə Roberts barışdırıcı bir əda ilə cavab verdi. – Onun öhdəsindən gəlmək sənə güman etdiyən qədər də asan bir iş deyil.

– Bundan başqa, biletlərin yarısı artıq satılmışdır, – deyə Kelli şikayətli bir halda səsini uzatdı. – Sən buna razı olmalısən, Denni. Bundan yaxşısını heç cür tapa bilmədik.

Denni Riveranı bir də saymazyana nəzərlərlə süzüb köksünü ötürdü.

– Gərək bir az yüngül vuram da. Yoxsa qorxuram elə birdən-birə canı çıxar.

Roberts pıqqıldadı.

– Yavaş, yavaş, – deyə menajer Denninin könlünü almağa çalışdı. – Tanımadığın həriflə həmişə bir əngələ düşə bilərsən.

– Yaxşı, yaxşı, bunu nəzərə alaram, – deyə Dennin gülümsündü. – Möhtərəm camaata ləzzət vermək üçün mən əvvəlcə onun bir qədər nazını çəkməyə hazırım. On beş raundla necəsən, Kelli?.. Sonra isə onun üçün nokaut¹ düzəldərəm!

– Yaxşı, – deyə Kelli cavab verdi. – Ancaq elə olsun ki, camaat bunun doğruluğuna inansın.

– Onda işə keçək, – deyə Denni bir qədər susub, fikrində haqq-hesab apardı. – Əlbəttə, Karti ilə olduğu kimi, ümumi məbləğin altmış beş faizi, amma başqa cür bölüşəcəyik, səksən faiz məni razı salar, – deyə o, menajərə döndü: – Yaxşıdır mı?

O isə təklifi bəyəndiyini başı ilə təsdiq etdi.

– Başa düşdün mü? – deyə Kelli Riveradan soruşdu. Rivera başını buladı.

¹ Nokaut – boksda ən qüvvətli, sarsıdıcı zərbədir.

– Eləsə qulaq as, – deyə Kelli izah etdi. – Ümumi məbləğ yığılan pulların altmış beş faizini təşkil edəcəkdir. Sən yeni başlayan bir boksçusan, səni heç kim tanımır. Denni ilə belə bölüşəcəksiniz. Səksən faiz onun, iyirmi faiz sənin. Bu, ədalətli bölgüdür. Düz deyilmi, Roberts?

– Tamamilə ədalətli bölgüdür, Rivera, – deyə Roberts təsdiq etdi. – Axı sən hələ özünə ad qazanmayıbsan?

– Yığılan pulun altmış beş faizi nə qədər edir? – deyə Rivera soruşdu:

– Ola bilər ki, beş min, ola bilər ki, hətta lap səkkiz min olsun, – deyə Denni tələsik cavab verdi. – Buna yaxın bir şey ola bilər. Sənin payına min dollardan min altı yüz dollara qədər düşər. Mənim kimi adlı-sanlı bir boksçunun səni döyməsinin müqabilində bu heç də pis deyil. Buna nə deyirsən?

Bu zaman Rivera onları lap karıxdırdı:

– Pulların hamısı qalib gələnin olsun, – deyə o qəti bir surətdə təklif etdi.

Araya bir ölüm sükutu çökdü.

– Bax, buna varam! – Nəhayət, Uordun menajeri diləndi. Denni başını buladı. O dedi:

– Mənim üzüm üzlər görüb. Mən nə hakimdən, nə də burada olanların heç birindən şübhələnmirəm. Mən nə bukmekərlərdən, nə də hərdənbir olan cürbəcür fırıldaq-lardan danışırım. Bircə söz deyə bilərəm: bu mənə əl verməz. Mən işimi möhkəm tutan adamam. Kim bilir, birdən qolum sındı, hə? Ya da biri məni içirtti, – o, əzəmətlə başını dikəltdi. – Qalib də gəlsəm, məğlub da olsam, mən səksən faizi almalıyam! Sizin fikriniz nədir, a meksikalı?

Rivera başını buladı.

Denin bərk qəzəbləndi və başqa cür danışdı:

– Di yaxşı, a Meksika köpəyi! İndi daha mən sənənin başını partlatmalı oldum.

Roberts ağır-ağır ayağa qalxıb, onların arasına girdi.

– Bütün pullar qalib gələnin olsun, – Rivera qaşqabaqlı halda təkrar etdi.

– Sən niyə bunda təkid edirsən? – deyə Denni soruşdu.

– Mən Sizi döyəcəyəm.

Denni paltosunu çıxarmaq istəyirmiş kimi hərəkət etdi. Onun meneceri bilirdi ki, bu yalnız komediyadır. Palto nədənsə Denninin əynindən çıxmırdı və o, lütfən oradakılara icazə verdi ki, onu sakitləşdirsinlər. Hamı onun tərəfində idi. Rivera tək-tənha qalmışdı.

– Bura bax, ay səfeh, – deyə Kelli sübut etməyə başladı. – Sən kimsən? Heç kim! Biz bilirik ki, axır zamanlar sən bir neçə yerli boksçunu döyübsən, vəssalam. Denni isə adlı-sanlı bir döyüşçüdür. Gələcək çıxışında o, çempionluq adı uğrunda vuruşacaqdır. Səni camaat tanımır. Los-Anceles xaricində heç bir kəs sənənin adını belə eşitməyibdir.

– Hələ eşidərlər, – deyə Rivera çiyinlərini çəkib cavab verdi, – bu görüşdən sonra.

– Yəni sən bircə saniyəlik də olsa, ağına gətirə bilirsən ki, mənimlə bacaracaqsan? – deyə Denin dözə bilməyib bağışdı.

Rivera başı ilə təsdiq etdi.

– Sən bir düşün, – deyə Kelli onu inandırmağa çalışdı, – bir düşün ki, bu sənənin üçün necə bir reklamdır!

– Mənə pul lazımdır, – deyə Rivera cavab verdi.

– Sən mənimlə min il vuruşsan da, qalib gələ bilməzsən, – deyə Denni onu inandırmaq istədi.

– Onda bəs niyə razı olmursunuz? – deyə Rivera soruşdu. – İndi ki, o pul özü sizin əlinizə gəlir, niyə ondan boyun qaçırırsınız?

– Yaxşı, mən razıyam, – deyə Denni ani bir qətiyyətlə çığırdı. – Əzizim, mən səni rinqdə öluncəyə qədər əzişdirəcəyəm! Zarafat etməyə adam tapıb! Kelli, şərtləri yazın. Bütün pulları qalib gələn alacaq. Bunu qəzetlərdə də dərc edin. Bunu da xəbər verin ki, burada şəxsi haqq-hesab məsələsi var. Mən uşaqcığaza göstərəm ki, tərsliyin axırı necə olar!

Kellinin katibi yazmağa başlamışdı ki, birdən Denni onu dayandırdı:

– Dayan! – deyə o, üzünü Riveraya çevirdi. – Vəznimizi nə vaxt çəkdirəcəyik?

– Döyüşə çıxanda, – deyə Rivera cavab verdi.

– Heç elə şey yoxdur, həyasız uşağın biri! İndi ki, pulların hamısı qalib gələnin olacaq, vəznimizi səhər saat onda çəkdirəcəyik.

– Onda pullar hamısı qalib gələnin olacaqmı? – deyə Rivera bir də soruşdu.

Denni başı ilə təsdiq etdi. Məsələ həll edildi. O, rinqə tamam hazır şəkildə çıxacaqdı.

– Vəznimizi burada, saat onda çəkdirəcəyik, – deyə Rivera diktə etdi.

Katibin qələmi yenidən cırıldadı.

– Bu o deməkdir ki, Denni beş girvəngə artıq qazandı. – Roberts narazı halda Riveranı başa saldı. – Sən çox böyük güzəştə getdin. Döyüşü uduzmuş oldun. Denni öküz kimi güclü olacaq, sən səfehşən. O səni, yəqin, döyəcək. Sənin üçün hətta ən xırdaca bir ehtimal da qalmadı.

Cavab əvəzində Rivera ona soyuq, nifrətli bir nəzərlə baxdı. O, hamıdan yaxşı sandığı bu qrinqoya da nifrət edirdi.

IV

Riveranın rinqə çıxması, demək olar ki, heç kimin gözüne görünmədi. Alqış əlaməti olaraq, yalnız bir neçə zəif əlçalma səsi gəldi. Camaat ona inanmırdı, O, böyük Dennyə parçalanmaq üçün verilmiş bir quzu kimi idi. Bundan başqa, camaat məyus olmuşdu. O, Denni Uord ilə Billi Karti arasında coşqun bir vuruşma olacağını gözləyirdi, indi isə bu cılız, xırdaca, yeni başlayan boksçu ilə kifayətlənmək lazım gələcəkdi. Camaatın onu xoşlamadığı bir də bununla ifadə olunurdu ki, onun tərəfinə mərc tutanlar ikiyə, hətta üçə qarşı bir hesabında idi. Camaatın isə ürəyi kimin üçün pul qoyubsa, onun tərəfində olur.

Gənc meksikalı rinqin özünə aid küncündə oturub gözləyirdi. Dəqiqələr ağır-ağır gəlib keçirdi. Denni camaatı gözləməyə məcbur edirdi. Bu köhnə hoqqabazlıq idi, amma yeni başlayan döyüşçülərə həmişə təsir edirdi. Yeni başlayan döyüşçü bax, bu cür, öz qorxusu ilə və tütün tüstüsü içərisində boğulmuş laqeyd camaatla üz-üzə oturub qaldıqda, mənəvi müvazinətini itirirdi. Lakin bu sınıanmış hoqqabazlıq bu dəfə düz çıxmadı. Roberts haqlı idi, Rivera qorxu bilmirdi. Burada olanların içərisində hər kəsdən artıq, mütəşəkkil, daha əsəbi və həssas olan Rivera, bu qorxu duyğusundan bixəbər idi. Onun məğlub olacağını əvvəlcədən təxmin etmək havası ona təsir etmirdi. Onun sekundantları bu qanlı oyunun çirkin tullantıları, zir-zibili,

namussuz, qabiliyyətsiz qriqolar idi. Onlar inanmışdılar ki, öz tərəfləri məğlubiyyətə məhkumdur.

– Hə, indi ayıq ol, al! – deyə Spayder Xakerti onu xəbər-dar etdi. Spayder baş sekundant idi. – Mümkün qədər çox dözməyə çalış, Kelli belə təlimat vermişdir. Yoxsa bütün Los-Ancelosa küy salacaqlar ki, bu da saxta bir oyundur.

Bütün bunlar ruh yüksəltməyə kömək edən şeylər deyildi. Amma Rivera bunları heç saymırdı. Onun boksdan zəhləsi gedirdi. Bu, mənfur qriqoların mənfur oyunları idi. Rivera bu oyuna təlim avadanlığı rolunda, yalnız acından öldüyünə görə başlamışdı. Onun guya boks üçün yaranmış olmasının özünə görə heç bir əhəmiyyəti yox idi. O, bu məşğələyə nifrət edirdi. Rivera Xuntaya gələndə qədər pul üçün çıxış etməmişdi, amma sonra inanmışdı ki, bu asan qazanc yoludur. Özünün zəhləsi gedən bir peşədə müvəffəqiyyət qazanan insan övladının o, birincisi deyildi.

Amma Rivera düşüncələrə dalmamışdı, o, möhkəm bilirdi ki, bu döyüşü qazanmalıdır. Başqa bir yol yox idi. Bu ağzına qədər dolub-daşan zalda oturanların heç ağlına da gəlmirdi ki, onun arxasında necə böyük qüvvələr durmuşdur. Denni Uord pul üçün, bu pul ilə satın alınan yüngül həyat üçün vuruşuram. Riveranın uğrunda vuruşduğu şey isə onun beynində alışıb-yanırdı və o, rinqin bir küncündə oturub, öz hiyləgər rəqibini gözlədiyi müddətdə, göz qamaşdırıcı qorxunc xəyallar açıq-aşkar onun geniş açılmış gözləri önündən gəlib keçirdi.

O, Rio-Blankoda hidrostansiyanın ağ divarlarını görürdü. Ac və taqətdən düşmüş altı min fəhləni görürdü. Bütün bu növbəni on sentə işləyən yeddi-səkkiz yaşlı xırdaca uşaqları görürdü. Gəzən meyitlər olan boyaqçı fəhlə-

lərin ölü üzünü kimi solğun üzlərini görürdü. Onun yadında ki, atası bu boyaqxanaları «özünü öldürənlər kamerası» adlandırardı. Burada bir il işləmək ölüm deməkdi. O öz xırdaca həyətlərini, orada həmişə öz yoxsul təsərrüfatı ilə əlləşən, bununla bərabər öz oğlunu oxşamağa, sevməyə vaxt tapan anasını görürdü. Öz güclü, enlikürək, uzun bıqlı atasını da görürdü: atası hamını sevirdi, onun səxavətli qəlbi məhəbbətlə dolu idi, atası həyətin bir küncündə oynayan xırdaca muçaçonu¹ da, onun anasını da çox sevirdi. O günlərdə onu Felipe Rivera deyil, Fernandes çağırırdılar; o, atasının və anasının familiyasını daşıyırdı. Onun adı Xuan idi. Sonralar isə o, adını da, familiyasını da dəyişmişdi. Fernandes familiyası polis müdirləri və jandarmlarının həddən artıq nifrət etdikləri bir familiya idi.

Böyük, mehriban Xoakin Fernandes! Riveranın xəyalları içərisində o, böyük bir yer tuturdu. O zamanlar xırdaca uşaq heç bir şey anlamırdı, amma indi dönüb geri baxdıqda, gənc hamısını başa düşür. Sanki, yenə də atasını, xırdaca bir mətbəədə əlifba kassası önündə və ya yazı stolu arxasında oturub tələsik sonsuz, qeyri-müntəzəm sətirlər yazan görürdü. O, yenidən həmin əsrarəngiz gecələri yaşayırdı ki, fəhlələr qaranlığın pərdəsi altında canilər kimi gizləncə atasının yanına yığışar, bitmək, tükənmək bilməyən uzun söhbətlər edər, o, – muçaço öz yatağında uzanar, amma yatmazdı. Hardansa, uzaqlardan o, Xaker-tinin səsini eşitdi.

– Heç bir halda birdən-birə yerə sərilmə. Təlimat belədir. Qazanacağın pul üçün kötək ye!

On dəqiqə keçdi, amma Rivera hələ də bir küncdə otur-

¹ Muçaço – oğlan (ispanca).

muşdu. Denni gəlib çıxmırdı: görünür o öz hoqqabazlığından bacardıqca çox nəticə almaq istəyirdi.

Riveranın gözünün önündə yeni xəyallar canlanırdı. Tətillər, daha doğrusu – lokaut, çünki Rio-Blanco fəhlələri Puebloda tətillər etmiş qardaşlarına kömək edirdilər. Onlar aclıq üzündən pən-pəncər, giləmeyvə yığmaq üçün dağlara dırmaşır, mədə sancılarında əzab çəkə-çəkə bunları yeyib dolanırdılar. Sonra isə dəhşət: Kompaniyanın dükanı önündəki boş düzən; minlərlə ac fəhlə; general Rosalo Martines və Porfirio Dpasın əsgərləri, ölüm saçan tüfənglər... Sanki, bu tüfənglər heç bir zaman susmayacaqdı, sanki, fəhlələrin günahları daim onların öz qanları ilə yuyulacaqdı! Bir də o gecə! Naqqa balıqlara yem olmaq üçün arabalar dolusu Vera Krusa göndərilən meyitlər. İndi o, yenidən həmin qorxunc qalaqların arasına sürünür, atasını, anasını axtarır, onları didib parçalanmış, eybəcərlənmiş bir halda tapır. Xüsusən anası onun yadında möhkəm qalmışdı; onun yalnız başı görünürdü, bədəni bir yığın başqa meyitlər altında dəfn edilmişdi. Porfirio Diasın əsgərlərinin tüfəngləri yenidən şaqıldayırdı, oğlan yenidən yerə qısılib, qovulan Amerika canavarı kimi sürünə-sürünə uzaqlaşır.

Onun qulağına dəniz gurultusuna bənzər bir uğultu gəldi və ov dövrəsində trenerlər və sekundantlar dəstəsi olduğu halda mərkəzi keçiddən çıxmaqda olan Denni Uordu gördü. Camaat, qələbəsinə əvvəlcədən inandığı bu qəhrəmanı coşqunluqla alqışlayırdı. Onun adı dillərdə gəzirdi. Hamı onun tərəfində idi. Denni məharətlə kəndirin altına əyilib rinqə çıxdığı zaman, hətta Riveranın sekundantları da şənləndilər. Denninin üzündə təbəssüm parıldayırdı, o gülümsəndükdə isə üzünün hər bir cizgisi, gözlərinin guşə-

ləri, hətta göz bəbəkləri də gülümsəyirdi. Dünya belə xoşhal bir boksçu görməmişdi. Onun üzü yaxşı bir reklam, xoşhallıq, səmimi şənlik nümunəsi ola bilərdi. O hamını tanıyırdı. O zarafatlaşır, gülür, rinqdən öz dostlarına salam göndərirdi. Uzaqda oturub, ona öz heyranlığını izhar edə bilməyənlər ucadan çığırdılar: «hey, hey, Denni!» Coşqun alqışlar beş dəqiqəyə qədər davam etdi.

Riveraya heç diqqət yetirən yox idi. Elə bil ki, o heç mövcud deyildi. Spayder Xakertinin şişmiş kimi görünən sifəti ona sarı əyildi.

– Özünü qorxutma, – deyə Spayder xəbərdarlıq etdi. – Təlimatı yadında saxla. Son nəfəsə qədər döz, yerə yıxılma, əgər yerə sərilmiş olsan, bizə tapşırıblar ki, səni paltar soyunan yerdə döyək. Başa düşdünmü? Döyüşməlisən, vəssalam!

Zalı alqış səsləri bürüdü; Denni öz rəqibinə sarı yönəldi. O baş əydi. Riveranın sağ əlini iki əli arasına alıb səmimiyyətlə silkələdi. Denninin gülümsünən üzünü, Riveranın üzünə lap yaxınlaşdı. Camaat bu əsl idmançı ruhunun təzahürünü gördükdə çığırdı, çünki o öz rəqiblə doğma bir qardaş kimi görüşürdü. Denninin dodaqları tərpəndi və camaat onun eşidilməyən sözlərini xoşbəxtlik arzulayan bir təbrik kimi izah edib yenidən həyəcanlı nidalarla çığırdı. Onun pıçıltı ilə söylədiyi sözləri yalnız Rivera eşitdi.

– Ey meksikalı siçovul balası, – deyə Denni gülümsünən-gülümsünən pıçıldadı, – bu saat sənin canını alacağam!

Rivera heç tərpənmədi. Ayağa da durmadı. Onun kini baxışında toplanmışdı.

– Dur ayağa, köpək! – deyə kim isə yerindən çığırdı. Camaat onun idmançıya yaraşmayan rəftarını pisləyərək

fit çalmağa başladı, amma o, hərəkətsiz oturmaqda davam edirdi. Denni qayıdıb yerinə gedərkən yeni bir alqış gurultusu onu təbrik etdi.

Denni soyunan kimi hər tərəfdən heyranlıq nidaları eşidildi. Onun bədəni son dərəcə gözəl – çeviklik, sağlamlıq və qüvvət timsalı idi. Dərisi qadın dərisi kimi ağ və hamar idi. Onda qəşənglik, oynaqlıq və qüdrət canlanmaqda idi. O bunu elə bir çox döyüzlərdə də sübut etmişdi. Bütün idman məcmuələri tez-tez onun şəkillərini çap edirdilər.

Spayder Xakerti toxunma sviterini başından çıxarmaq üçün Rivsyara kömək etdikdə, sanki, bütün zaldan bir fəryad qopdu. Dərisinin qarabuğdayılığı bədəninə daha da ariq göstərirdi. Onun da əzələləri var idi, amma rəqibinin əzələlərindən çox-çox görkəmsiz idi. Lakin camaat onun köks qəfəsinin genişliyinə lazımınca diqqət yetirmədi. Camaat həmçinin hər bir əzələ hüceyrəsinin əks-təsirə bir anda necə hazır olduğunu başa düşməmiş, Riveranın yorulmaq bilmədiyini, onun bədəninə mükəmməl bir döyüş mexanizminə çevrilmiş olan əsəb sisteminin həssaslığını qiymətləndirə bilməmişdi. Camaat, bədəni hələ uşaq bədəninə bənzəyən tutqun dərilə on səkkiz yaşlı bir gənc görürdü. Denni isə başqa şeydi! Onun iyirmi dörd yaşları vardı və onun bədəni kişi bədəni idi. Onlar ikisi rinqin ortasında yan-yana durub hakimin son təlimatını dinlədikləri zaman, aralarındakı bu ziddiyyət daha artıq gözə çarpırdı.

Rivera müxbirlərin lap yaxınlığında arxada oturmuş Robertsi gördü. O, həmişəkindən daha artıq sərxoş idi. Onun danışığı da həmin nisbətdə daha da ağırlaşmışdı.

Roberts səsini uzada-uzada dedi:

– Heç qorxma, Rivera, o səni öldürməyəcək ki, bunu

yadında saxla. Birinci həmlədən heç qorxmaq lazım deyil. Əvvəlcə özünü qoru, sonra klinçə¹ get. O səni çox da əzişdirməz. Elə bil ki, təlim zalındasan.

Rivera onun sözlərini eşitdiyini bildirməyib, özünü heç o yola qoymadı.

– Gör nə qaraqabaq şeytan balasıdır, ha! – deyə Roberts mırıldana-mırıldana öz qonşusuna müraciət etdi.

– Necə vardı, elə də qalıb.

Amma Rivera artıq öz nifrət dolu adi baxışı ilə irəli baxmırdı. Onun gözüne saysız-hesabsız cərgələrlə düzölmüş tüfənglər görünür və gözlərini qamaşdırırdı. Qiyməti bir dollar olan, ta yuxarı yerlərdəki adamlara qədər, bütün zaldakıların sifətləri onun nəzərində tüfəngə çevrilmişdi. O, gözləri qarşısında gündən yanıb qovrulmuş məhsulsuz Meksika sərhədini görürdü; bu sərhəd boyunca tüfəngə su kimi möhtac olan cır-cındır geyimli insan yığınları hərəkət edirdi.

O ayağa qalxıb, özünə məxsus küncdə gözləməyə başladı. Onun sekundantları artıq iplərin altından keçib, brezent oturacaqlı stulu da aparmışdılar. Rinqin qarşı küncündə Denni durub ona baxırdı. Qonq uğuldadı və döyüş başladı. Camaat həyəcədən nəyə çəkirdi. Heç bir zaman belə təsirli döyüş başlanğıcı görməmişdi. Qəzetlər doğru yazmışdı: burada şəxsi haqq-hesab var idi. Denni onu rəqibindən ayıran məsafənin dördüdə üçünü bir sıçrayışla adlayıb yaxınlaşdı, üzündə bu meksikalı uşağı yemək arzusu aşkar yazılmışdı. O öz rəqibinə bir yox, iki yox, on yox, tufan kimi sarsıdıcı zərbələr qasırğası yağdırdı. Rivera yox oldu. O, təcrübəli və son dərəcə mahir bir usta tərə-

¹ Klinz – boksçulardan birinin rəqibinin əllərini öz qoltuğunda sıxması.

findən hər tərəfdən və bütün vəziyyətlərdən yağdırılan yumruq zərbələrinin axınları altında itib-batmışdı. Bu zərbələr onu süpürləyib kəndirlərin üstünə atmışdı; hakim döyüşləri ayırdı, amma sonra Rivera yenə həmin saat kəndirlərin üstünə yığıldı.

Bunu heç kəs döyüş adlandırmazdı. Bu döymək idi. Boks yarışları tamaşaçılarından başqa hər bir tamaşaçı bunu gördükdə, elə ilk dəqiqədə ruhdan düşərdi. Denni, şübhəsiz ki, nəyə qadir olduğunu göstərdi və bunu çox böyük məharətlə etdi. Camaatın yarışın nəticəsi haqqında inamı və həmçinin öz sevimlisinə olan tərəfkeşliyi sonsuz idi; buna görə meksikalının hələ ayaq üstə durduğunu heç görə də bilmirdi. Riveranı yaddan çıxartmışdılar. Onu zorla seçirdilər. Denni öz amansız həmləsi ilə onu kölgədə buraxmışdı. Bir-iki dəqiqə gəlib keçdi. Döyüşçülər birbirindən ayrıldıqları vaxt, camaat meksikalıya ötəri bir nəzər sala bildi. Onun dodağı yarılmış, burnundan isə qan axırdı. O dönüb klinçə girdikdə, kəndirlərin izləri olan qanlı zolaqlar kürəyində aydın görünürdü. Amma köksünün müntəzəm enib-qalxdığını, gözlərinin isə həmişəki soyuq bir atəşlə parıldadığını camaat seçə bilməmişdi. Gələcək çempionluq adı qazanmaq iddiasında olanlar onun üzərində həddən artıq belə sarsıdıcı zərbələrini sınamışdılar. O, bir dəfəsi yarım dollara və ya həftəsi on beş dollara belə zərbələrə dözməyi öyrəşmişdi, bu ağır bir məktəb idi, amma bunun ona xeyri oldu.

Sonra nə isə son dərəcə təsirli bir hadisə baş verdi. Kombinə edilmiş zərbələr qasırgası birdən-birə kəsildi. Rivera rinqdə tək-tənha durmuşdu. Denni – o qorxunc Denni, arxası üstə yerdə uzanmışdı. O yırğalanmamış, yerə

ağır-ağır və tədricən yığılmamış, birdən-birə sərilməmişdi. Riveranın sol yumruğunun yandan vurulan qısa zərbəsi onu ölüm kimi birdən-birə sarsıtmışdı. Hakim Riveranı itələyib, indi yığılmış qladiatorun başı üstündə durub, saniyələri sayırdı.

Denni yavaş-yavaş huşa gəldikdə onun bədəni əsməyə başladı. Boks yarışlarının daimi tamaşaçıları adət üzrə müvəffəqiyyətlə bir nokautu gurultulu alqışlarla qarşılayıb öz coşqun həyəcanlarını ifadə edərdilər. Amma indi onlar susurdular. Bütün bu hadisə həddən artıq gözlənilməz halda baş vermişdi. Zaldakılar gərgin bir sükut içində saniyələrin sayılmasını dinləyirdilər ki, birdən-birə Robertsin təntənəli səsi bu sükutu pozdu:

– Axı mən sizə demişdim ki, o hər iki əliylə eyni dərəcədə yaxşı vuruşur.

Beşinci saniyədə Denni üzüqoylu çevrildi; hakim yeddini sayanda, o daha bir dizi üstə durub dincəlir və doqquz sayıldıqda, on rəqəmi deyilməmişdən əvvəl, ayağa qalxmağa hazır idi. Əgər on rəqəmi sayıldıqda, Denninin dizi hələ döşəməyə toxunmuş olsaydı, onu basılmış və döyüşdən çıxmış saymalı idilər. Onun dizi döşəmədən ayrıldığı anda o «ayaq üstə» sayılır; bu anda Riveranın yəni-dən onu vurub yerə sərməyə ixtiyarı var. Rivera risk etmək istəmirdi. O, Denninin dizi döşəmədən ayrıldığı saniyədə onu vurmağa hazırlaşmışdı. Rivera rəqibinin dövrəsinə hərləndi, amma hakim onların arasına soxuldu; bir də Rivera bilirdi ki, hakim saniyələri həddən artıq ağır-ağır sayır. Bütün qırıqlar, hətta hakim də Riveranın əleyhinə idi.

Hakim doqquzu saydıqda Riveranı bərk itələdi. Bu düzgün hərəkət deyildi, amma Denni ayağa qalxmağa macal

tapdı və onun dodaqlarında yenidən təbəssüm göründü. O, demək olar ki, tamamilə ikiqat əyilib, əllərilə üzünü və qarnını qoruya-qoruya məharətlə klinçə girdi. Qayda üzrə, hakim gərək onu dayandırardı, amma o bunu etmədi və Denni doğrudan-doğruya öz rəqibinə yapışb dincəlir və hər saniyə öz qüvvəsini bərpa edirdi. Raundun axırını dəqiqəsi qurtarmaq üzrə idi.

Əgər o, axıra qədər davam gətirə bilsə, özünə gəlmək üçün ixtiyarında tamam bir dəqiqə vaxt olacaqdı. O, vəziyyətinin son dərəcə ağır olmasına baxmayaraq gülümsünə-gülümsünə davam gətirə bildi.

Camaat kimsə:

– Amma hələ gülümsünür ha! – deyə çığırdı və camaat xoşallanıb gülüşdü.

Sekundantlar canfəşanlıqla Denniyə qulluq etdikləri müddətdə o məşqçiyə pıçıldadı: – Şeytan bilir, bu meksikalının çox qəribə zərbəsi var!

İkinci və üçüncü raundlar solğun keçdi. Hiyləgər və çox təcrübəli bir rinq kralı olan Denni yalnız manevr edir, fırlıdaq gəlir və birinci raundda yediyi qorxunc zərbədən özünə gəlmək üçün çox vaxt qazanmağa çalışırdı. Dördüncü raundda o daha özünü düzəltmişdi. Pozulmuş və sarsılmış olsa da, hər halda bədəninin və ruhunun gücü sayəsində özünə gələ bilməmişdi. Düzdür, daha o, sərt taktika işlətmirdi, meksikalı ona sarsıdıcı bir müqavimət göstərirdi. İndi Denni özünün bütün təcrübəsini imdada çağırırdı. Bu böyük usta, mahir və bacarıqlı döyüşçü rəqibinə qəti zərbə vurmağa gücü çatmadığından, onu metodik bir sürətdə taqətdən salmağa başlamışdı. Riveranın hər zərbəsinə o, üç zərbəylə cavab verirdi; amma bununla o, rəqibini

nokauta yaxınlaşdırmaqdan artıq ondan intiqam alırdı. Təhlükə zərbələrin miqdarında idi. Denni hər iki əlilə yandan qısa zərbələr vurmaq kimi təəccüblü bir qabiliyyətə malik olan bu uşağa qorxa-qorxa, ehtiyatla yanaşırdı.

Rivera müdafiədə rəqibi pərt edən sol əllə dəf etmək fəndindən istifadə edirdi. O, Denninin burnu və dodaqları üçün çox təhlükəli olan fənddən dalbadal istifadə edirdi. Amma Denninin fəndləri növbənöv idi. Elə buna görə də o, çempionluğa namizəd idi. O vuruşa-vuruşa, döyüşün üslubunu dəyişməyi bacarırdı. İndi o, yaxından vuruşmağa keçmişdi. Bu üsulda o, xüsusilə dəhşətli idi və bu ona rəqibinin qorxunc dəfətmə fəndindən canını qurtarmağa imkan verirdi. Denni meksikalını havaya qaldırıb sonra yerə sərən çox gözəl apperkatlar¹ işlətdiyi üçün bir neçə dəfə dalbadal camaatın coşqun alqışlarını qazandı. Rivera saniyə saymanın imkan verdiyi qədər müddətdə diz üstə durub dincəlirdi; o bilirdi ki, hakim onunçün saniyələri çox qısa sayır.

Yeddinci raundda Denni doğrudan da yaman bir apperkat işlətdi, amma Rivera yalnız yırğalandı. Denni ona özünə gəlməyə macal verməyib, həmin saat ikinci qorxunc bir zərbə endirdi və onu kəndirlərin üstünə atdı. Rivera aşağıda oturmuş müxbirlərin üstünə yıxıldı. Onlar onu geri, meydançanın kənarına itələdilər. Hakim tələsik halda saniyələri saydığı müddətdə o, bir dizi üstə dincəldi, kəndirlərin o biri tərəfində rəqibi onu gözləməkdə idi. Hakim işə qarışmağı və ya Dennini kənara itələməyi heç ağına da gətirmirdi. Camaat coşub özündən çıxmışdı.

¹ Apperkat – boksdə düşməne «aşağıdan vurulan» zərbəyə deyilir; bu zərbə çənəyə və ya qarına vurulur.

Birdən bir çığırta gəldi:

– Onun işini bitir, Denni, İşini bitir.

Yüzlərlə səs canavar sürüsü kimi bu çığırta qoşuldu.

Denni əlindən gələni etdi, amma Rivera doqquz yox, səkkiz sayılarda gözlənilmədən kəndirin altından keçib klinçə girdi. Hakim yenə canfəşanlıq edib Riveranı elə ayırdı ki, Denni onu vura bilsin və tərəfkar hakimin əzizlədiyi bir döyüşçüyə verə biləcəyi bütün üstünlükləri ona verdi.

Amma Rivera davam gətirməkdə idi və beynindəki duman dağılmışdı. Hər bir şey öz qaydasında idi. Bu mənfur qırqoların son nəfərə qədər hamısı namussuz idi! Tanış xəyallar yenə də onun gözləri önündən gəlib keçdi; səhrada dəmir yolu, jandarmilər və Amerika polisleri; dustaqxanalar və polis zindanları, suçəkənlər yanındakı avaralar, onun Rio-Balnkodan sonra keçirdiyi bütün o qorxunc, acı dərbəderlik və tətillər. Sonra o, ölkəni təntənə ilə gəzməkdə olan böyük qırmızı İnkilabı bütün dəbdəbəsi ilə gördü. Tüfəngləri! Budur, onlar onun qarşısındadır! Hər mənfur iz bir tüfəngdir! O özü inkilabdır! O bütün Meksika uğrunda vuruşur!

Riveranın davranışı camaatı açıq-aşkar cırnatmaqda idi. Axı o niyə özü üçün təyin edilmiş kötəyi yemir? Axı hər cür olsa, əvvəl-axır o döyüləcəkdir. Bəs niyə belə tərslik edib, vaxtı uzadır? Riveraya müvəffəqiyyət arzu edənlər vardaşa bunlar çox az idi. Hər bir yarışda mərc vaxtı tünd rəngli at üçün pul qoyanlar da olur. Onlar, demək olar ki, Denninin qalib gələcəyinə inandıqları halda yenə meksikalının tərəfinə pul qoymuşdular: onun müqabilində dörd və üçün müqabilində bir. Doğrudur, bunlardan çoxu Riveranın neçə raunda davam gətirə biləcəyinə pul qoymuşdur. Onun altıncı və ya yeddinci raunda qədər davam gətirə

bilməyəcəyinə yaman çox pul qoymuşdular. Bu mərci artıq udmuş olanlar, indi daha riskdən canları belə müvəffəqiyyətlə qurtardığı üçün sevindiklərindən, onlar da hamının sevimlisini alqışlayırdılar.

Rivera döyülmək istəmirdi. Səkkizinci raunda onun rəqibi apperkatı təkrar etmək istədisə də bir şey çıxmadı. Doqquzuncu raunda Rivera yenə də camaatı heyran qoydu. Klinç vaxtı o, yüngül və iti bir hərəkətlə rəqibindən aralandı və : bədənləri arasındakı dar məsafəyə sağ əlilə bir zərbə vurdu. Denni yığıldı. Hakimin ağır saymağının onu xilas edəcəyinə ümidi vardı. Camaat mat qalmışdı. Denni özü öz fəndinin qurbanı olmuşdu. Sağ əli ilə vurulan məşhur apperkat indi onun öz başına gəlmişdi. «Doqquz» sayıldıqda, Denni ayağa qalxdı; bu vaxt, Rivera ona girişməyə cəhd etmədi. Hakim açıq-aşkar vuruşmanın qabağını almaq istəyirdi. Amma vəziyyət tərsinə düşdü, Rivera ayağa qalxmalı olduqda o, işə qarışmayıb kənarda dururdu.

Onuncu raunda Rivera iki dəfə apperkata müraciət etdi, yəni «sağ əl ilə aşağıdan» rəqibin qurşağından çənəsinə doğru zərbə endirdi. Denni quduza döndü. Təbəsüm əvvəlki kimi onun üzündən əskik deyildi, amma o öz amansız fəndlərinə əl atırdı. Var gücü ilə Riveranın üstünə düşdüyü halda onu döyüşdən çıxara bilmirdi; Rivera isə bu zərbələr tufanı arasında, bu qasırğanın içində Dennini dalbadal üç dəfə məharətlə yerə sərə bilmişdi. İndi daha Denni çox tezliklə özünə gələ bilmirdi və on birinci raunda çatdıqda vəziyyəti çox ciddiləşmişdi. Amma bu andan başlayaraq, on dördüncü raunda qədər o özünün bütün boksçuluq vərdiş və keyfiyyətlərini nümayiş etdirib, gücünü qənaətlə işlətdi. Bundan başqa, o, yalnız təcrübəli boks-

çuya məlum olan alçaq fəndlər də işlədirdi. O, bütün hoq-qabazlıqlardan və kələklərdən son dərəcəyə qədər istifadə etdi: o guya təsadüfi olaraq, rəqibinin əlcəyini dirsəyilə böyrünə sıxır, ağızını tıxayır, nəfəs almağa qoymurdu; o, klinçə girdikdə parçalanmış lakin gülümsəyən dodaqları ilə Riveranın qulağına dözülməz və iyrənc həqarətlə pıçılda-yırdı. Hamı, hakimdən tutmuş tamaşaçılara qədər, bir nəfər kimi Denninin tərəfində idi, onun fikrindən nələr keçdiyini çox yaxşı bilir, ona kömək edirdi.

Denni belə gözlənilməz bir vəziyyətə düşdüyündən indi bütün ümidini tək bir zərbəyə bağlamışdı. O, əlində olan bu yeganə imkan xatirinə ortaya atılır, hiylə işlədir, özünü zərbədən qaçırır; bütün qüvvətini toplayaraq bir zərbə vurmağa və bununla da təşəbbüsü rəqibinin əlindən almağa can atırdı. Özündən əvvəl daha məşhur bir boksçunun etdiyi kimi o, sağdan və soldan qarın boşluğundakı əsəb kələfinə və çənəyə zərbə endirməli idi. Denin bunu edə bildi, çünki nə qədər ki o, ayaq üstündə dururdu, qolları öz qüvvəsini mühafizə etməkdə idi.

Riveranın sekundantları raundlar arasındakı istirahət müddətində onun çox da qayğısına qalmırdılar. Onlar dəsmalları eləcə göstəriş üçün yelləyirdilər, onun boğulmaqda olan ciyərlərinə, demək olar ki, heç hava vermirdilər. Spayder Xakerti cidd-cəhdlə onun qulağına məsləhətlər pıçılda-yırdı, amma Rivera onlara əməl etmək lazım gəlmədiyini bilirdi. Hamı onun əleyhinə idi. Onu xəyanət araya almışdı. On dördüncü raundda o, yenidən Dennini vurub yıxdı. Özü isə hakimin saniyələri saydığı müddətdə taqətsiz halda qollarını sallayıb durdu. Qarşıdakı küncdə şübhəli bir pıçıldaşma eşidilirdi. Rivera gördü ki, Maykl Kelli

Robertsə sarı yönəlib əyildi və nə isə pıçıldadı. Riveranın qulağı vəhşi pişik qulağı kimi iti idi və bu danışığın bəzilə-rini eşitdi. Amma o, daha artıq eşitmək istəyirdi və rəqibi ayağa qalxdıqda Rivera elə bir manevr etdi ki, onunla lap kəndirlərin yanında vuruşmağa girişdi.

– Gərək elə olsun! – deyən Maykl Kellinin səsini Rivera eşitdi. Roberts başı ilə onun fikrini bəyəndiyini təsdiq elədi. – Denni gərək qalib gəlsin... Yoxsa mən yaman çox pul itirərəm... Mən bu işə ətək-ətək pul qoymuşam. Əgər o, on beşinci raunda da dözsə mənim evim yığıldı... O oğlan sizin sözlünüzə qulaq asar, bir çarə görmək lazımdır.

Bu dəqiqədən etibarən daha Riveranın diqqətini heç bir xəyal cəlb etmədi. Onlar onu aldatmaq istəyirdilər! O, yenə Dennini yerə sərrib qollarını sallayaraq dincəldi. Roberts ayağa qalxdı.

– Hə, qurtardı, – deyə o dilləndi. – Öz guşənə çəkil. Roberts bu sözləri təlim məşğələlərində Riveraya dəfələrlə söylədiyi əmredici bir tərzdə dedi. Lakin Rivera Denninin ayağa qalxmasını gözləyə-gözləyə durub, ona yalnız nifrətli bir nəzərlə baxdı. Bundan sonrakı bir dəqiqəlik fasilə zamanı Kelli Riveranın durduğu küncə yaxınlaşdı.

Bura bax, şeytan balası, bu zarafatları bir yana qoy! – deyə o pıçıldadı. – Rivera, yıxıl, sözümə qulaq as. Mən sənin gələcəyini düzəldərəm. Gələn dəfə Dennini sənə döydürərəm. Amma bu gün sən basılmalısən.

Rivera baxışı ilə bildirdi ki, onun sözlərini eşitmişdi; – amma nə razılıq və nə də rədd işarəsi etdi.

– Bəs niyə dinmirsən? – deyə Kelli acıqlı-acıqlı soruşdu. – Nə cür olur-olsun sən uduzacaqsan, – deyə Spayder Xa-

kerti şorba qızdırdı. – Hakim səni qalib elan etməyəcək. Kellinin sözünə qulaq as, yıxıl.

– Yıxıl, ay oğlan, – deyə Kelli təkid etdi. – Mən səni çempion elərəm.

Rivera cavab vermədi. – Düz sözümdür elərəm! Amma indi sən mənim canımı qurtar.

Qonqun səsi Rivera üçün məşhur bir işarə oldu. Camaatın heç bir şeydən xəbəri yox idi. O özü də hələ təhlükənin nədən ibarət olduğunu bilmirdi. Yalnız bilirdi ki, o yaxınlaşmaqdadır. Denninin özünə inamı, sanki, yenidən qayıtmışdı. Bu Riveranı qorxudurdu. Onun üçün nə isə bir kələk qurmuşdular. Denni onun üzərinə cumdu, amma Rivera məharətlə özünü zərbədən qurtardı. Onun rəqibi klinçə girməyə can atırdı. Görünür ki, düzəldikləri kələk üçün bu ona vacib idi. Rivera geri çəkilir, qaçıb qurtarır, amma bilirdi ki, gec-tez nə klinçdən, nə də kələkdən yaxasını qurtara biləcəkdir. O, ümitsiz bir halda vaxt qazanmağı qət etdi. Özünü elə göstərdi ki, guya Denninin ilk hücumunda onunla vuruşmağa hazırdır. Bunun əvəzində isə onların bədənləri az qala bir-birinə toxunacağı anda Rivera kənara sıçradı. Bu vaxt Denninin guşəsindən çığırdılar: «Bu düz deyil!» Rivera onları ələ salırdı. Hakim mütərəddid bir halda durdu. Onun dodaqlarından qopacaq sözlər söylənməmiş qaldı. Çünki qalyorkadan cır uşaq səsi eşidildi:

– Kobud işdir!

Denni Riveranı ucadan söyüb onun üstünə cumdu. Rivera geri çəkilməyə başladı. Fikrində o qərara almışdı ki, daha onun gövdəsinə zərbə vurmasın. Doğrudur, beləliklə qələbə ehtimalının yarısını itirirdi, amma bilirdi ki, əgər qalib gəlsə bu yalnız uzaq məsafədən şığıyıb vurmaqla

mümkün olacaqdır. hamısı birdi, indi xırdaca bir bəhanə ilə onu vuruşmamaqda təqsirləndirəcəklər. Denni isə artıq hər cür ehtiyatdan əl çəkmişdi. Dalbadal iki raund idi ki, onunla yaxınlaşıb, vuruşmağa cürət etməyən bu uşaqcıgazi amansız bir surətdə yumruqlayırdı.

Rivera zərbələri dalbadal qəbul edir, onları on-on alırdı, yalnız məhvedici klinçdən yaxasını qurtarmaq istəyirdi. Denninin bu əla həmlələri zamanı camaat ayağa qalxmışdı. Sanki, onlar hamısı dəli olmuşdu. Heç kəs bir şey anlamırdı. Onlar yalnız bircə şeyi görürdülər. Onların əzizi qalib gəlir!

– Döyüşdən qaçma! – deyə onlar quduz kimi Riveraya bağırırdılar. – Qorxaq! Yerə sərİL, küçük! Yerə sərİL! Onun işini bitir, Denni! Sən udub durubsan!

Bütün zalda sakitliyini mühafizə edən təkçə Rivera idi.

Öz temperamenti, öz qanı etibarilə o, bunların hamısından qızgın və coşqun idi, amma elə şiddətli həyəcanlarda bərkimişdi ki, camaatın dəniz dalgaları kimi coşub-daşan bu qızgın ehtirası onun üçün axşam nəsiminin yüngül nəfəsindən artıq bir şey deyildi.

On yeddinci raundda Denni öz məqsədini yerinə yetirdi. Onun zərbəsinin ağırlığından Rivera ikiqat büküldü. Qolları taqətsiz halda yanlarına düşdü. O yırğalana-yırğalana geri çəkilməyə başladı. Denni bu qərara gəldi ki, onun xoşbəxtlik anı çatmışdır. Uşaqcıgaz onun əlində idi. Lakin Rivera bu manevri ilə onun sayıqlığını kütləşdirib çənəsinə sarsıdıcı bir zərbə vurdu. Denni yıxıldı, o üç dəfə qalxmaq istədi, Rivera bu zərbəni üç dəfə təkrar etdi. Heç bir hakim bunu düzgün olmayan bir hərəkət adlandırmağa cürət edə bilməzdi.

– Bill, Bill! – deyə Kelli hakimə müraciətlə yalvardı.

– Mən neyləyə bilərəm? – deyə hakim həmin tonla cavab verdi. – Dirənməyə heç bir bəhanə yoxdur.

Döyülmüş, amma qəti iradəyə malik olan Denni hər dəfə yenidən ayağa qalxırdı. Kelli və rinqin lap yaxınlığında oturmuş başqa adamlar, polisi çağırmağa başladılar ki, bu döyməni dayandırın, amma Denninin sekundantları onun basıldığını etiraf etməkdən boyun qaçıraraq, əvvəlki kimi dəsmallarını açıq tutmuşdular. Rivera gördü ki, yüngün bir polismen yöndəmsiz hərəkətlə kəndirlərin altından keçdi. Bu nə deməkdir? Bu qrinqoların nə qədər müxtəlif kələkləri vardır! Denni ayağa qalxıb, sərxoş kimi onun önündə ayaqlarını götürüb qoymaqda idi. Rivera son zərbəni endirdiyi anda, hakim ilə polismen, ikisi də bir vaxtda gəlib ona çatdılar. Artıq mübarizəni dayandırmağa ehtiyac yox idi; çünki Denni daha ayağa qalxmadı.

– Say! – deyə Rivera xırıltılı bir səslə çığırdı. Hakim sayıb qurtardıqda, sekundantlar Dennini qaldırıb, öz guşəsinə çəkdilər.

– Qələbə kimindir? – deyə Rivera soruşdu. Hakim kö-nülsüz onun əlcəkli əlindən yapışib yuxarı qaldırdı.

Riveranı heç kəs alqışlamadı. o, tək-tənha öz guşəsinə çəkildi. Sekundantlar onun üçün heç pul da qoymamışdılar. O, arxasını kəndirlərə söykəyib nifrətlə sekundantlara baxdı. Sonra nəzərlərini uzaqlara, daha uzaqlara çevirib, on min qrinqonu süzdü. Onun dizləri əsir, o, taqətsiz halda tövşüyürdü. Önündən nifrət dolu sifətlər keçib gedirdi. Amma birdən-birə yadına düşdü ki, bunlar tufənglərdir! Tufənglər onundur! İnqilab davam edəcəkdir.

1911

TONQAL

Yukon çayının qalın buz bağlayıb qar basmış yatağı boyu salınmış əsas yoldan dik qayalığa ayrılan cığıra burulanda dan yeri təzəcə sökülürdü; hava soyuq idi, hər yer boz rəngə çalır-dı. Şərqi uzanan cıdır zorla seçilir, sıx küknar meşəliyində gözdən itirdi. Yoxuşu qalxıb təpəyə çatanda ayaq saxlayıb dərinədən nəfəs aldı; nə qədər yorulub əldən düşsə də, yenə işgüzar bir əda ilə saata baxdı. Doqquz idi. Hava saf, göyün üzü buludsuz olsa da, günəşdən əsər-əlamət görünmürdü; hər şey tüstüyə oxşayan nazik pərdə altında gizlənmişdi, elə bil görünməyən şəffaf zülmət gündüz işığı udur, günəşi görünməz edirdi. Amma bunların heç biri günəşin olmamağına adət etmiş yolçunun vecinə deyildi. O yaxşı bilirdi ki, çoxdan bəri görünməyən günəş bir neçə gündən sonra üzə çıxacaq. Bu odlu kürə cənuba səyahəti əsnasında bir anlığa üfüqdən boğlanıb gülüm-səyəcək, sonra yenə gözdən itəcəkdi.

Adam başını çöndərüb çiyini üstündən gəldiyi yola baxdı. Eni bu taydan o taya bir milə bərabər olan Yukon çayını üç fut qalınlığında buz zirehi örtmüşdü, onun üstündən də

qar yağmışdı. Göz işlədikcə hər yer dümağ idi. Yalnız küknar ağacları ucalan yerlərdə nazik, qara bir iz sezilirdi ki, o da adaya oxşayan ağaclığı araya alıb sonra da haçalanır, burula-burula şimala və cənuba tərəf uzanaraq gözdən itirdi. Bu, Yukon çayı boyunca salınmış yeganə cığır idi ki, min beş yüz milə qədər cənuba doğru uzanırdı. Qarlı, şaxtalı, günəşsiz, əsrarəngiz sonsuzluğa gedən qeyri-adi, yad, vəhşi mənzərəli cığır, boş səma, ağappaq yer... Bunların da heç biri yolçunun vecinə deyildi. Onu heç nə qorxutmurdu. Əlbəttə, bu ona görə deyildi ki, o bu yerlərdə çoxdan yaşayır, ya da belə şeylərə adət etmişdi. Əksinə, bura gəldiyi bir il idi, birinci qış idi ki, bu nabeləd yerdə keçirirdi. Və bədbəxtlikdən bu adam heç bir təxəyyülə malik deyildi. Həyat hadisəsini yalnız görəndən sonra dərk edirdi. hadisəni ancaq xarici cəhətdən qavraya bilirdi, daxili mahiyyəti isə anlamaqda, nəticə çıxarmaqda çox aciz idi. Bu saat şaxtanın sıfırdan əlli dərəcə aşağı olmasının əsl mənasını bu adam başa düşürdü, bircə onu bilirdi ki, yolda bərk soyuq olacaq, çətinlik çəkə bilər. Vəssalam. Nə özünün, nə də ümumiyyətlə, insan övladının zəif cəhətlərini, onun imkanlarının son dərəcədə məhdud olduğunu anlayırdı, bir canlı kimi yalnız müəyyən temperatur şəraitində yaşaya bilməsi, istiyə və soyuğa dözümlü, çətinliyə tablaşması, kainatda tutduğu mövqe haqda heç bir anlayışı yox idi. Sıfırdan əlli dərəcə aşağı şaxtada əzabverici və hətta öldürücü, şiddətli soyuqdan qorunmaq üçün adam yaxşı yun əlcək, ona münasib qulaqlı papaq, isti mokasin və qalın yun corab geyməlidir. Yolçu üçün isə sıfırdan aşağı əlli dərəcə, beş rəqəmi və onun sağ tərəfində sıfırdan başqa bir şey deyildi. Ağına batan da bu idi.

Cığırla yeri-yeri əyləncə üçün uzağa tüpürdükdə, eşitdiyi şaqqıltıdan diksindi, çox da təəccüb etdi. Bir də tüpürdü. Üçüncü dəfə yuxarıya – havaya tüpürdü. Hər dəfə tüpürcək qarın üstünə düşməmişdən əvvəl havada xışıldayırdı. O, şaxta əlli dərəcə sıfırdan aşağı olduqda tüpürcəyin qar üstünə düşəndə şaqqıldadığını bilirdi, lakin indi isə havada şaqqıldaırdı. Şübhəsiz ki, bu hadisə havanın daha soyuq olduğunu göstərirdi. Lakin dəqiq deyə bilməzdi ki, neçə dərəcədir. Onun üçün bunu bilməyin o qədər də əhəmiyyəti yox idi. Arzuladığı bir şey var-dısa, o da özünü henderson çayının sol qırağında gözləyən yoldaşlarına çatdırmaq idi. Onlar hind çayını keçib birbaşa ora gəlməli idilər. Özü isə onlardan ayrılıb Yukon çayı ilə yaz daşqını zamanı bu arada olan adalardan ağac-tir yola salmağın mümkün olub-olmadığını öyrənmək üçün dolanbac yollarla dövrə vura-vura ora gedirdi. Saat altıda, qaranlıq düşəndən bir az sonra düşərgəyə çatmalı idi. Bunun o qədər də əhəmiyyəti yox idi. O vaxta qədər yoldaşları ora çatıb tonqal qalayacaq, qazan asacaq, çay qoyacaq, oturub onu gözləyəcəkdilər. Belə cəhənnəm şaxtasında oturub bir yerdə şam edəcəkdilər. Nahar yeməyini isə qoynunda gizlətməmişdi; əli qeyri-ixtiyari döşünün üstünə, kürkü azacıq qaldırmış düyüncəyə tərəf getdi. Şaxta yeməyi dondurub zay etməsin deyə, əl yaylığına sarıyıb, köynəyinin altında gizlətməmişdi. Canına toxunan qidanı ürəyinin hərərəti ilə isi-dirdi. Bu yeməyi qorumaq üçün yeganə çarə idi. Ləzzətli qoğal barədə düşündükdə üzünü xoş bir təbəssüm bürüdü, sifətindən, gözlərindən razılıq yağdı. Qoğalı iki yerə bölüb arasına qızardılmış yağlı döş əti qoymuşdu.

Meşəyə girdi. Sıx küknar ağacları yerə kölgə saldığından cığır zorla seçilirdi. Görünür, çoxdan bəri buralara nə insan, nə də vəhşi heyvan ayağı dəymişdi. Yerdə təzə iz görünmürdü. Köhnə ləpirləri isə bir fut qalınlıqda qar basmışdı. Yolçu kirşə ilə gəlmədiyinə sevindi; bu cığırla piyada getmək daha asan idi; özü ilə bircə nahar yeməyi götürdüyündən ona heç nə mane olmurdu. Soyuğun get-gedə bərkidiyini hiss etdikdə çox narahat oldu. Bu yerlərdə soyuqla zarafat etmək olmazdı. Şaxtanın şiddətindən göynəyən burnunu, yanaqlarını əlcəkli əli ilə ovmağa başladı. Uzun saqqalı və qalın bıığı heç olmasa çənəsinin altını bir az isidirdi. İri burnu, almacıqları üşüyürdü. Onların hər ikisi qabağa çıxıb, sanki, şaxtaya meydan oxuyurdu. Yolçunun yanınca yerli cinsdən olan boz rəngli qıllı bir it gəldirdi. Şəraitə alışdıqlarından köpəklər çox dözümlü olur. İt hoppana-hoppana yeriir, arabir də yolçunun ayaqlarına dolaşır. İt rəngi, görkəmi və hərəkəti ilə canavara oxşayırdı. Şaxta bərkidikcə heyvanı yaman incidirdi. Hiss edirdi ki, belə havada yola çıxmazlar, heyvanlar sövq-təbii ilə təhlükəni mühakiməli insanlardan tez, daha düzgün müəyyən edir. Soyuq bu saat nə əlli olardı, nə altmış, heç yetmiş də deyildi, artıq yetmiş beşi keçmişdi. Məlum olduğu kimi, franket termometri ilə su müsbət otuz iki dərəcədə donur. Bu hesabdən şaxta indi yüz yeddi dərəcəyə çatırdı. İt isə nə bu hesabları bilir, nə də onun beynində insan beynində olduğu kimi termometr barədə anlayış və təsəvvür vardır. Lakin kortəbii onu xəbərdar edirdi, buna görə də heyvanı dumanlı bir qorxu çulğalamışdı, yanınca gedən adama şübhə ilə baxır, xırda bir hərəkətini belə göz-

dən qaçırmamağa cəhd edir, bir yerdə düşərgə salıb tonqal qalamağı səbirsizliklə gözləyirdi. Belə soyuqda, alovlanıb közərən tonqalın nə olduğunu it yaxşı bilirdi. Belə bir tonqal indi həyat demək idi. Tonqal olmasa, ölümdən canını qurtarmaq üçün qarın altında gizlənib, bədəninin istisi ilə özünü qızdırmaq istərdi. Sağ qalmaq üçün bu, yeganə çarə idi. İt nəfəs aldıqca burnundan və ağızından çıxan buğ havada kristal toza dönüb üstünə səpilirdi. Elə bil, onu qırov örtmüşdü, ağappaq idi. Adamın isə ağız-burnu, qalın bıqları və kürən saqqalı buz içində itmişdi. Nəfəs aldıqca da buz təbəqəsi qalınlaşırdı. Dodaqlarının dövrəsində buzdan dairə əmələ gəlmişdi; çeynədiyi tütünün suyunu uzağa tükürə bilmirdi; tütünlu su donduqca alt dodağı aşağıya dartılırdı; o, tükürdükcə sarı rəngə çalan buz lüləsi böyüyür, uzanırdı, nə qədər cəhd edirdi, çənəsinin altını təmizləyə bilmirdi; o nə bıqına, nə də saqqalına əhəmiyyət verirdi. Tütün çeynəyənlərin heç birisi üçün bu təəccüblü deyildi. Yolçu qabaqlar iki dəfə şiddətli şaxtaya düşmüşdü. Lakin onların heç biri bugünkü şaxtaya çatmazdı; onda soyuq bu qədər bərk deyildi, belə dəhşətli əzab vermirdi. Birinci səyahət vaxtı civə sütunu spirt termometrində sıfırdan əlli dərəcə aşağı ikinci dəfə isə əlli beş dərəcə aşağı idi.

Yolçu bir neçə mil meşənin içi ilə yol getdi, hər yer dümdüz idi, nə dərə vardı, nə də təpə. Gəlib geniş hamar bir talaya çıxdı. Orda-burda qara-qonur ləkələr vardı. Talanı arxada qoyub xırda bir çayın qırağına endi; bu, henderson çayı idi, buz bağlamışdı. Yolçu bilirdi ki, yolayrıcı buranın on milliyindədir. Saata baxdı, əqrəblərin hər ikisi on ikinin üstündə idi. Saatda dörd mil yol qət etmişdi; fikirləşdi ki, bu

hesabla günortadan otuz dəqiqə keçəndə yolayrıcına çatacaq. Yalı aşan kimi oturub nahar etməyi qərara aldı.

İt quyruğunu qıçları arasına qısıb adamın dalınca gedir, arabir onun ayaqlarına dolaşırdı. Cığırdakı kirşə izini on düyüm qalınlığında qar örtmüşdü, bu da onu göstərirdi ki, burdan bir aya yaxın nə kirşə keçmişdi, nə də buralara adam ayağı dəymişdi. Yolçu heç nə düşünmədən mətanətlə irəliləyirdi; ümumiyyətlə, xasiyyətində belə şey olmadığından fikrə-xəyala dalmağı bacarmırdı. Hazırda onu məşğul edən bir şey varsa, o da yalı aşıb nahar etmək, sonra da saat altıda özünü düşərgədəki yoldaşlarına çatdırmaq idi. Başını qarışdırmaq üçün yanında adam da yox idi ki, söhbət etsin. Ancaq olsaydı da danışmaq mümkün deyildi, ağzının dövrəsi elə buz bağlamışdı ki, dodaqlarını tərpedə bilmirdi; o da vaxtı keçirmək üçün tütün çeynəyirdi.

Ömründə belə şaxta görməmişdi. Qeyri-ixtiyari gah bu, gah da o biri əlinin üstü ilə burnunu, yanaqlarını ovuşdururdu, bir balaca əlini çəkəndə burnunun ucu, yanaqları göynəyir və get-gedə keyiyirdi. Hər ehtimala qarşı isti sarğı götürmədiyinə peşman idi. Götürsəydi yanağını, burnunu don vurmaqdan qoruya bilərdi. Bir də indi bu barədə düşünməyin nə mənası vardı. Eh, yanaqları, burnu şaxta vurmaq nə böyük şey imiş ki, onun dərdi də çəkilə, bir az ağrıyacaq, qurtarıb gedəcək.

Yolçu gedə-gedə diqqətlə qabağa baxır, cığırın səmtini, hara burulduğunu, qarşıdakı döngələri öyrənirdi, bundan məqsəd yay vaxtı, bu çayda tir axıtmağın mümkün olub-olmadığını öyrənmək idi. Axın zamanı ağacların haralarda ilişib tıxac əmələ gətirə biləcəyini də öyrənir, ayaqlarını

qoymağa münasib yer seçirdi. Yana burulanda qəfildən büdrəyib at kimi səndələdi. Bərk qorxdu, tez dönüb dala çəkildi, cığırın ortasında ayaq saxlayıb dərinləndən nəfəs aldı: Arktikadakı bütün çaylar kimi Yukon çayı da şaxtaya dözə bilməyib, buz bağlamışdı. Amma yolçu yaxşı bilirdi ki, sahil yamaclarındakı bulaqların bəziləri heç bir şaxtadan donmur; qar, buz altın-dan özlərinə yol açıb axır. Bu görünməz bulaqlar üç düyümdən üç futa qədər dərinlikdə gizlənir, gölməçə və göl əmələ gətirir. Onların təhlükəli olduğunu yolçu çox gözəl bilirdi.

Bulaq, göl bəzən üstədən nazik buz təbəqə də bağlayırdı. Arabir buzla su bir-birinə qarışırdı. Ehtiyatsızlıqdan, ya da təsadüfən ayağını belə yerə qoyan adamlar ya o saat batır, ya da ki, ayaqları, bəzən də bədəni qurşağa qədər islanırdı.

Yolçunu vahiməyə salıb bərk qorxudan da bu idi. Buna görə də dəhşətə gəlib səndələmiş və dala çəkilmişdi. Amma buzun sındığını eşitməyilə ayağının batması bir olmuşdu. Belə havada ayağın islanması ölümə bərabər idi; adamın çəkəcəyi əziyyət deməklə başa gələn deyil. Dayanıb tonqal qalamalı, islanmış ayaqqabı və corablarını çıxarıb quruda-quruda yalın ayaqlarını da qızdırmalı idi ki, don vürmasın. Dayandığı yerdən çayın hər iki yamacını gözdən keçirdi; bulağın sağ tərəfdən axdığını təyin etdi. Burnunu və yanaqlarını ovuşdura-ovuşdura azca fikirləşib ehtiyatla sola döndü, pəncəsi ilə yerin etibarlı olub-olmadığını yoxlaya-yoxlaya addım-addım irəlilədi. İki saat ərzində bir neçə dəfə də az qaldı qar altında gizlənməmiş «tələ»yə düşsün; lakin hər dəfə bundan məharətlə qaçındı. «Tələ»ləri xarici görkəmindən tanıyırdı; qar bal kimi xarranıb göz-göz, şan-şan olurdu. Astadan, çox da ehtiyatla yeriməyinə baxma-

yaraq az qaldı yenə «tələ»yə düşsün, hər ehtimala qarşı iti qabağa saldı; belə şeylərdə köpəyin daha həssas, təhlükəni daha tez duyduğunu yaxşı bilirdi. Heyvan isə qabağa düşməyib dala çəkildi. Adam təpik gücünə iti qabağa saldı. İt qar dağılmayan yerlərdən hoppana-hoppana keçirdi. Nə qədər ehtiyat eləsə də, yenə qəfildən qabaq pəncələri qara batıb dərinə getdi. Canını xilas etmək üçün silkələnib qabağa tullandı, o dəqiqə də buz bağlamış pəncələrini yalamağa başladı. O, beləliklə buzu əritmək istəyirdi. Birdən qarın üstünə uzanıb dırnaqlarının arasında qalmış buzu dişlərilə sındırmağa cəhd etdi. Bu saat iti instinkt idarə edib başa salırdı ki, dırnaqlar arasında buz qalarsa, pəncələrini yara basar, işgəncə çəkə-çəkə ölər. Heyvan bunu bilməsə də, xilqətin ona bəxş etdiyi ecazkar hisslər ən xırda təhlükəni xəbər verir, hansı yolla qorunmağı hökm edirdi. Heyvan da bu hökmə tabe olurdu. İnsan övladı isə bu şeyləri əsrlər boyu gördüyü şəxsi təcrübə, düşüncə və mühakimə əsasında əldə etmişdir, buna görə də vaxtında lazımi tədbir görürdü. Yolçu əlcəyi çıxarıb itin dırnaqları arasındakı buzu sındıra-sındıra təmizlədi. Bir neçə saniyədə barmaqları elə keyidi ki, özü də məəttəl qaldı. Bax buna əsl şaxta deyərlər, onunla zarafat etmək olmazdı. Tələsik əlcəyi geydi, əlini bərkdən döşünə vurmağa başladı. Gündüz saat on ikidə hava aydınlaşdı. Qış səyahətinə çıxmış günəş üzünü üfüqdə azca göstərüb, təzədən gözdən itərək uzaq cənuba yollandı. Elə buna görə də buludsuz, təmiz havada günortaçağı yerə kölgə düşmürdü. Yolçu nə bir dəqiqə tez, nə də gec, düz saat birin yarısında gəlib çayayırıcına çatdı.

Belə cəld piyada getməyinə sevinirdi. Sürəti azaltmayıb

bu qayda ilə yeriyyə bilsəydi, saat altıda yoldaşlarının yanında olacaqdı. Kürkünün düyməsini açıb əlini köynəyinin altına saldı, yeməyi qoynundan çıxartdı. Bu əməliyyat heç on beş saniyə də çəkmədi, yolçunun barmaqları keyiyib dondu. Əlcəyi geyməyib barmaqlarını bərkdən dizinə, baldırına vura-vura qar basmış bir tirin üstündə əyləşdi ki, nahar etsin. Barmaqlarındakı ağrının keçib getməsi onu qorxutdu, yenə onları bərkdən dizinə vurdu, əlcəyi geyib, o biri əlindəki əlcəyi çıxardaraq yeməyi götürdü; yemək istədi, bacarmadı; dodaqları buz tutduğundan ağzını açma bilmədi. Xasiyyətə key olduğundan, tonqal qalayıb saqqalında, üzündə donan buzu əritmək ağına belə gəlmədi. Hiss edirdi ki, sağ əlinin barmaqları keyiyib, amma ayaq barmaqları daha ağrıdı, bunun nədən belə olduğunu yolçu anlaya bilmədi; bilmədi ki, bu, istidəndir, ya keyiməkdən. Ancaq barmaqlarını ayaqqabının içində tərpedəndə, anladı ki, onlar keyiyib. Özünü itirdi, tez əlcəyi geyib, həyəcanlanmış halda qalxdı, ayaqları qızıışsın deyərək bərkdən yerə döydü. Şaxta ilə zarafat etmək olmaz», – deyərək düşündü, «Kükürdlü» bulaqda yaşayan, dünyagörmüş qoca doğru deyirmiş: «Bu aralarda bərk soyuq olur». «Dəhşətdir, soyuq deyil» – deyərək yolçu o vaxt qocanın dediyi sözlərə güldüyünü xatırladı. Amma heç vaxt lovğalanmamalı, özünə güvənib öyünməməlidir. İndi soyuq özünü ona göstərirdi. Barmaqlarını isitmək üçün xeyli var-gəl edib, ayaqlarını yerə döydü, əllərini oynatdı. Barmaqlarının isindiyini hiss etdikdən sonra azca sakitləşdi. Tonqal qalamağı qərara alıb, kibrit çıxartdı; yazın daşqınlarında sel gətirib sahilə nə qədər quru kötük, şaxə və budaq çı-

xartmışdı. Yolçu balaca tonqal qalayıb ehtiyatla üstünə çör-çöp, şaxə və budaq ata-ata böyütdü, tonqalın istisi onu uzaqdan vurmağa başladı. O, çənəsində, üzündə donan buzu əritdi, tonqalın kənarında oturub qızına-qızına nahar etdi. Az vaxt da olsa, canı şaxtadan qurtardı. İt necə sevinirdi, az qalırdı tonqalın içinə soxulsun. Özünü ocağa elə vermişdi ki, alovun dilləri bir balaca uzansa, sözsüz, yana bilərdi. Bunu özü də hiss edir, qorxurdu.

Naharı qurtarandan sonra çubuğu doldurub ləzzətlə çəkməyə başladı. Əlcəkləri nizama saldı, qulaqlarını qulaqlığın altında gizlədib, şərfi boynuna sarıyıb möhkəm düyünlədi, çayın sol kənarı ilə yola düzəldi. İt tonqaldan ayrılmaq istəmirdi, narazılıqla zingildəyib geri çəkilir, az qalırdı odun içinə girsin. Yolçu isə nə soyuğun fərfinə varır, nə də onun törədə biləcəyi fəlakəti başa düşürdü. Çox güman ki, onun ulu babaları da nəsildən-nəslə əsl soyuğun, şaxtanın sıfırdan yüz yeddi dərəcə aşağı düşməsinin nə olduğunu bilməyiblər. İt isə bilirdi, əsrlər uzununu onun cinsi bunu bilirdi: bu hiss ona ulu babalarından miras keçmişdi. İt bilirdi ki, belə soyuqda yola çıxmazlar, çöldə gəzməzlər. Belə havalarda it damında sərilib yatarlar, təsadüfən çölə düşdükdə isə yumurlanıb qarın altında gizlənərlər. Yalnız soyuq, şaxta sovuran hüdudsuz, əngin səmanın mavi rəngi dəyişəndə, göy üzünü başdan-başa boz buludlar örtəndə daldalanacaqdan çıxarlar. Bu saat it ilə insanın arasında heç bir ünsiyyət, heç bir yaxınlıq yox idi. Köpək adamın bütün şıltaqlığına və zülmlərinə dözən bir qul idi; göz açandan onun qırmancı və şallağının zərbələrinə davam gətirmiş, qışqırığına, söyüşünə adət etmişdi. Adam çox

vaxt boğazının yoğun yerinə salıb onu söyə-söyə, hədə-qorxu gələ-gələ amansızca şallaqlayırdı. Bunların qorxusundan heyvan indi hiss etdiyi təhlükəni insana başa salmaq istəmirdi. İnsan övladının başına nə gələcəyi onun vecinə deyildi, o, yalnız canının qayğısında idi; buna görə də tonqaldan ayrılmaq istəmir, özünü ona tərəf verirdi. Yolçu fit çalıb qırmanc zərbəsinin dadını xatırladan bir səslə itin üstünə elə qışqırdı ki, heyvan cəld onun dalınca düşdü. Adam ağzına bir çimdik tütün atıb çeynəməyə başladı, elə bil, təzədən buzdan zəfəran rənginə çalan saqqal düzəltmək istəyirdi. Nəfəsindən əmələ gələn qırov bir anda bığını, qaşlarını və kirpiklərini örtüdü. Yarım saat ərzində henderson çayının sol kənarı boyunca bir dənə də olsa bulağa rast gəlmədi, bu arada onlardan iz belə yox idi. Lakin bulaq əlaməti olmayan bir tərəni keçərkən, hamar bir yerdə birdən yumşaq, qalın qara batdı; dərinə getməkdən qorxaraq, yolçu özünü yığışdırıb, zorla kənara tullandı. Dizə qədər islanmışdı. hiddətlənib taleyindən şikayətləndi, qara bəxtini söydü. O ümid edirdi ki, saat altıda düşərgədə, yoldaşlarının yanında olacaq; indi isə ayaqqabılarını qurutmaq üçün dayanıb təzədən tonqal qalamalı idi. Buna da azı bir saat vaxt itirəcəkdir. Belə şiddətli soyuqda, məlum işdir ki, yaş ayaqqabıda yerimək olmazdı; o bunu yaxşı bilirdi; yamacla üzüyuxarı dırmandı. Cavan küknar ağacları olan yerdə kolların arasında yaxşı quru yarpaq, şaxə, ötən ildən qalma ot, çör-çöp, çubuq vardı. Qalayacağı tonqal üçün münasib yer seçməli idi ki, qar əriyib ocağı söndürə bilməsin. Qarın üstünə bir neçə dənə yoğun şaxə qoydu; cibindən qov və kibrit bükümünü çıxarıb

qovu alışdırdı, yoğun şaxələrin ortasına qoydu, üstünə quru ot, nazik çubuq, çör-çöp tökməyə başladı. Qəfildən ocaq sönməsin deyə, çox ehtiyatla, astadan tərpnirdi. Ocaq get-gedə alışır, yan-yörədən alov baş qaldırdıqca, ətrafa zəif isti yayılırdı. Yolçu ocağa daha iri budaq və şaxə atırdı. Onu da bilirdi ki, bu işdə çox da yubanmaq olmaz. Termometr frangetlə sıfırın altında yetmiş beş dərəcə göstərdikdə, adamın ayağı islanarsa, vaxt itirmədən ocaq qalamalı, tez əlac etməlidir. Əgər yarımca mil cığırla qaçmaqla qan dövranını bərpa edib canını xilas edə bilsəydi, o saat dabanına tüpürərdi; təəssüf ki, yetmiş beş dərəcə şaxtada gölməçədə suya batıb don vurmuş, yaş ayaqda qan dövranını yüyürməklə qaydaya salmaq mümkün deyildi. Belə vaxtda adam nə qədər cəld qaçsa da əhəmiyyəti yox idi, əksinə belə etdikdə islanmış ayaq daha tez və daha bərk dona çatardı.

Yolçu bunları bilirdi. «Kükürdlü» bulaqda yaşayan təcürübəli qoca hamısını hələ payızda ona demişdi. Əgər qocanın o zaman verdiyi məsləhətə əməl etsəydi, indi canını birtəhər qoruyardı. Ayaqları bu saat keyimişdi. Yolçu hissetmə qabiliyyətini itirdiyindən heç nə duymurdu. Əlcəklərini çıxardı ki, ocaq qalasin, barmaqları bir anda keyidi. Saatda dörd mil yol qət etməklə o, ürəyini var gücü ilə işləməyə vadar etmiş, damarların normal işləməyini təmin etmişdi. Adam ayaq saxlayan kimi qan dövranı zəiflədi. Şimal qütbünün şiddətli soyuğu var qüvvəsilə planeti qamçılıyırı. Aciz, yazıq, əlindən heç nə gələ bilməyən insan övladı bu dözülməz soyuğa davam gətirib mənzilbaşına çatmalı idi. Təəssüf ki, onun damarları sustalır, qanı soyu-

yurdu. Qan adamın yanınca yeriyən it kimi canlı idi, o da it və bütün canlılar kimi amansız soyuqdan qorunmağa çalışırdı. Adam yeridikcə qanunauyğun olaraq qan bədənin üst hissəsinə, əzələrin qurtaracağına axırdı. Elə ki ayaq saxlayırdı, qan özünü qorumaq üçün bədənin üst hissələrindən qaçıb, daha dərinə gizlənirdi. Əl və ayaq barmaqları qan axınının dayandığını birinci hiss etdi, islanmış ayaqları o anda şaxta vurdu, üryan əllər isə keyidi, lakin onları don hələ vurmamışdı. Yanaqları, burnu da donmuşdu; qan dövranı kəsildiyindən dəri tərədən-dırnağa qədər üşüyürdü. Lakin adam ümidini tamamilə kəsməmişdi. Güman edirdi ki, ocaq alışandan sonra ölümdən qurtaracaq, burnunu, yanaqlarını, əl-ayaq barmaqlarını donun vürması o qədər də qorxulu olmayacaq. Ocağa daha iri budaqlar atıb yandırırırdı, bir azdan isə qol, baldır yoğunluğunda şaxələr, daha sonra isə kötük yandırılmalı olacaqdı. O vaxt o, islanmış ayaqqabısını çıxarıb ocağın qırağında oda yaxın qoyacaq, onlar quruyana qədər çılpaq ayaqlarını alovda isidəcək. Həm də qarla, o ki var ovuşduracaq, bununla da hər şey düzələcəkdi. Tonqal anbaan qızışır, alov göylərə ucalırdı, ətrafa qığılıcım saçılırdı. Yolçu ölümdən qurtarmışdı. «Kükürdlü» bulaq olan yerdə, dünyagörmüş qocanın sözlərini və məsləhətini xatırlayıb gülümsədi. Qoca çox sakit danışırı. Lakin inadla təkid edirdi ki, şaxta əlli dərəcədən artıq olanda heç kəs Klondaykdan tək yola çıxmamalıdır. İddia edirdi ki, bu qanundur. Bəs qocanın o qanunu indi harada qaldı? Yolçu təkbaşına belə şaxtada buradadır. Başına əlli cür həngəmə gələndən sonra, hələ də sağ-salamatdır, özü də ocaq qı-

rağında oturub isinir. Təkbaşına, heç kəsin köməyi olmadan ölümü məğlub edib. «Dünyagörmüş qocalar, – deyə o, düşündü, – lap arvad kimi qorxaqdırlar. Adam özünü itirməsə, başına heç nə gəlməz. Əsl kişi, bundan da pis havada tək yola çıxar, hələ bir az da o yana gedər». Bu mülahizəyə baxmayaraq yolçunun burnu, yanaqları həyat əlamətini itirmişdi. Qətiyyən ağına gətirməzdi ki, bu tezliklə barmaqları donub, işdən düşəcək. Onlar cansız idi, nə tərpənir, nə şaxəni tuta bilirdi, sanki, bədənindən, varlığından ayrılıb çox uzaqlara getmişdi. Şaxədən yapışanda onu tutduğunu hiss etmirdi, yalnız gözləri ilə gördükdə bu həqiqəti anlayırdı. Barmaqları ilə bədəni arasındakı əlaqə itmişdi. Bunun, hələlik, o qədər əhəmiyyəti yox idi. Tonqal gözü qarşısında anbaan güclənir, şaxələr yanıb közərir, çör-çöp, nazik budaqlar çırtıldaıyır, yan-yörəyə qığılcım sıçrayırdı. Alov dilləri asimana ucalırdı. Yolçu mokasinini soyunmağa başladı. Ayaqqabı buz bağlamışdı. Dizinin gözünə qədər çəkdiyi Almaniyada toxunmuş qalın yun corabı elə donmuşdu ki, baldırını darısqal, dəmir qəlib kimi sıxırdı. Mokasinin bağı isə od içinə düşüb, qarsalanıb büzüşmüş, korlanmış polad məftilə oxşayırdı, yumağa dönmüşdü. Don vurmuş barmağı ilə bağı yoxladı, lakin bunun mənasız olduğunu başa düşüb bıçağı çıxartdı. Bağı hələ kəsməmişdi ki, gözlənmədən fəlakət baş verdi. Buna da özü günahkar idi, daha doğrusu, hər şeyi dərindən dərk etmədiyindən səhvə yol vermişdi. Tonqalı küknar ağacının altında yox, açıq yerdə qalamalı idi. Ağacın altında ocaq qalamağın böyük faciəsi varmış. O, bunu ona görə etmişdi ki, yaxınlıqdakı kolluqdan quru çubuq və budağı qırıb

birbaşa tonqala atmaq asan idi. Altında ocaq qalanmış küknar ağacının qollu-budaqlı şaxələrini qalın qar basmışdı. Bir həftədən çox külək əsmədiyindən yağın qarın hamısı yerə tökülməyib, şaxə, budaq və çubuqlarda üst-üstə yığılıb qalmışdı. Yolçu kollardan hər dəfə budaq və çubuq sındırıqda küknar ağacı astadan tərpənir, qar tökülürdü. Yolçu isə bunun fərqinə varmırdı. Əslində bu hərəkət o qədər zəif olurdu ki, qorxulu bir şeyin baş verə biləcəyi ağına belə gəlmirdi. Yuxarıdakı budaqlarda olan qar lopaları birdən aşağıdakı budaqların üstünə düşüb onları elə silkələdi ki, ağacın gövdəsi, qol-budağı lərzəyə gəldi, yer-yerdən qar tökülməyə başladı, adam da, tonqal da qar uçqunu altında qaldılar; od söndü, bir az əvvəl tüstü və alov qalxan yerdə kövrək qar təpəsi ucaldı.

Yolçu dəhşətə gəldi, öz ölüm hökmünü eşitmiş adamlar sayacağı oturduğu yerdə mıxlanıb qaldı. Gözləri qar altında itmiş tonqala dikildi. Birdən özünü ələ almağa səy etdi. «Kükürdlü» bulaq olan yerdə yaşayan qocaya indi haqq verdi. Yanında yol yoldaşı olsaydı, bu qədər çıxılmaz vəziyyətdə qalmazdı. Təzədən tonqal qalayardılar. Nə etmək olardı, istər-istəməz ocaq qalamalı idi, elə etməli idi ki, bir daha səhvə yol verilməsin. Tonqal qalaya bilsəydi də, əzalarını bərk don vuracaqdı. Ayaq barmaqlarının bir neçəsini, sözsüz, itirəcəkdi. Tonqal qalamaq da xeyli vaxt alacaqdı. Başından bu fikirlər keçdiyi halda işə girişdi, təzə tonqal üçün ağacsız talada yer seçdi. Kolluqdan quru ot və nazik çubuq yığdı. Barmaqları tərpənmədiyindən çubuq və quru otu ovucları ilə qamarlayıb daşdı. Onların arasında kara kəlməyən çürümüş budaq, yaş mamır parçaları da

var. O indi yalnız bacardığını edir, dayanmadan əlləşir, hətta iri budaq, yoğun şaxə də yığırdı ki, tonqal yaxşı alışanda ora atsın. İt isə kənarda oturub əsnəyə-əsnəyə ümid-siz nəzərlərlə adama baxır, ocağın nə vaxt hazır olacağını gözləyirdi. Ocaq isə başa gələsi şeyə oxşamırdı.

Hər şey hazır olandan sonra adam qovu götürmək üçün əlini cibinə saldı. Bilirdi ki, qov cibindədir, barmaqları heydən düşüb, heç nə tutmurdu. Yolçu qurdalandıqca yalnız xışıltı eşidirdi; nə qədər cəhd edirdisə, qovu götürə bilmirdi. Ayaqlarının anbaan donduğunu aydın duyurdu. Bu hissdən də qorxusu anbaan artırdı. O da qorxu duyğusu ilə daxilən mübarizə aparır, öz-özünə təsəlli verirdi. Dişləri ilə əlcəkləri geydi, var gücünü toplayıb əllərini oynatdı, bərkdən böyürlərinə, baldırlarına vurdu, bu yolla onları qızdırmağa cəhd etdi. Bu hərəkətləri əvvəl oturduğu yerdə, sonra isə ayağa qalxaraq təkrar etdi. İt qarın üstündə çönbəlib, pəncələrini qıllı quyruğu ilə canavar tək örtüb qızınırdı; qulaqlarını qabağa şəkəlyib səs axtarır, eyni zamanda sərtbaxışlı qurd gözlərini adama dikib diqqətlə onun hərəkətini izləyir, heç şeyi nəzərdən qaçırmırdı. Yolçu qollarını oynadıb, ovuclarını baldırlarına vurduqca, bədəninin dərinliklərindən istinin üzüyuxarı qalxdığını, dərisinin altına yayıldığını aydın hiss edirdi. O, qıllı dəridə, qarın üstündə arxayınçasına uzanmış köpəyə paxıllıq edirdi, təbii libası onu şaxtadan yaxşı qoruyurdu.

Haçandan-haçana barmaqlarının ucunda zorla sezilən zəif bir gizilti duydu; çox uzaqlarda nə isə oyanırdı, gizilti artdığı halda, birdən şiddətli, dözülməz bir ağrı başladı; yolçu bunu duyduqda bərk sevindi; sağ əlindəki əlcəyi

çıxarıb qovu cibindən götürdü. Üryan barmaqları o saat keyidi, buna əhəmiyyət verməyib kibrit bükümünü də götürdü. Barmaqlarındakı həyat söndüyündən nə qədər çalışdısa, bükümdən bir çöp belə ayıra bilmədi, bütün cəhdləri boşa çıxdı, çox əlləşdiyindən kibrit yerə, qarın içinə düşdü, ha səy etdi ki, onu qaldırsın, bacarmadı, cansız barmaqları heç nə tuta bilmirdi. Adam bu dözülməz vəziyyətdə çox ehtiyatla davranırdı. O, donmuş barmaqları, burnu və yanaqları barədə düşünməməyə çalışırdı, ümumiyyətlə, bu fikri başından qovmağa səy edirdi. Bütün fikri, dəhşəti kibritin yanında idi; əlinin hərəkətini nəzərləri ilə izləyirdi, hiss etmək qabiliyyətini itirdiyindən bütün duyğuları gözlərində cəm etmişdi; kibrit bükümünü barmaqları arasında görəndə daha da bərk yapışmaq istədi, Təəssüf ki, barmaqları ona tabe olmadı, arzusu boşa çıxdı. Əlcəyi təzədən sağ əlinə geyib bərkdən baldırlarına vurmağa başladı. Aradan xeyli keçmiş kibrit bükümünü bir topa qarla bərabər qaldırıb dizinin üstünə qoydu; amma bu hələ çox az idi. Xeyli çalışandan sonra kibrit bükümünü birtəhər biləkləri arasında sıxdı, yavaş-yavaş ağızına yaxınlaşdırdı, qeyri-insani bir səylə ağızını açanda şaqqıltı ilə buz sındı. Alt dodağını qabağa uzatdı, üst dodağını əyərək üst dişlərilə bükümdən bir kibrit çöpü ayırmağa çalışdı, zor-bəla ilə bu arzusuna müvəffəq oldu, lakin çöp dizi üstə düşdü, vəziyyəti təzədən ağırlaşdı; ha əlləşdi, çöpü qaldıra bilmədi. Axırda belə çıxış yolu tapdı: çöpdən dirsəklərilə birtəhər yapışib dizinə sürtməyə başladı. Bu hərəkəti iyirmi dəfə təkrar edəndən sonra yalnız çöpü zorla alışdırma bildi. Alov qalxanda ağızını qova yaxın-

laşdırdı; yanan kükürdün acı tüstüsü ağızına, burnuna dolub, ciyərlərinə getdi, onu öskürək boğdu, kibrit qarın içinə düşüb söndü, yolçunu dəhşətli təlaş çulğaladı.

«Kükürdlü» bulaqda yaşayan dünyagörmüş qoca, doğrudan da haqlı imiş. Yolçu hoyəcanla fikirləşdi: «Şaxta sıfırdan əlli dərəcə aşağı olduqda, yola tək çıxmaq olmaz. Yol yoldaşı götürmək vacibdir». Əllərini təzədən baldırlarına nə qədər vurub döyəcəldisə, bir daha hərəkətə gəlmədi. Dişləri ilə əlcəkləri çıxarıb üryan biləkləri ilə kibrit bükümündən yapışdı; əzələləri hələ donmadığından onların köməyi ilə kibrit bükümünü bərk sıxdı, sonra çöplərin hamısını birdən şalvarına sürtdü. On yeddi kibrit çöpü birdən alışıb ətrafa gözqamaşdırıcı alov saçdı. Havada onu söndürə biləcək meh yox idi; buna görə də yolçu narahat olmaya bilərdi. O, üz-gözü yanmamaq və acı boğucu tüstüdən boğulmayıb, rahat nəfəs almaq üçün başını yana çevirdi, alışmış kibrit bükümünü qova yaxınlaşdırdı. Elə bu vaxt biləyinin yandığını hiss etdi, sanki, od üstündə yanan kabab iyi onu vurdu. Yanğının dəridə yox, harada isə içərilərdə, dərisinin altında baş verdiyini anladı. Dözülməz ağrı başladı. Dişlərini qıcırdaraq, odsaçan kibrit qabını yöndəmsiz bir halda basdı, lakin əli alovun yolunu tutduğundan ocağın alışmasına mane oldu.

Axırda əli elə bərk yandı ki, dönə bilməyib biləklərini aralamağa vadar oldu. Alışib-yanan kibrit bükümü qarın içinə düşüb cızıldadı. Amma qov alovlandı, yolçu vaxt itirmədən quru ot və nazik çubuqları tez onun üstünə atmağa başladı. Barmaqlarını və əlini tərpedə bilmədiyi üçün qabağına gələn biləkləri arasına qamarlayıb ocağa

tökürdü. Çubuqlara ilişmiş yaş yosun və iri ağac parçalarını dişləri ilə kənara atırdı. Yöndəmsiz tərpensə də, alovu çox ehtiyatla qoruyurdu. Alov və ocaq onun həyatı olduğundan, nəyin bahasına olursa qorumalı idi. Qan itirdiyindən bədəni qurşaqdan yuxarı bərk üşüyüb, titrəyir, hərəkətləri anbaan məhdudlaşdı. Gözlənmədən iri, yaş bir yosun parçası təzəcə qızışan ocağın üstünə düşdü. Yosunu barmaqları ilə götürmək istəyəndə əli titrəyib əsdi, elə dərinə girdi ki, ocağı dağıtdı; alışmış quru ot və nazik çubuqlar yan-yörəyə səpələndi. Ha cəhd etdi onları daha bir yerə toplaya bilmədi, bütün səyləri hədəf getdi, aramsız titrəyən əli balaca tonqalı daha da dağıtdı. Ətrafa səpələnmiş kösövlər acı-acı tüstülənirdi. Adam umidsiz bir nəzərlə tonqal olan yerə baxdı, dağılıb sönmüş ocağın qırağında qar üstündə çömbəlmiş iti gördü; it belini donqardıb həyəcanla qurcalandı, pəncəsini qaldırıb-qoydu, nə isə olacaqmış kimi adama baxdı, onu gözdən qoymamağa çalışdı...

İti gördükdə adamın beynində vəhşi bir fikir oyandı. Çovğuna düşmüş bir nəfərin yanındakı öküzü, kəsib qarına girməklə canını ölümdən xilas etməsi barədə eşitdiyi əhvalat yadına düşdü. O da iti öldürüb əllərini onun isti qarına soxmaq, bununla da keyimiş barmaqlarını açmaq, sonra da təzədən tonqal qalamaq istədi. İti xoş dillə yanına çağırırdı ki, aldadıb tutsun. Səsindəki izzət dolu, qərribə ifadə heyvanı ürəkütdü. İnsan övladı indiyə qədər bir dəfə də olsa onunla bu dildə danışmamışdı. Bu gözlənilməz xoş rəftar iti yaman şubhələndirdi, sovq-təbii arada nəyin isə olduğunu, daha doğrusu, təhlükəli bir şeyin baş verə biləcəyini ona başa saldı.

Əsl təhlükənin nə olduğunu bilməsə də, beyninin haralarında isə insana qarşı gizlənmiş, dumanlı qorxu oyandı. İt adamın səsinin ehtizazından şəkləndi, qulaqlarını daha da aşağı sallayıb əsəbiliklə qurcalandı, pəncələri üstə qalxıb özünü azca geri verdi, lakin yerindən tərpənmədi, adama yaxınlaşmadı. Yolçu bunu gördükdə yerə çöküb dizləri və əlləri üstündə itə tərəf suründü. Bu qeyri-adi davranış heyvanı daha çox qorxutdu, şübhəsini daha da artırdı, özünü həyəcanla yana atdı.

Adam bir anlığa qar üstündə oturub özünü sakitləşdirməyə çalışdı, sonra dişləri ilə əlcəkləri geyib qalxdı, ayaq üstə dura bilib-bilmədiyini görmək üçün yerə baxdı, çünki donub keyimiş ayaqları heç nə hiss etməyirdi. Adamın ayağa durduğunu gördükdə itin şübhəsi yoxa çıxdı. Adam həmişə etdiyi kimi hökmlə danışmağa başladı, bu zəhmli səs itə şallağı xatırlatdı, o dəqiqə itaət edib ona yaxınlaşdı. İt əl çatacaq məsafədə olanda adam özünü itirib hərəkətlərini idarə edə bilmədi, əlləri qeyri-ixtiyari heyvana tərəf uzandı; əllərinin yapışmaq, tutmaq qabiliyyətini itirdiyini gördükdə məəttəl qaldı. Barmaqları qatlanmırdı, elə bil, oynaqları yoxa çıxmışdı, nə də onlarda bir hissiyyat qalmışdı. O unutmuşdu ki, barmaqları donub. Şaxta get-gedə daha dərinə, bədəninə daha içərilərinə işləyirdi. Adam birdən cəld bir hərəkətlə iti qamarlayıb qolları arasına elə saldı ki, heyvan göz açmağa, qaçıb qurtarmağa macal belə tapmadı. Bunların hamısı bir anda baş verdi. Adam qarın üstündə əyləşib, var qüvvəsi ilə iti bağına basıb sıxdı. Heyvan zingildəyə-zingildəyə çırpınaraq xilas olmağa can atırdı. Adam isə onu buraxmaq fikrində deyildi. Lakin

dərk edirdi ki, iti öldürməyə gücü çatmayacaq, bunu etməyə imkanı da yox idi. Nə gücdən düşmüş əli bıçağı heyvana sanca bilər, nə də donmuş əlləri iti boğa bilərdi. İstəməsə də, heyvanı buraxmağa vadar oldu. O da quyruğunu qıçları arasına qısıb, vəhşi bir qorxu ilə zingildəyib qaçdı, bununla da ölümdən uzaqlaşdı. Yalnız qırx fut gedəndən sonra dayanıb qulaqlarını qabağa tərəf şəklədi, şübhə, qorxu dolu nəzərlərlə adama baxdı.

Adam yan-yörəsinə nəzər salıb gözlərilə əllərini axtardı, dirsəkdən biləyə qədər olan hissəni zorla sezə bildi, orada nə isə sallanmışdı; yerində olub-olmadığını görməyə nə qədər çalışdısa, bütün hissələrini gözlərinə cəm etdisə, heç nə çıxmadı. Duymaq üçün gözlərinə möhtac qaldığını dərk etdikdə adam sarsıldı. Qollarını var qüvvə ilə oynatmağa, əlcəkli əllərini baldırlarına döyməyə başladı. Əllərini bu minvalla beş dəqiqə oynatmışdı ki, ürəyi var gücü ilə işləyib damarlar dolusu qanı bədəninə kənar hissələrinə yeritdi. Bununla yolçunu çulğalamış üşütmə-titrəmə keçib-gətməli idi. Amma bütün cəhdlərə baxmayaraq əlləri nə tərpənir, nə də bir şey hiss edirdi; adama elə gəlirdi ki, biləklərindən ağır daş sallanır. Nə qədər çalışdı ki, bu duyğunun haradan gəldiyini anlasın, heç nə çıxmadı, heç bir şey başa düşə bilmədi. Ölüm qorxusu dumanlı bir halda onu çulğaladı. Bu qeyri-müəyyən qorxu bir anda işgəncəyə, əzabverici duyğuya çevrildi; məsələ indi artıq əl, ya ayaq barmaqlarını şaxta vurmaqda, yaxud əllərindən, ya ayaqlarından məhrum olmaqda deyildi, həyatla ölüm üz-üzə durmuşdu, üstünlük isə hər cəhətdən ölüm tərəfində idi, xilas olmağa zərrə qədər ümid yox idi. İşin bu yerə çatması

onu dəhşətə gətirdi, təlaşla dönüb çayın yatağındakı qar basmış, zorla seçilən cığırla qaçmağa başladı. İt də dalınca yüyürdü.

Adam kor-koranə, tamamilə məqsədsiz, heç nə dərk etmədən qaçırdı; onu qaçırdan bir şey vardısı, o da indiyə qədər heç bir zaman dərk etmədiyi ölüm qorxusu idi; bu qorxu adamı sarsıtdı, birdən gücü tükəndi, artıq qaça bilmədi, büdrəyə-büdrəyə qara bata-bata ətrafdakı şeylərə ürkək-ürkək baxa-baxa astadan yeridi, çayın hər iki kənarında yerdə ağac, kötük kiplənib tıxac əmələ gətirmişdi. Meşəliyi, başının üstündəki göy qübbəsini zorla dərk edirdi. Bir az əvvəl yüyürməyi yaxşı nəticə vermişdi, azca özünə gəlmişdi, daha üşüyüb-titrəmirdi. Yüyürə bilsəydi, yəqin ki, ayaqları dirçələrdi; o da qaçıb, özünü düşərgəyə, onu orada gözləyən yoldaşlarına çatdırardı. Şübhəsiz, sifətinin müəyyən hissəsi ömürlük şikəst qalacaqdı. Düşərgədə yoldaşları tez tədbir töküüb bədəninin qalan hissəsini ölümdən xilas edərdilər. Eyni vaxtda başqa bir fikir beynində aramsız cərəyan edirdi, o da bu idi ki, heç bir zəmin düşərgəyə, yoldaşlarının yanına çatmayacaqdı. Planının çatışmayan cəhəti o idi ki, bu arzunu həyata keçirməyə təqəti də qalmamışdı. Ayaqları tez-tez sürüşüb yer-dən qaçır, büdrəyən qıçları bir-birinə dolaşırdı, axırda davam gətirə bilməyib, qarın üstünə sərildi. Ha cəhd etdi ki, qalxsın, bacarmadı. Azca dincəlməyi qərara aldı. Sonra qalxıb addım-addım yoluna davam edəcəkdi. Nəfəsini alanda ona elə gəldi ki, canı qızındı; dikəlib oturdu. Daha üşümürdü, hətta elə hesab elədi ki, xoş bir istilik əvvəl döşünə, sonra da bütün cəsədinə yayılır. Yanağını və bur-

nunu əlləşdirdi, başa düşdü ki, onlar hissetmə qabiliyyətini itirib, qaçmağın onlara heç bir köməyi olmayıb. Bədəninin donmuş hissələri-nin get-gedə şişib böyüyəcəyini fikirləşəndə az qaldı aqlını itirsin. Bu fikri özündən uzaqlaşdırmağa, unutmaya, tamamilə başqa şey barədə düşünməyə çalışdı; o, başa düşürdü ki, bu fikir onu öldürə bilər, qorxurdu ki, onun təsiri altına düşər, özünü xilas edə bilməz. Fikir isə onu tərk etmirdi, get-gedə beynini deşirdi; bu fikir o vaxta qədər davam etdi ki, bədəni tamamilə keyləşdi. Artıq hər şey bitmişdi. Lakin adam vəhşi bir səylə, dəlicəsinə təzədən cığırla qaçmağa cəhd etdi, bacarmadı; addım-addım yeriməyə vadar oldu; donub tamamilə qaxac olmaq qorxusu onu yüyürməyə məcbur etdi. Onu bu fikir qovurdu, gah yeriyir, gah da yüyürürdü. İt də insanı bir an belə nəzərdən qoymurdu. Adam ikinci dəfə yığılanda it gəlib onunla üzbəüz çömbəldi, qabaq pəncəsini şələ quyruğu ilə örtüdü, ehtiyatla və həm də diqqətlə gözlərini sahibinə dikdi. Heyvanın isti dəri altında salamat qalması adamı bərk qəzəbləndirirdi. Acığından ağzına gələn söyüşü itə yağdırmağa başladı; it günahkar kimi, üzr istəyirmiş kimi qulaqlarını salladı. Elə bu vaxt adamı yenə uşütmə tutdu və anbaan şiddətləndi. Şaxta onu elə tənətməmiş ki, özündə deyildi. Soyuq var gücü ilə hər tərəfdən canına soxulurdu. Bunu başa düşdükdə adam özünü qalxmağa, qabağa yüyürməyə məcbur etdi, lakin yüz fut qaçmamışdı ki, sarsılıb kəlləsi üstə yerə gəldi. Bu, onu çulğalayan axırncı və ən dəhşətli vahimə idi. Nəfəsini dərib, birtəhər özünə gələndə dikəlib qarın üstündə əyləşdi, ölümü qürurla, kişi kimi qarşılamağı qərara aldı və buna hazırlaşdı. Əlbəttə, o

bunu özlüyündə bizim yazdığımız ifadələrlə deyib-danışmırdı. Düşünürdü ki, bundan da böyük axmaqlıq olar ki, başı kəsilmiş çolpa kimi o yan - bu yana qaçasan, heç nə də əlindən gəlməsin; nədənsə bu müqayisə, indi ağına gəlmişdi. Nə etmək olar, düz deyiblər, min fikir bir borcu ödəmir. Madam əcəl yetişib, donub ölmək də olar. Yaxşısı budur ki, ölümü mərdanə qarşılayasan. Bu fikir onu sakitləşdirdi; yatmaq istədi, yuxusu da gəldi. Nə yaxşı olardı adam yatdığı yerdə öləydi. Elə bil, bihuşdarı iyləmişdi. Donmaq heç də adamların düşündüyü qədər əziyyətli deyildi. Bundan daha pis, daha dəhşətli ölümlər var.

Fikirləşdi ki, sabah yoldaşları axtarıb onun meyitini tapacaqlar. Birdən ona elə gəldi ki, cığıra düşüb yoldaşları ilə bərabər öz meyitini axtarmağa gedir. Yolu burulanda özünün qar üstündə uzandığını gördü. Öz-özündən ayrılaraq yoldaşlarının arasında dayanıb yerə sərilmiş cəsədinə baxırdı... Yaman soyuq idi, ona elə gəldi ki, şaxta daha da bərkiyir. Düşündü ki, şatlara qayıdanda əsl soyuğun necə dəhşətli olduğunu evdə olanlara nəql edəcək. Gözünə «kükürdlü» bulaqda yaşayan dünyagörmüş qoca göründü. Qoca kişi ocağın qırağında rahat oturub isinə-isinə ləzzətlə demisini tüstülədirdi. Adam ona müraciət edərək mızıldadı:

– Sən doğru deyirdin, qoca kaftar, haqlı imişsən...

Birdən elə rahat, şirin yuxuya getdi ki, ömründə belə yatmamışdı.

İt gözlərini ona dikərək gözləyirdi. Qışın gödək günü başa çatmaqda idi. Uzun gecənin xəbərçisi olan toranlıq yavaş-yavaş düşür, get-gedə tündləşərək hər şeyi və hər

yeri zülmətə qərq edirdi. Tonqaldan əsər-ələmət qalmamışdı. İt öz həyatında indiyə qədər heç görməmişdi ki, insan oğlu boş-boşuna belə havada qar üstündə otursun, durub ocaq qalmasını. Qaranlıq kəsifləşdikcə, it az qalırdı huşunu itirsin. Gözləri ətrafda tonqal axtarırdı. Gərnəşdi, narahatlıqla pəncəsinin birini qaldırıb o birisini qoyaraq astadan zingildədi, qulaqlarını şəklədi ki, sahibi indi ona qəzəblə, acıqla üstünə qışqıracaq. O bunu gözləyirdi. İnsan isə susurdu. İt daha bərkdən zingildədi, özünü yığışdırıb adama yaxınlaşdı, ona sığındı. Ölümün baş verdiyini anlayanda vahimə ilə geri çəkildi; tükləri biz-biz olmuşdu; azca susub yana sıçradı, ulduzlara baxdı, bərkdən uladı; ulduzlar isə şəfəq saça-saçə parıldayıb, sanki, rəqs edirdi. İt birdən götürüldü, qar basmış cığırla duşərgəyə tərəf qaçdı. Orada ona yal və sığınacaq verəcək başqa adamlar vardı.

MÜNDƏRİCAT

Boz qurd	5
Həyat eşqi	27
Meksikalı	57
Tonqal	95

Con Qriffit Çeyni 1876-cı il 12 yanvar tarixində San Fransisko şəhərində anadan olub. Çox kiçik yaşlarından ağır zəhmətə qatlaşmalı olur. Məktəb illərində qəzet satır, on dörd yaşında isə konserv fabrikinə işə düzəlir. Lakin işi çox ağır olduğundan buranı tərk etməli olur. Qadağan olunmasına baxmayaraq, San Fransisko limanında dəniz iblizləri ovu ilə də məşğul olur. 1893-cü ildə Yaponiya sahillərinə və Berinq dənizinə dəniz pişiyi ovuna çıxan gəmiyə matros düzəlir. 1894-cü ildə Buffaloda 30 gün müddətinə həbs edilir. Cək London Berkeley Universitetinə girməyi arzu edir və 1896-cı ildə yay boyunca davamlı dərslər çalışdıqdan sonra bunu bacara bilir. Amma maddi problemlər səbəbi ilə 1897-ci ildə universitetdən ayrılmağa məcbur olur və diplom ala bilmir. Doğulduğu ev 1906-cı il San Fransisko zəlzələsi zamanı çıxan yanğında külə dönür. Ömrünün son illərində böyrək xəstəliyindən əziyyət çəkir və kəskin ağrı zamanı həddindən artıq ağrıkəsici qəbul edir.

1916-cı il noyabr ayının 22-də Kaliforniyanın Qlen-Ellen şəhərində vəfat edir.

ISBN 978-9952-26-231-5

9 789952 262315

© "Qanun Nəşriyyatı", 2011

© "Əli və Nino" Nəşriyyatı, 2011

Qiyməti: 2 AZN

QANUN
NƏŞRİYYATI

nəşriyyat evi

Ali & Nino

publishing house